

A MAGYAR ÖNMAGÁT KERESI.

(Első közlemény.)

Irta: Hankiss János.

AZ AMSTERDAMBAN tartott II. irodalomtörténeti kongresszus újra szöges ellentét sarkaira állította a kutatókat, különösen akkor, amikor az író egyéni autonómiája került szóba. Amikor egy fiatal amsterdami professzor azt a kijelentést kockáztatta meg, hogy az irodalmat végeredményben az egyes közületek, «a nemzetek csinálják», éles rendreutasítást kapott egy belga kollégájától, a régi gárda érdemes és harcos tagjától, aki figyelmeztette őt arra, hogy az irodalom kiváló tehetségű *egyének* műve, akik szemben találják magukat egy darab fehér papírral... Az író mint rejtélyes velleitások eszköze és az író mint az irodalom hőse, ez a két véglet, s persze nemcsak az irodalomkutatók vitáiban, hanem az írók korszerű pózaiban s szívük szerinti gyakorlatában is. Amikor egy Horatius vagy egy Ronsard az «Odi profanum vulgus» gőgös csúcsára helyezi az író trónusát, vagy amikor egy Byron a közvélemény szelét arra használja fel, hogy szembe vitorlázzék vele, az író «szabad elhatározásának» örök példáit akarják felállítani. Viszont egy Victor Hugo látszólag az ellenpárt táborának tekintélyét erősíti mérhetetlenül, ha visszhangnak tekinti magát, amelyet Isten tett a világ közepére, hogy korát visszhangozza.

De ez is, amaz is csak látszatra van így. Az «Odi profanum vulgus» nem azt jelenti, hogy az a költő, aki egy válogatott elitnek ír, kizárólag önmagából táplálkozik s olyan független mindentől, mint egy Isten kegyelméből való uralkodó és hátha az Isten kegyelme éppen azt a feladatot jelöli ki eléje, hogy kifejezője legyen egy nemzeti közösségnek, ajka, tüzes nyelve az artikulálatlanul dadogó vagy dübörgő tömegnek? S a Hugo kiformálta «költő-mágus» nem mond le a költő nagyságának s fontosságának hitéről: miért is lenne a próféta mellékesebb, mint a művész vagy a király? Akár így, akár úgy módosítja a divat a költő attitűdjét, nem fenyegetheti veszély sem a költő autonómiáját, sem szükségszerű kapcsolat azzal a közülettel, amelynek szüksége van rá.

Eleve lemondunk arról, hogy a költő és a közösség viszonyát újra megvizsgáljuk. Sokan mondtak róla szép és igaz dolgokat és Fernand Baldensperger a mi korunk számára végérvényesen lezárta a kérdést «De la Littérature» c. könyvében. De van egy közkeletű föltevés, amelyre oly biztonsággal szokás rálépni, mint ahogyan az öreg színész lába rádobban az évtizedek óta ismert, de époly régen nem vizsgált süllyesztőre. Hányszor halljuk és olvassuk: «X. író tökéletesen kifejezi korát, amikor...», «Y. regényében testet ölt a magyar nemzet géniusza» vagy «Z. tükröt tart népe elé»... De mi bizonyítja, hogy ki lehet fejezni egy közösség lényegét? Az a regényhős vagy tragikus főszereplő, akiben «inkarnálódva» látjuk a magyar lelket, esetleg csak visszfénye annak a közismert képnek, amely itthon és még inkább külföldön a magyarságról kialakult, mint a nemzetközi forgalomban érvényes «nemzetportré»? Más szóval: az a mérték, amellyel egy-egy új

irodalmi alak vagy helyzet tősgyökeres magyarságát mérjük, nem tudományosan megállapított mérce, hanem intuitívnak tartott érzés, esetleg kilencven százalékban irodalmi emlék. . .

Ez a jogos aggodalom akár ki is csavarhatná kezünkől a tollat. A kollektív karakterológia tudománya még messze van attól, hogy elnyújje gyermekcipőt s a «magyar géniuszt» vagy az «átlag» magyart» leírni több mint kockázatos vállalkozás. Akármennyi jellegzetes vonást halmoznánk föl törőlmetszett magyarokról, nem tudnók kiválasztani belőlük a sajátosan magyarokat, mert az összehasonlító kutatás ma még nem adja kezünkbe a többi nemzeteket jellemző vonások anyagát, amelyek segítségével megállapíthatnók az egyezéseket és a különbségeket. Szigorúbban és szerveesebben tudományos módszerekről nem is beszélve. . .

Másrésről a nemzeti jelleg kifejezése olyan lelki és közösségi szükséglet, amely után sóvárog a közösségbe tartozó ember. Minden nemzet irodalmában meg-megújuló kísérletek bizonyítják ezt a sóvárgást, amely hol erősebb, hol gyengébb kategórikus imperatívuszban jelentkezik. A mi irodalmunkban szinte szakadatlan a magyar vágyak, magyar tendenciák s a magyar nemzeti lényeg kifejezésének követelménye, amely ahol csak lehet, háttérbe szorítja az író egyéniségét csipkéző részleteket. A háború óta mindenütt előretör a közösség megerősítésének ösztöne s velejár nemcsak a törvényekből és rendeletekből, betonvédművekből és óriáságyúkból álló keret, hanem a nemzeti jelleg pontosabb és szorosabb körülhatárolása is. Egy nagy nemzetnek ma ez a legfőbb gondja s kísérleteit több-kevesebb aggodalommal, de izgatott érdeklődéssel is nézi a többi nemzet, amelyeket úgyszólván kivétel nélkül magával ragadott már a saját nemzeti jelleg szorosabb és világosabb meghatározásának sodra.

«Wir kämpfen um den Ausdruck unserer Zeit» — írja zöld nyakszegélyére az egyik német folyóirat, a «Hochschule und Ausland.» «Korunk» és nemzetünk kifejezéséért küzdünk mi is, mintha a kifejeződés felszabadulás volna és kezesség a nyugodtabb fejlődésre. A kaotikus nemzetfogalom fájdalmas vajúdás, amelytől szabadulni igyekszik egyén és közösség. (A makacs fájdalom sokszor valami megmagyarázatlan képzettársítás révén azt az érzést kelti bennünk, hogy kanyargós és alacsony barlangban vonszoljuk magunkat a kijárat felé, mindig új meandereken át, minden fordulónál új csalódással, amíg végre szabad levegőre érünk, ahol világos körvonalalaikkal boldogítanak bennünket a tárgyak.) Még Franciaország is, amely aránylag kevésé áldozott az ú. n. hazafias vagy nemzeti tárgyú költészetnek, hatalmas és tetszetős egyszerűsítésekkel igyekezett kitörni a káoszból. Victor Hugóban tömémentelen definícióját lehetne összeszedni a francia géniusznak és mindenki ismeri Maurras híres, bár inkább architektonikus rendszerét, amelyben a neki tetsző «franciaság» prokruzteszi pózba merevül.

Maurras példájából mindjárt tovább is indulhatunk s megkockáztatjuk azt a számos kivétellel «erősített» tételt, hogy minél öntudatosabb, minél inkább filozófus-ideológus az író, annál kevésbbé éri el azt a célját, hogy a történelmi fejlődés és a tapasztalás szövevényéből kiérezze és kiválassza azokat a szálakat, amelyeket az irodalmi közvélemény s a közönség a nemzeti jelleget formáló szálakul elfogad. A nemzetkép, a nemzeti jelleg végső fokon műalkotás, művészi alakítás, amelynek vonásai összefüggést kell, hogy mutassanak. S ezért csaknem mindegy, hogy mennyi az irodalomtól független, irodalom-előtti realitás a nemzeti jellegben, mert akár van ilyen jelleg, akár

szükséges fikció csupán, *mindenképpen az íróművész ad neki formát* s a formán át gyakorlatilag számbavehető életet.

De az író számára ez nem fölös munka. Amint az egyéni vagy közösségi jellegek holt és süket potenciák maradnának nélküle, ő is keserűen érezné hiányát a leghatalmasabb s legvonzóbb karakterformálási feladatnak: morális és érzelmi környezete tudatosításának. A jellemvígjáték története mutatja, milyen hamar kifognának a lehetőségek, ha csak ú. n. «általános emberi» típusokat jellemezhetne az író s nem volnának körülötte bonyolult közösségi jellegszövetek. Molière után száz évig kísérleteztek a különböző melléknevekkel (fösvény, képzelt beteg, szórakozott stb.) a vígjátékok címeiben, de a szótár hamar felmondta a szolgálatot. Akkor áttértek a «társadalmi helyzetek» jellemzésére (családapa, törvénytelen fiú, ecetárus stb.) s a nemzeti különbözőségek, illetve sajátságok kiaknázására («A francia Londonban»), később a történelmi síkokban különbözően színeződő jellegek kidomborítására, amiből a romantikus dráma él.

Am hiba volna egészen a formálás, a kifejezés húrján játszani el alaptémánkat, amikor évszázadokon át gazdag és áradozó zenekarok kísérik a nemzeti jelleg irodalmi érvényesülését. A költő a nemzeti közösség tagja születésénél és szülőföldjének szereteténél, egyéni és családi emlékeinél, szokásainál és áldozatainál fogva: a képzeletnek és érzelmenek ezerélű ösztökéje sarkallja, hogy kifejezzen valamit belőlük, hogy sokasítsa azt a gyönyörűséget, amelyet a hazának már a neve is megzendít benne. Vannak századfordulók fáradt éveiben aszociális költők, de közvetve ők is a közösségre utalnak, amikor képzelt függetlenségüket hangsúlyozniok kell.

Ilyen előzmények után nyugodtan mondhatjuk, hogy az irodalom bizonyos értelemben egy nemzeti közösség tudatosulására való törekvés. S nem mellékes és nem torzítóan hegyes szemszöveget ad, ha éppen innen nézzük az irodalmat.

Mellőzzük most azt, ami a felszínen úszik és magyarázatra nem szorul: a szorosabb értelemben vett hazafias költészetet, a tárgyválasztás nemzeti irányát, vagy az aktuális politikába kapcsolódás kísérleteit. S kérdezzük meg magunktól csak ezt: mennyire lehet a mi irodalmunkat a magyarság tudatosítására vagy kifejezésére törekvés etapjaival jellemezni?

A középkori irodalom magyar nyelvű emlékeiből, amelyek elég szorosán, függvényekként tartoznak hozzá a nemzetközi irodalomhoz, hiba lenne bizonyító erejű anyagot követelni. De a későbbi fejlődés visszabocsátott fényében a középkori magyar irodalomban is kidomborodni látszik — nem a magyar metafizikai érdeklődésének hiánya, mint oly elhamarkodva mondták —, hanem a magyar közösségi, egységi érzés szokatlanul hatalmas ereje s az ezt megerősítő kollektív lelkiismeret ritka érzékenysége. Az előbbiből az következik, hogy a *nemzetit* lehetetlen leoperálni a *keresztyén*ről, hogy ez a kettő már a középkorban annyira összeforr, hogy keresztyén egyházainknak ezzel egyszersmindenkorra számolniuk kell. Pázmány számos tettét s egész nagyságát ezért nem értette volna meg egy korabeli átlagbíboros. A protestánsok is szívesen küzdenek Rákóczi Szűz Máriás lobogói alatt; viszont a kálvinizmus büszkén hangoztatja e hazában kizárólag «magyar vallás» voltát. Tehát nem azt tekinti előnynek, hogy a kálvinizmus az egész világon el van terjedve, hanem azt, hogy Magyarországon kálvinistának lenni annyit jelent, mint magyar ajkúnak lenni. A másik jelenség következménye a siralmak, panaszok és feddőenekek kollektív jellege mellett az a «tragikai» élet-

felfogás, amely Széchenyiben ér majd csúcst, de ott reng és morog a magyar irodalom legvirágosabb kérégei alatt is. Külön tanulmányokra volna szükség, hogy megmérjük ennek a tragikaibb sorsfelfogásnak már a középkori, banális műfajokat is színező erejét.

A XVI. s részben a XVII. század ezt a felfogást középponti helyre állítja. A felelősség érzése azóta is sajátosan jellemző a magyar költészetre is, a kiváló magyar egyéniségekre is. Sehoh ennyiszor nem dobbant a meaculpázó ujj nagy emberek s egyszerű hadfiak széles mellkasán, s szilárd meggyőződés, hogy ez a töredelem legtöbbször jellegzetesen túlméretezett volt, ámbár mindig nemesítő hatású s vallásos színezetű. De éppen ebben a túlméretezett önvádban lehet valami sajátos adottság, amit igazolni látszik pl. a más országokban meglehetősen tobzódó felelőtlenység kora, a XIX. század dereka, amikor nálunk sorra, járványszerűen örülnek meg, roppannak össze a köz dolgaiba belekeseredett magyar férfiak. Amikor Makkai Sándor, a püspök és a gondolkozó, Ady vallásosságát éppen lázongó, majd önmarcangoló *büntudatának* intenzitásával méri, a maga s az Ady jellegzetes magyar látásmódja mellett is tanuságot tesz.

Henri Tronchon, a magyar irodalom kitűnő francia ismerője egy kongresszusi vitában azt mondta, hogy a magyar romanticizmusnak azért nehéz határvonalakat húzni, mert a magyar egyszersmindenkorra romantikus, ma sem lépett ki egészen a romantikából. Ha ezt a kívülről jövő megfigyelést elfogadjuk, elsősorban arra a polaritásra kell alkalmaznunk, hogy az életet álomszerűen vagy meseszerűen élő magyarral szemben, a szikraköz ellentétes sarkán van igazán helye a «*temps perdu*»-t sirató, hibáit fokozottan érző magyarnak. A kettő szorosan összetartozik. A passzív magyar mesét él vagy sző, vagy hallgat, időt mulaszt, tettek sodrába inkább hirtelen impulzusra veti magát s szívesen üldögél a harmatos partokon. Az aktív magyart későn ébresztik a virrasztók, bálból vagy nászból rohan ki a vértől sikamlós utcára, kardját is alig van ideje megmarkolni. A bukást mély alázattal éli át s fájdalomra kevés az a megállapítás, hogy «*sub pondere crescit palma*».

Balassa Bálint nem romantikus művész, de élete ily értelemben romantikus élet és lelke ily értelemben poláris lélek. Addig is, amíg csak istenes énekeit tartogatta fenn a nyomtatás, ismeretes volt kalandos élete, sok szenvedése, szapora bűne. A bűnbánat véglete ott volt a könyvben, a másik pólus sem volt üres: azt a szóbeli s kézíratos hagyomány szolgáltatta. S ami több: ennek a hagyománynak szívós sikere volt. Az ú. n. «kollektív» költészet fénykora, a kuruc korszak egyetlen nagy költőegyéniségtől sem tanult annyit, mint Balassától, — a hetyke daliától épúgy, mint a bujdosótól és a száműzöttől, az élet örömeit élvezőtől épúgy, mint az Isten elé leomlottól. A kuruc költemények gazdag változatossága hangban és témában ugyanannak a poláris lelki berendezésnek az eredménye, mint Balassánál, vagy a rabok énekeiben, vagy akár a népdalban, vagy Adynál. (Olyan felsorolás ez, hogy könnyebb belekezdeni, mint abbahagyni.) Nem Balassa a forrás, hanem az a magyar lelkiség, amely ennyi különböző költőegyéniség közös nevezője.

Ebben a folyamatban, amely a maga vízének ízével itatja át az egész magyar altalajt, Zrínyi önálló sziget akar lenni. Nem mintha nem volna meg nála flamand csendéletekre emlékeztető bőségben mindaz, ami a tehetség s a sokoldalúság kutatója számára «szem-szájnak ingere.» De Zrínyi mégis hoz valami újat: nincs számbavehető hibája, — tragikus hős «tragikai vétség» nélkül. Ő végig megőrzi magánélete erőt adó tisztaságát, nem gyűjt a mérleg

ellenséges serpenyőjébe kisebb-nagyobb terheket, amelyeket csak késői töredelmével tudhatna egyensúlyba hozni. Az ilyen tiszta ember, ha magyar gerince s európai műveltsége van, s ha emellett lángelme és a keresztyén világ elismert hadvezére, el kell, hogy jusson a megváltás gondolatához : ahhoz, hogy a magyar nemzet bűnei letörölhetőek. Mi, akiket olvasmányaink az *optimizmus* nyilvánvalóbb és felszínesebb fogalmazásához szoktattak, az első pillanatban talán nem jövünk rá, pedig mégis így van : a fiatal Zrínyi remeke, a «Szigeti veszedelem» a magyar történeti optimizmus harsonás hitvallása. A nagy ember emberfölötti áldozata kibékíti Istent a nemzettel s azontúl nem illik és nem szabad a magyarság pusztulásáról beszélni, őt lépten-nyomon a hamuba kényszeríteni.

Am ott van az ominózus jelmondat is : «Sors bona nihil aliud». Amikor nincs bűn a mérlegen, ott van a jószerencse hiánya, a balsors : ez telepedik bele a másik serpenyőbe. Az eszmények realistája elkezd tapasztalni s semmisem sikerül neki : csalódik Montecuccoliban, a Habsburgokban, Európában ; korán elveszti feleségét, dédelgetett fiát, s halálát is «baleset», «szerencsétlenség» okozza. Mindennek a csalódnak nincsenek elvi következményei : az idealista vérző szívvel is kitart eszményei mellett, legfeljebb nemzetéhez intézett tanácsai lesznek szókimondóbbak, kendőzetlenebbek. Amint fiatalon megfogalmazta nekünk a magyar idealizmus lényeges rendszerét (küzdelem és önfeláldozás a végletekig, valahol — a mennyországban vagy a keresztyén Európa életében — elmaradhatatlan az eredmény, a jutalom), úgy később belénk oltotta azt az azóta is fel-felbukkanó meggyőződést, hogy magunkra vagyunk utalva, de magunkban, *együtt* sokat tehetünk. Távolatból nézve, Zrínyi életének s életművének tanulságai összefolynak a — sajnos, sokszor egyoldalú — európai szolidaritás és a magyar öncélúság jellegzetes vegyülékévé, amelyet hővebb leírás nélkül is mind ismerünk, mert szellemi és érzelmi életünk vérkeringésében szubjektív módon észleljük őket.

És Zrínyi mellett ott van a másik magyar élettípus : az élet kockázatait óvatosan körülhajózó vidéki magyaré, aki ugyan nem vonulhat vissza a «negotium»-októl, de a megyei közélet lehetőségei között mégis idillt él és szinte idillt is ír : esztétikus ábrándokká alakítván át a történelem véres anyagát. Hiba lenne Gyöngyösyt, Arany János mesterét kirekeszteni szemlélődésünk köréből, vagy az ú. n. «római jellem» piederesztályjáról itélkezni fölötte : ennek a maga érdekeire vigyázó, de egészben véve becsületes és jószándékú embernek rengeteg tiszteletreméltó rokona él köztünk s talán bennünk : a politika nagy vonalait nem értő szemlélődők, az apró realitásokat kiélvezők, azok a magyarok, akik Benedek Elek meséivel szívták magukba a tragédiától menekülésnek s az élet eszményi korrigálásának ösztönét. Garamvölgyi Ádám passzív rezisztenciája a méhesben csak a körülmények okozta árnyalatokkal különbözik a Gyöngyösy-attitűdtől.

AZ IDEI VELENCEI FILMBEMUTATÓ.

Irta: *Villani Lajos.*

NEGYEDIZBEN gyűjtötte az idén egybe a velencei Lidó az immár minden évben megrendezett nemzetközi filmbemutatóra a film szakértőit, előkelőségeit és műkedvelőit. A Lidó, ez a hosszúranyúló sziget, mintegy elválasztja a lagunák világát az Adria szabad végtelenségétől. Egyik oldalán fényűző szállók, a föld egyik legszebb fürdésre alkalmas homokpartja, a világ minden tájáról idesereglett gazdag közönség hömpölygő színváltozatának pazar képét nyújtják, a sziget másik oldalára érve azonban, a még mindig nyüzsgő, zajos embertömegek dacára, megáll a szemlélő tekintete az örök Velencének a lagunából kiemelkedő káprázatos csodáján. Aki a XX. század luxusa közepette elmúlt idők fényűző pompáján keres ábrándozó lelkének pihenőt, alkalmasabb helyet nem választhat a Lidónál, amelynek varázsához augusztusban hozzájárul a film is, a modern ízlés és művészi érzés e hathatós kifejezője.

Öt évvel ezelőtt Volpi gróf kezdeményezése avatta Velencét a filmművészet központjává. Az azóta eltelt évek, az elért sikerek biztosították Velence új szerepét, megszervezve a külföld részéről is kiválasztottságának elismerését. A filmbemutatót hathatósan támogatja a Berlinben Lehnich német miniszter elnöklete alatt létesült nemzetközi filmkamara, mely felhasználva az alkalmat fontos üléseket tart évente Velencében a filmbemutatóval egyidejűleg.

Az immár hagyományossá vált augusztus 10-én indult meg idén is az elkészült filmalkotások nagy seregszemléje a Lidón. Megvolt a fényes társadalmi keret, az Excelsior-szálló remek szabadtéri nézőtere kibővítve, tökéletesített műszaki berendezéssel várta a közönség ezreit, melyek itt nemcsak hideg szemlélői a bemutatott filmeknek, hanem a szabad tetszés, illetőleg nemtetszés nyilvánításjogánál fogva bírálói is.

Felvonultak a filmgyártás nagyhatalmai; az Egyesült Államok, Franciaország, Németország, Anglia. Itt vannak a kisebbek, kiknek azonban már régi, fejlett filmiparuk van: Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia. Itt van Lengyelország és itt vannak a kezdők: Spanyolország, Hollandia, Egyiptom, Belgium, India, Svájc.

Szándékosan hagytam ki ebből a felsorolásból magát a vendéglátó Olaszországot.

Valamikor, a némafilm idejében az olaszok voltak urai a helyzetnek. Később azonban nem tudtak lépést tartani a nagyokkal és az olasz filmgyártás mintha elakadt volna. De Mussolini figyelmét a film nem kerülhette el. Mint nagy államférfi, ki fogékony a modern élet megnyilvánulásai és az új vívmányok iránt, felismerte a film nagy jelentőségét és kijelölte mai fontosságához mért helyét a nemzet életében. Akik figyelemmel kísértük az utolsó három velencei filmbemutatót, tudjuk, hogy az olasz filmek minden esztendőben új meglepetéssel szolgálnak. Olaszország filmgyártása eredményeivel is annak a szívós munkának és hittől táplált nemzeti akaratnak adja tanujelét, mely itt is bizonyára az elsők közé fogja emelni. Most kezdődtek meg Rómában a nagyméretűnek ígérkező, Afrikai Scipio-ról készülő

film felvételei. Velencében a vásznon láttuk ennek a hatalmas munkának az előkészületeit. Mialatt szemeim előtt a nagy alkotás ígéretei elvonultak, arra gondoltam, hogy 600 évvel ezelőtt ugyancsak Afrikai Scipio alakja ihlette Petrarcat az első humanistát, az újvilág hírnökét. Hiszem, hogy a nagy rómaíróról készülő film kezdete lesz az olasz filmművészet új fénykorának.

A legnagyobb sikert az idei filmbemutatón a németek érték el. Trenker filmje: «Der Kaiser von Kalifornien» (Kalifornia császára) elnyerte a legjobb külföldi film részére adott Mussolini-serleget. Ugyancsak serleg jutott a «Schlussakkord»-nak is, míg «Ave Maria» és «Der Verräter» (Az áruló) érmet nyertek. A legjobb kultúrfilm serlegét szintén a németek kapták a «Jugend der Welt» (A világ ifjúsága) című, a garnischpartenkircheni téli olimpiásról készült remek filmjükkel, három más rövid filmjük pedig ugyancsak kitüntetésben részesült. Legnagyobb diadalukat azonban a németek kétségtelenül a berlini olimpiásról készült híradó-filmjükkel aratták, mely huszonegy órával az olimpiász befejezése után már Velencében volt és bemutatta a befejező ünnepséget is! Hivatalosan ugyan ez a film nem szerepelt, mert pontosan kidolgozva és összeállítva kb. 3000 méter hosszúságban, csak egy-két év múlva kerül a közönség elé. Bemutatása Velencében magánjellegű volt, a filmbemutatónak szánt csemege, amelyért az összegyűlt nemzetközi közönség szűnni nem akaró tapsal róta le a köszönetét és elismerését. Ezzel a még el nem készült filmmel ma foglalkozni nem volna helyénvaló. A német filmhírszolgálat bámulatos gyorsasága és óraműszerű pontossága viszont mindenkit ámulatba ejtett.

A németek feltétlenül megérdemelték nagy sikerüket. Azt hiszem, ha a közönséget leszavaztatták volna, akkor is nagy többséggel Trenker filmjének jutott volna Mussolini serlege. Bámulatos, hogy ez a nagy művész, ki vállalkozó, rendező és színész egyszemélyben, milyen csodálatos művészi és technikai érzéssel alkotta meg ezt a művét Amerikában, részére ismeretlen és idegen országban. Ez a földrés, ahogy nekünk azt bemutatja, közelebb jut hozzánk, érthetőbbé válik nekünk, európaiaknak. A bemutató napján más gondolatok foglaltak le véletlenül és úgy éreztem, hogy nem leszek képes figyelmet szentelni ennek a filmnek. Csak testben voltam jelen, gondolataim máshol barangoltak. Mégis már a film közepén arra ébredtem, hogy minden figyelmem erre az alkotásra terelődött. A vásznon lepergő cselekmény és lelkivilágom egybeolvadtak; felvillanyozva szemlélttem a filmhős, Suter német kivándorló férfias alakját Trenker művészi és rokonszenves alakításában. Felemelő ez a film, mert a munka felsőbbrendűségét mutatja meg Suter művében, ki a kopár Kaliforniát termő paradicsommá változtatta és így megérdemelte Kalifornia császára elnevezését, bár később az arany, amelynek ő soha behódolni nem akart, megdöntötte hatalmát és vesztét okozta. Mintha az új világ szózata csendülne ki belőle, mely nem akar többé az arany rabszolgája lenni, hanem a nemzet munkájában látja jövőjét és boldogulását.

Új gondolatot testesítenek meg más német filmek is, melyek bizonyára azt a célt is szolgálják, hogy a népet a ma uralkodó eszméknek megfelelően irányítsák és oktassák. Ime Traumulus, az álmodó professzor, aki az ifjúságot megérteni nem tudja. Jannings alakítja nagy tehetségének megfelelő tökéletességgel ezt a szerepet a filmben, amely annakidején elnyerte a német Staatspreis. Persze nem könnyű fajsúlyú, szórakoztató műről van itt szó. Aki figyelemmel nézi végig ezt a filmet és bele tud mélyedni, feltétlenül nagy művészi

értéket fog benne felfedezni, lehet azonban, hogy a felületes mozilátogató azt sok helyen vontatottnak fogja találni. A nép nevelése látható célja a Verräter című kémfilmnek is, mely kioktat arra, hogy azok, akik a hadi titkok elorozását hivatásszerűleg üzik, néha a legártatlanabb személyeket is észrevétlenül hálóikba tudják keríteni. A Verräter egyben talán első filmje a háború utáni Németországnak, amely képét adja az ottani hatalmas hadi felkészültségének.

Ave Maria és Schlussakkord között, bár előbbiben Gigli énekszámai mellett, a kitűnő Nagy Kató is szerepel, utóbbit illeti az elsőség. Sőt Kaiser von Kalifornien-től eltekintve, Schlussakkordot tartom az idén Velencében bemutatott német filmek legjobbjának. Érdekes, tisztára emberi története mellett, ez a film igen jó rendezésével és a zene jó összeállításával, valamint kitűnő átvitelével is kiválik. Benne találkozunk elsőtízben a filmszínésznővé lett magyar Tasnády Máriával, ki az egyik főszerep szépen sikerült alakításával nagy reményekre feljogosító ígéretekkel indul új pályáján.

Ha most a német filmek után a franciákkal foglalkozunk, tényleg országhatárt kell átlépni, mely két különböző lelkeségű és sokban különböző művészi felfogású népet választ el. Könnyedség, humor, amely a drámái jeleneteket is itt-ott átszővi, jellemzik a francia filmeket, melyeknek kiváló erénye az a páratlan színészi gárda, melyet talán csak az oly nagy színházi multtal rendelkező francia nép tud kiállítani. Persze a francia filmeket helyesen értékelni csak az fogja, aki teljesen megérti az eredeti szöveget. Máskülönbén még a legjobb fordításban is igen sok finomság és szellemes fordulat veszendőbe megy.

Két nagy és jól ismert rendező, Feyder és L'Herbier, ha nem is egészen új filmjei szerepeltek idén a programban; «Kermesse héroïque» és «Veille d'armes». A flandriai Bloom városka a színhelye a Kermesse héroïque-nek 1616-ban, a spanyol uralom idejében. Nem történelmi eseményekről, drámái cselekményről, vagy filmrevitt hőskölteményről van itt szó. Fantázia szülte humorosan kedves, eredeti filmtörténet ez, mintha Balzac Contes drolatiques-jeinek elbeszélései közül elevenedne meg valamelyik a vásznon. A kitűnő korhű rendezés, mely hosszas előzetes tanulmányt igényelt, sokszor finom művészi érzékkel oly képeket teremt, melyekről azt hinnők, hogy a történetben szereplő Breughel vagy apjának valamelyik festménye mozgó emberalakokkal. — Veille d'armes viszont Claude Farrère egyik színdarabja nyomán készült drámái film, melynek sötét felhőit azonban szintén átjárják a könnyű szellemesség arany sugarai. A női főszerepben Annabellát látjuk igen jó alakításával viszont.

Kermesse héroïque eltért a mindennapi megszokott filmtől, viszont Sacha Guitry filmje «Le roman d'un tricheur» teljesen újszerű volt. Már maga a tény, hogy a nagy Sacha kibékült a filmmel, melynek eddig ellensége volt, az újdonság erejével hatott. Ő maga azonban most sem ereszkedett le a mozi földi közelségébe, hanem megmaradt a földöntúli magasságban, ahol egy történetet olvasott fel, melynek jelenetei azután a vásznon megelevenedtek. A közönség a kísérletet nem ítélte szerencsésnek. Valóban az ilyen nem film, hanem csak kísérlet, mely követőkre aligha fog találni. Mégis új és Guitry sziporkázó szellemessége sok mindenért kárpótol.

Nemes szándéka teszi főképp említésre méltóvá az «Appel du silence» című francia filmet, mely különben is a sikerült alkotások közé számít. Marokkóban lejátszódó cselekményénél fogva, mely vallásos és hazafias, meleg rokonszenvet érdemel.

Nem tudnék azonban szó nélkül elsiklani a «Mayerling» című francia film mellett. Szerintem ma, amikor még 50 éve sincs annak, hogy Rudolf főherceg egy nagyhatalom trónjának várományosa volt és főleg, amikor legközelebbi hozzátartozói még életben vannak, olyan filmet készíteni, amely az ő intím, nem éppen büszkeségére szolgáló magánügyeit viszi a mozi közönségének százazrei elé, helytelen és ellenkezik a jó ízléssel. Nem segít ezen Boyer művészete sem, kinek különben sem tartozik ez a Rudolf trónörökös szerencsés alakításai közé.

Az angol filmipar, melynek erős fellendülése az utolsó két-három esztendőre nyúlik vissza, Velencében számos alkotásával vonult fel, amelyek között azonban olyan is volt, mely Budapesten már szerepelt. (Az eladó kísértet.) Az új filmek közül három ragadta meg figyelmemet: «Scrooge», «Tudor Rose» és «Robber Symphony».

Lehet, hogy az első hely, amelyet Scrooge-nek juttatok, egyéni értékelésem és hogy az első «Tudor Rose»-t, a nagyszabású történelmi filmet illeti meg. Rám mégis Dickens halhatatlan regénye, a «Christmas Carol» hőségének, a kapzsi Scrooge-nak, története filmen is erősebben hatott, mint az angol történelem ama viharos, cselszövényekben és kivégzésekben gazdag fejezete, mely VIII. Henrik halálától Tudor Maria trónraléptéig terjed. Viktória királyné boldog korába beleillesztve a ködös londoni karácsonyj megihitt aranycsillogásának foglatában úgy hat itt is a vén zsugori, mint amikor a regény soraiból emelkedett ki alakja. Dícséret jár ezért Edwards-nak, a fiatal, még ismeretlen rendezőnek, de főleg Seymour Hicks-nek, aki pompás a főszerepben a történet elején és éppen ilyen tökéletes az utolsó képekben, amikor éjjeli látomásai után a munkába beleaggott Scrooge, ifjú friss lélekkel tud osztozni a szent ünnep örömeiben.

Tudor Rose, hideg tárgyilagossággal a vászonra vitt történelem. Előadja az eseményeket; nem szépít, csak érthetővé teszi őket. A hű történelmi keret, a rendezésnek részletekben is gondos munkája és a jó színészek kovácsolják becsületes, komoly, művészileg kifogástalan munkává Tudor Rose-t.

Azok, akik a régít, a megszokottat unalmasnak jelentik ki, akik mindenben az újat keresik, Robber Symphony-val nyertek kielégülést. A régi elvek szerint készült filmek mellett ez olyan volt, mint valami impresszionista kép, konzervatív iskolák festményeinek tárlatán. A magyar nevű szerző, Fehér, a zenéből indult ki. Ez persze magában véve értéktelen, de groteszk filmszerűségével hat. A zenéhez hozzáillesztett egy lényegében kedves történetet, mely megszokott környezetben, emberek között játszódik le, de képzeletszülte keretekben groteszk jeleneteivel olyasvalamit hoz ki, ami a rendes és a trükkfilm között foglal helyet. Nem volt a velencei filmbemutatónak viharosabb estje annál, amikor a Robber Symphony-t adták elő. Félórán át körülbelül ez az újszerű elgondolás lenyűgözte a közönséget, amely azután két táborra oszlott. Minél tovább tartott a film, annál jobban nőtt az elégedetlenkedők száma, akik végül is többségben voltak. Azt hiszem, Robber Symphony, mint félórás rövid film, nagy sikert aratott volna.

Az amerikaiakat hagytam a nagy nemzetek filmjeinek megbeszélésénél utolsóknak. Ők küldötték Velencébe az idén is a leggazdagabb anyagot, amelyről azonban annak, aki európai szemmel nézi ezeket a filmeket és az európai ízlés szerint akarja őket elbírálni, véleményt mondani sokszor nem könnyű. Lehet, hogy az amerikai közönség mulatságosnak tartja, ha például a fiatal Ferenc József király a Hofburgban az asztalra ül és lábait a karos-

székre teszi, — mi ezt még operett-filmben sem ítélnénk sem helyénvalónak, sem humorosnak. Lehet, hogy Amerikában nem ütköznek meg azon, ha egy papot, ki különben is állandóan mulatóhelyeken és színésznők öltözőiben járkal, végül még pofonütnek a filmen, — nekünk e fajta jelenetek annyira elveszik a kedvünket az ilyen művektől, hogy azután már azt sem tudjuk helyesen értékelni, ami igazán szép bennük. Nehézség nekünk, akik Európában tanultuk meg az angol nyelvet, a beszéd is, melyet sokszor az amerikai kiejtés érthetlenné tesz.

Az amerikai film ma divatcikk és sokakat elbódít a kiállítás gazdagsága. Abban a gyöngy-sorban, amelyet évente tengerentúlról kapunk, vannak azonban igaz és hamis gyöngyök. Ezeket széjjel kell választani.

Velencében láttam egészen kiváló művészi értékkel bíró amerikai filmeket. Ilyen volt az immár Budapesten is ismert «Pasteur élete», amelyet, állíthatom, rendezője kitűnő érzéssel helyezett be az európai keretbe. Talán csak azok a jelenetek nem egészen sikerültek, amelyekben III. Napoleon szerepel. Pasteur maga, kit a nagy nevéhez méltó Muni személyesít meg, a legkiválóbb színészi teljesítményre adott alkalmat, amelyet idén láttunk. Jó és izléses film «Mr. Deeds Goes to Town», a jeles Gary Cooper-rel a főszerepben. Kevésbé sikerült a Stuart Mária című nagy történelmi film, melynek viszont főszereplője volt kiváló: Katherine Hepburn. Róla is azt kell azonban megállapítanom, hogy bár kitűnő színésznőnek mutatkozott itt is, mégsem volt az, amilyenek Stuart Máriát képzeljük.

Technikai teljesítményekben Amerika volt a vezetőhelyen. Onnan jött az első óriás-film, «The Great Ziegfeld», mely a rendes hosszúság kétszeresét teszi ki és három óra hosszát tart, sok pazar revü-jelenettel. Onnan ered az első természet után készült színes film, «The Trail of the Lonesome Pine» (magyar címe «A szenvedély») és végül «Sanfrancisco», amelynek cselekménye csak érdektelen előkészítése a film végére hagyott nagy földrengést ábrázoló jelenetnek.

Kellemesen csalódtam a Great Ziegfeld-ben. Szemképrázató revü-jelenetek állandó váltakozását vártam csupán, amire sokaltam volna nem három, hanem még egyegyed órát is. Ehelyett jól megszövegezett, élethű környezetben lejátszódó cselekményt láttam, melyet itt-ott megszakított néhány jól rendezett és kétségtelenül pazar kiállítású revü-kép. A jó színészek, kik közül kiemelendő a Hollywoodba került osztrák Maria Rainer, fokozzák a film értékét.

A színes film még távol áll a tökéletességtől. Ezt igazolta a «The Trail of the Lonesome Pine». Tavaly «Becky Sharp» többet nyújtott, de nem volt meggyőző, mert műteremben készült. Afféle porhintés volt. A színes film az idén jelentkezett az igazi próbára. Ezt azonban, bármennyire elismerésre méltó a már elért eredmény, nem állta ki. A színek még nem természetűek; így a kép a színes levelezőlapokra emlékeztet és nem idézi fel az élő természet dús színeinek finom árnyalatait.

A «San Francisco» című film földrengés-jelenete szerintem azt bizonyítja, hogy kár ilyenel kísérletezni. Nem létező földrengést, diszletek, rendezői találmányosság és főképp nagy anyagi áldozat segítségével filmre vinni lehetetlen úgy, hogy az ilyen elemi csapás igazán érzékelhető legyen. A filmnek a valóság illúzióját kell kelteni. Ezt el is éri. Az ilyen csinált földrengés-jelenet azonban az illúziót megszakítja; a film nem film többé, hanem meddő erőlködés a lehetetlen elérésére.

Az olasz játékfilmek előadásuk sorrendjében a következők voltak: «Ballerine», «Squadrone Bianco», «Cavalleria».

Ballerine-t reményteljes várakozás előzte meg. Machaty-ra, a nagy cseh rendezőre, ki «Extazis» és «Nocturno»-val világhírt szerzett, bízta ezt a filmet, melytől már ezért is mindenki sokat várt. Lehet, hogy a közönség nagy reményeinek megfelelő felfokozott igényei is ártottak a filmnek; tény az, hogy megbukott. Maga a közönség buktatta meg, amely Olaszországban kíméletlen és igazságos akkor is, amikor olasz filmről van szó. A bukás oka pedig nem egyéb, mint a hibás rendezés. Vajjon Machaty nem az a művész, kinek az «Extázis» után tartották, avagy véletlenül hibázott? Ez egyelőre kérdés marad. Az olasz film megvágva és átdolgozva fog újra a közönség elé kerülni, lecsökkentett reményekkel és valószínűleg több sikerrel.

Ettől a kis balesettől eltekintve azonban botlás nélkül haladt tovább idén is az olasz film a sikerek útján. «Squadrone Bianco» és «Cavalleria» egy-egy hősköltemény az olasz katonai erények magasztalására. Előbbinek a libiai sivatag a színhelye, abban az időben, amikor a gyarmatot az olaszok megtisztították a portyázó bennszülött rablóbandáktól. Utóbbi viszont tulajdonképpen Barracca, a hős olasz repülőztiszt (bár a filmhős neve nem ez) emlékének felidézése, ki a lovasságtól kerülve ki, a világháborúban repülő lett és sok hősies légi csata után végül is hősi halált halt. A hősiesség és a haditettek felidézése mindkét filmben kitűnő, megkapók a sivatagban lejátszódó jelenetek és szemet-szívet gyönyörködtetnek az olasz lovasság gyakorlatai és teljesítményei. A filmek gyengébb oldala viszont a szerelmi történet, mely mindkettő cselekményét átfonja, bár Cavalleriánál kiemelendő a háborút megelőző kor kitűnő ábrázolása.

Nem fér kétség ahhoz, hogy míg az otthoni közönséget a hazafias téma fokozottan érdekli és reá kitűnő nevelő hatást is gyakorol, addig a külföldi az ilyen filmek iránt kisebb érdeklődést tanusít, mint olyanokkal szemben, melyek más tárgykörből merítik témájukat. Azt hiszem azonban, hogy éppen mi magyarok, kikben oly erős a szeretet a baráti nagy olasz nemzet iránt, hivatottak vagyunk arra, hogy ezeket a filmeket jobban megértsük, mint mások. Erre már azért is alkalmasnak tartom a magyar közönséget, mert nálunk az olasz nyelv elterjedése, különösen a fiatalabbak között, az olasz nép szeretetével arányosan hatványozódó gyorsasággal növekszik.

Említést tettem már az olasz film felfelé ívelő pályájáról, mely minden évben új meglepetéssel szolgál. Ennek bebizonyítása körül, idén az olasz kultúrfilmeket illeti nagy érdem. A kultúrfilmek közé sorozom ugyanis «Cammino degli Eroi»-t is, mely terjedelmes filmriport az abesszín háborúról, jobban mondva arról a csodálatot keltő munkáról (útépítés, csapatszállítás, anyagpótlás), amely a front mögött folyt és a hősiessen küzdő katonákat diadalra segítette. Mondhatnók, hogy az tud érdekesebb filmriportot készíteni, akinek házában érdekesebb események játszódnak le. Amit ez a film nyújt, az nemcsak riport azonban, nemcsak nagyszerű olasz teljesítményeknek a fényképező géppel megörögzített okirata, hanem összeállításában, felfogásában és a kivitel minden részletében művészet. A tengerfenékről készült olasz kultúrfilm, tényleg a bemutató legjobb tudományos filmje volt, «Pompei» pedig magyarázó beszéd kíséretében remek képekkel idézte fel az ókori és a mai Pompei-t. Ezek és még más kitűnő olasz kultúrfilmek öregbítik és növelik a Luce hírnevét, melynek szép és érdekes filmjeivel mind sűrűbben találkozunk a magyar hiradóban is.

Mielőtt rátérnék a magyar filmekre, még két osztrák és egy cseh filmnél kell megállnom; Sonnenschein, Singende Jugend és «Marysa» Sonnenscheint az osztrákok Kiepura énekére alapozták, mint Ave Mariát a németek Gigli hangjára. Kiepura azonban egyben elég jó színész is, amit Gigliről viszont a legjobb akarattal sem lehet állítani. A rendezés ezzel szemben Ave Maria-nál volt jobb. Kérdés az is, mit szól majd a mozi közönsége Sonnenscheint végig nézve, a körülbelül fél órás Turandot előadáshoz. Én magam szívesen hallgatom az operát filmről is, de vannak, akik nem ezért mennek a moziba. Nagyon kedves a Singende Jugend gyerektörténete, amely jó alkalom az annyira ismert és népszerű Sängerknaben intézménynek és szép énekének filmre vitelére.

Rovenszki, aki tavalyi filmjével nem ért el sikert Velencében, idén bebizonyította tehetségét Marysával, amelyet a cseh filmipar méltán sorozhat sikerült alkotásai közé. Kitűnően játszik ebben a háború előtti Morvaországban lejátszódó parasztdrámában a kiváló cseh művésznő: Jirina Štěpničková.

A magyar színeket három játékfilm képviselte az idén Velencében: Új földesúr, Vallomás és Pacsirta. Új földesurat ismerjük már. A külföldiek részére nehezen megérthető cselekménye miatt keveset vártunk tőle. Szinte meglepett tehát, hogy a kritika elismeréssel könyvelte el. «Vallomás» az ismert színműből készült Bulla Elmával a címszerepben. Amikor idehaza előzőleg bemutatták nekem, elvoltam ragadtatva a nagy magyar művésznő kitűnő játékatól. Valószínűleg a nyelvi nehézségek okozták, hogy ez Velencében nem tűnt fel. Sikerünket a bájos Eggerth Mártha hozta meg a Pacsirtával. Elismerem, hogy kényeskedő kritikusok nem tarthatják az operettet, mely valóban még nem nyert teljesen egyenrangú állampolgárságot a Parnassuson, igazi művészetnek. Bár magam is úgy színházban, mint filmen jobban szeretem a komoly műfajokat, mégis azt hiszem, hogy a jól sikerült operett többet ér a félig sikerült komoly műnél. Már pedig a Pacsirta, teljes egészében és részleteiben is sikerült filmoperett. Ami pedig Eggerth Mártát illeti, nálánál kedvesebben alakítani az ilyen szerepet, aligha tudja más. Hangját is jobbnak tartom Grace Moore avagy Janet Macdonaldénál, kiket szintén hallottunk az idén a Lidón. A Pacsirtát a közönség lelkes tapsa kísérte befejezéséig, amidőn oly tetszésnyilvánítás volt, amelyhez hasonló kevés más filmnek jutott ki idén a Lidón. Öröm volt hallani, hogy még másnap is beszéltek a járókelők a Lidó sétányain a Pacsirtáról, a szép Budapestről és Eggerth Mártáról. Azt hiszem közönségsiker tekintetében a Pacsirta a jövő évad vezetőfilmjei közé fog tartozni, nemcsak nálunk, hanem a külföldön is.

Velence tanulságai közé tartozik, ha megállapítom, hogy nemzetünknek becsületére válik az a hely, melyet filmiparával kivívnia sikerült. Szegény kis ország vagyunk, munkával és tehetséggel kell pótolnunk azt, amit mások természetes adottságuk és gazdagságuk folytán mint a sors ajándékát kapják. Ne legyenek délibábos álmaink, de ne hallgassunk a csüggedőkre sem, akik talán érdekeltek külföldiek hatása alatt azt állítják, hogy a nagy nemzetközi versenyben a miénkhez hasonló kis népeknek kár erőlködniök. A magyar filmiparnak élni és fejlődni kell.

Az idei két szép velencei kitüntetés, amely a Pacsirta mellett a Magyar Filmiroda «Budapest Fördőváros» című kultúrfilmjének jutott, bizonyítja azt a megbecsülést és szeretetet, melyben filmjeinket a határon túl is részesítik és legyen egyben bátorítás a további munkára.

„RINALDÓ.”

Irta: Csurka Péter.

MÁR RÉGÓTA folyt az ádáz küzdelem a két ellenséges tábor között, váltakozó szerencsével. Azonban, ha a haditudósításokat kora tavasztól kezdve, hogy úgy mondjam: jégzajlástól kezdve összenézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy a «Császáriak», élükön a délceg gárdakapitánnyal, Vereckeivel, bizony többször megfutamodtak, mint «Rinaldók». Hanyatt-homlok futottak a város felé és a városkában eltűntek az utcákon. Maga Verecke nem egyszer roskadt le a piactéren a kálomista templom mellett lévő padra és sanda szemekkel bámult előre, hátra, jobbra, balra, a piacra befutó sikátorokba, ahonnan szétugrasztott katonái egymásután szállingóztak elő az esti alkonyatban.

Ilyenkor Verecke nagyon dühös volt. Sapkáját felnyomta a feje búbjára. A tiszteken kezdte a szidást, akiket lefokozással fenyegetett meg. A közcsendőröket meg egyenesen szamaraknak és gyáva kutyáknak titulálta, kilátásba helyezvén nekik a csendőrség kötelékéből való kirúgást, ha még egyszer olyan szégyenteljes futást rendeznek. A csendőrök látszólag nem vették komolyan a dolgot, mert vihogtak és súgdolóztak. Állítólag olyan hangok is hallatszóttak, hogyha futni kell, mindig Verecke az első. Verecke meghallotta ezt az aljas gyanúsítást, belevörösödött:

— Ki mondta ezt?

Senki sem válaszolt. Mély csend vette körül a kálomista templomot. Verecke csipőre tett kezekkel figyelte a sunyi arcokat. Ilyenkor a tisztek és csendőrök kerültk a kapitány tekintetét. Verecke, miután dühe laposodni kezdett, így szólt:

— Ide hallgassatok!... Holnap a Rózsa temetőben jövünk össze a Dreschel báró kriptánál. (Dreschel főhadnagy és báró, kinek egy hely szintén fent volt tartva ősei között a nevezett kriptában, neve hallattára kihúzta magát és helyeslőleg bólintott.) Aki a kardját a mai hadakozásban eltörte, vagy elvesztette, az még ma este csináljon másikat!... És te, Zupka, ne köss fel három kardot egyszerre, legfeljebb kettőt, de elég egy is!

Zupka előlépett jobbról, balról karddal az oldalán, feszesen tisztelgett...

— A csákóját vonja be mindenki papírral és kakastollat tűzzön rá! (Ma bizony Verecke hadseregén a szárnyasok minden fajának, színes tolla képviselve volt.) A pávatoll nekem dukál, mert én vagyok a vezér! Most pedig menjünk a templomkertbe! Utánam!...

A templomkert volt a császáriak nemzetközileg elismert semleges

területe, ahová Rinaldóéknak nem volt szabad bemerészkedniök. Ezt a körülményt mindenki tudomásul vette a városkában, csak éppen Degec, a toronyőr és harangozó nem akart semmiképpen sem tudomást szerezni erről a nemzetközi egyezményről.

Ma este is megsértette a nemzetközi jogot.

Vereckeik ugyanis minden este elmondotta hatalmas nagy beszédét, melyet két álló hétig írt óra közben a pad alatt. Tüzes, uszító szónoklat volt ez a beszéd Rinaldóék ellen. Felkorbácsolta a csendőrök véréit. A csendőrsapkák a levegőbe repültek és torkaszakadtából éljenezte mindenki Vereckeik kapitányt.

Mint mindig, úgy ma este is Degec vetett véget az örömrivalgásnak. Szépen kitessekelte a csendőröket a templomkertből. Ha nem ment szépszerével, akkor egymásután lökdöste ki őket kardostól, tisztéstől, mindenestől együtt. Füttyült ő nemzetközi jogra!...

Ma este is megsértette a nemzetközi jogot. Sokkal jobban fel volt háborodva, mert ilyen éktelen lármát még nem igen rendeztek a békésvári csendőrök. Először egy dézsa vizet zudított le rájuk a toronyból. Azután felkapott egy tartalék harangkötelet, leszaladt a toronygrádicson:

— Mindjárt kihalogatom a bűrötöket!...

Jobbra, balra hadonászott a kötéllel. Nevetve, vissongva futottak a csendőrök a kert kapuja felé. Vereckeik kapitány és Hégly zászlós is kullogtak lassan Degec előtt. Degecet ez a merészség roppant méregbe hozta:

— Tik is horgyátok gyorsabban az irhátokat, mert mindjárt oda cserdíték!... Nizze meg az ember!...

Hégly megállott, felvágta a fejét:

— Degec bácsi — szólt önérzetesen — ahhoz nincsen joga, hogy megüssön!... Megyünk mi is, futnunk nem kell azért...

— Hi-i-inyje az apád! — lendített Degec a kötélen és Hégly kakastollas sapkája messze ívben repült le a fejről.

Degec másodszor is lendítette a kötelet, hogy a távolabb álló Vereckeinek is megadja a kóstolót. Ebben a pillanatban Hégly minden erejét összeszedve, mint egy vadmacska, fújva, fogcsikorgatva, teljes testi súlyával ráugrott az öreg Degecre.

Degec hanyattvágódott!

Vereckeik felbátorodva Hégly vakmerőségén, kirántotta a kötelet a kezéből és erősen belevágott az arcába. Az öreg toronyőr és harangozó, Isten szolgájához nem illően — mert annak tartotta magát — irtózatosat káromkodott.

A két gyerek már kintszaladt az utcán a kötéllel, egymásmellett. Beszaladtak a templomzugba, a Holtkörös hídján megállottak. Vereckeik lihegve megszólalt:

— Elhoztam a kötelet is!

— Vidd haza! — tanácsolta Hégly.

— Vidd te haza! — mondta Vereckei.

— Én nem viszem.

— Akkor dugjuk itt el valahol a híd alá!

Átmásztak a híd karfáján és a híd alatt rácsavarták az egyik gerendára.

— Majd lejövök érte holnap — szólt Hégely — elviszem a táborba.

Az öreg Vereckei nyugalmazott ezredes volt, az öreg Hégely meg rendőrbiztos itt Békésváron. Szigorú emberek mind a ketten. Szomorú volt már így a hazamenetelre gondolni, hát még azzal a kötéllel beállítani? . . .

Degec feltápászkodott. Pipáját kereste, mely élete párja, a Vereckei ütése folytán a fűbe esett le, de oly szerencsétlenül, hogy pont egy kavicsdarabra esett. Így aztán, cseréppipa lévén, nyakát törte a lelkem. Degec bácsi konstatálván a mély szerencsétlenséget, lelke legislegbensőjéből felsóhajtott:

— Megájjatok kölkök! . . . Majd tesznek erről a tanárok!

Nekiindult a toronynak, lassan felvontatta öreg csontjait, megfogta a harangkötelet és szomorúan rázendített az esti kilencre. Rohantak a gyerekek is haza.

* * *

A császáriak vitéz gárdakapitánya az ezredestől kapott nyakleves után, aki az apja volt, kuncogva lapozta fel a történelem könyvét és csendes magolásba kezdett. Olvasta, hogy: «A tatár lovasok megfutamodást színleltek azért, hogy az ellenséget törbe csalják. Az ellenség vakon rohanva üldözőbe vette őket, míg az oldalakon és hátul elrejtett tatárok be nem kerítették és foglyul nem ejtették valamennyit» . . . Hosszan maga elé meredt, arcán a színek váltakoztak, szeme égett attól a látványtól, mely most percek alatt kicsiny agyában lejátszódott. Láta képzeletében tatármódra, törbe csalva az egész Rinaldó tábornok. Láta Rinaldót, Tömör Zoltánt másnéven, foglyul ejtve kötések alatt. Elfoglalja a temető mellett lévő kis akácerdőt, Rinaldóék birodalmát, ahol azok eddig táboroztak, ahonnan kitörtek rájuk és kergették be őket egészen a templomkertig.

— Ez lesz egy diadal! — suttogta.

Becsapta a könyvet, bebujt az ágyba és a paplan alatt kieszelte a haditervet.

* * *

Másnap a császáriak, csodák csodája, széjjelverték Rinaldó csapatát. Rinaldót magát alvezérével együtt megkötözve, diadalmámorban úszva hurcolták a Dreschel kriptához, hogy döntsön a haditanács sorsuk felett.

— Lőjjük fejbe őket! — indítványozta Dreschel főhadnagy, mert valahányszor ők fogságba kerültek, Rinaldó is fejbőlövette őket.

— Máglyára velük! — tapsolt Vájsz őrmester.

— Életfogytiglani számkivetés és kényszermunka! — ajánlotta Lévay hadnagy.

— Fejbe lövetem! — dörgött Vereckei kapitány. — Mind a kettőt, egyenként...

— Éljen, éljen, úgy van!... Fejbelöni! — hagyták helyben a csendőrök és máris puffogtatták a nyolcpézenes revolverekből a Vájsz őrmester által szállított kapszlikat.

— Először jön Sobri Jóska, az al-haramia — kiáltott Vereckei. — Vezessétek fel a kripta tetejére!... Kössétek be a szemét!...

A csendőrök felállottak egysorba és Vereckei vezényszavára eldőrdültek a nyolcpézenes revolverek. Sobri Jóska nevetve vágódott le a kriptakőre, húsz képzelt golyótól találva «játszásból» kiszenvedett... Rinaldó büszkén nézte végig alvezére fejbelövetését, aki már ott állt a háta mögött és egy ócska pisztoly irányában érdeklődött.

— Rinaldó!... Lépjen a vesztőhelyre! — parancsolta Vereckei lángoló szemekkel.

Rinaldó méltóságteljesen indult fel a kripta tetejére. A csendőrök ismét felállottak egysorba. Már Vereckei is ott állott a sor végén kivont fakardjával, amikor egyszerre csak a temető bejárata felől éles kiáltás hallatszott:

— Vereckei!... Vá-áár-ja-atok!...

Mindannyian a hang irányába néztek, ahonnan Hégyely zászlós rohant feléjük, kezében kötelet lóbálva. Zihálva roskadt le Vereckei elé, a kötelet a földre dobva.

— Itt a kötél... elszaladtam érte... a hídhöz...

Vereckeiből egy kegyetlen kacagás tört fel:

— Nagyszerű!... Remek vagy Hégyely!... Le a fegyverekkel, csendőrök!... A fejbelövetést ezennel akasztássá változtatom!...

Hurrah, fegyverropogás, éljen fogadta a kapitány szavait. Akasztás, akasztás!... Hogy ez eddig senkinek sem jutott az eszébe!... Éljen Hégyely zászlós, éljen Vereckei kapitány!...

A kis Rinaldó mosolyogva fogadta sorsa ilyenképpen való fordulását. Azonban gyermeklelkének egy bizonyos részébe valami névtelen félelem költözött belé, olyanféle fázás, melyet nagy emberek éreznek misztikumok iránt. Sejtése ismeretlen valaminek...

De aztán valami megint mást súgott neki:

— Játék az egész, kis Rinaldó!... Mitől félsz?...

Sápadt mosollyal lépett az egyik lámpavas alá, melyek a kripta négy sarkára voltak felállítva Mindszenti kivilágítás céljaira.

Nem tudni már, hogy a hurkot ki tette a kis Rinaldó nyakára, de nevetett ott mindenki, még Sobri Jóska is. Nevettek, hogyan rángatózik Rinaldó, hogyan torzítja neveltségessé az arcát...

Nem tudni már semmit én édes Istenem, én nem is mondom már

tovább, de egyszercsak Vereckei réműlt kiáltása metszette át a nevető zenebonát :

— Eresszétek el! . . . Eresszétek el! . . .

Akkor egyszerre a réműlet ült a nevető gyerekarcokra és hanyatt-homlok futottak a város felé, élükön a jajveszékélő vitéz gárda-kapitánnyal.

Ez volt a császáriak ufolsó megfutamodása . . . És Rinaldó, a kis rablóvezér elkékült mosollyal csüngött a lámpavason fennakadva . . . De . . .

De, áldjon meg az Isten kedves jó öreg Degec bácsi, hogy neked annyira kellett az a kötél! . . . Áldja meg az Isten öreg futó lépéseidet, melyek zaja nem veri fel többé a békésvári temető csendjét, mert a járásod, a hangod, a képed, azzal a veres cseréppipával a szádban már csak a multba járó emlékezésé. De áldjon az Ég, hogy korán odaértél! . . . Legyen szent a halóporod ott a békésvári temetőben, hogy lesbeálltál a köteled miatt és megmeredt benned a bosszú, mikor megláttad a kis Rinaldót felakasztva és lerántottad. Lehajoltál és hallgattad a kis «rablóvezér» szívverését és örültél és lelkendeztél, hogy volt még benne egy kis élet . . . Életre simogattad, felcsókolgattad, akácillatú levegőt ráztál belé . . .

És akkor is eltört egy díszeskúpakú cseréppipád . . .

De nem bántad meg soha, mert egy valódi selmeci tajtékot kaptál ajándékba a csendőröktől, rablóktól, a Vereckei által összegyűjtött krajcárokon.

Rinaldó adta át a templomkertben . . .

A KAKUK.

*Fent a felhő szállt, futott,
játszottak a kakukok,
messziről hallottam őket,
a szőlő közt kergetőztek.
Egyik felszállt a meggyfára,
másik meg a szilvafára,
míg a harmadik madár
hirtelen hintánkra szállt.
Csöndes volt a kert, eső
utáni friss levegő,
a fűszál csöpp tornya épült,
reszketett a csöndességtől.
A hintán egy pillanatra*

*nézett a lenyugvó Napra,
hosszú farka illegett,
futottak a jellegek.
Úgy repült elő egy fából,
mint szobánkban az órából,
a hangja is ugyanaz volt,
csak olyan tündéri nagy volt.
Csak egy pillanatra láttam,
az ilyen nem tart soká,
júniusi délután volt,
színeit fonta a nyár.
Kétfelé nyílt szürke szárnya
és visszarepült egy fába.*

Gulyás Pál.

BUDA ÉS PEST VISSZAHÓDÍTÁSA A MAGYARSÁG SZÁMÁRA.

Irta: *Szigethy Endre.*

NEGYED évezred mult el azóta, hogy a Lotharingiai Károly vezérlete alatt összegyűlt keresztény seregek Buda északi fokán először törtek be a megszállást sinylő budai várba. Kétszázötven esztendővel ezelőtt az egész keresztény világ megmozdult, hogy a nyugati civilizáció dunamenti őrhelyét visszahódítsa az európai kultúrközösség számára. Ebben a harcban résztvett a vérét vesztett magyarság is, amely századokig küzdött a keleti világhatalom legyűrhetetlen katonai erejével. Budavára visszafoglalása nagy történelmi cselekedet volt, emléke felejthetetlen marad számunkra mindörökké, de ha a nemzeti törekvések szempontjából tekintünk vissza a nagy csatára, akkor azt kell mondanunk: Buda visszafoglalása csak kaput nyitott a magyarság számára, de nem adta vissza a lerombolt és elpusztított várost.

Budavárát hetvennyolc napos ostrom után foglalták el a szövetséges seregek, de Buda és Pest visszafoglalása kétszázötven esztendő alatt sem sikerült igazában. Ezerhatszáznyolcvanhat, szeptember másodika óta harcol a magyarság Mátyás király egykori városának, a Városnak meghódításáért s ha történelmi, társadalmi és gazdasági vizsgálódásainkkal nem maradunk a felszínen, úgy azt kell mondani: ez a hódító hadjárat még nem fejeződhetett be. A multba hullott évtizedek során szívósan és kitartóan folyt a küzdelem, de Budapest teljes szellemi és gazdasági meghódítása még mindig az elkövetkező nemzedékekre vár.

A magyarság a törökkel folytatott ádáz küzdelemben lassanként elvesztette érzékét a város és a városi élet iránt. Nehezen tudott megbarátkozni a városi élettel a multban, de tévedés volna azt állítani, hogy a magyar faj képtelen városi kultúra kialakítására. A városi élethez, azonban hozzátartozik a béke, a biztonság és a nyugalom, mert különben megbomlik az alapja annak az összetett szellemi és gazdasági munkának, amely nélkül a város elképzelhetetlen. Azt a magyar városi kultúrát, amely a török hódoltság előtt kezdett kibontakozni, elsöpörte Kelet pusztító offenzívája, s amikor a lerombolt és kiirtott Buda meg Pest betelepítéséről volt szó, a bécsi császári kamara akarva sem tudott volna elegendő magyar városépítőt letelepíteni, mert a magyarság nagy részét kipusztította a szakadatlan háborúskodás. Abban a korban nálunk az ember volt az egyetlen gazdasági érték, mert az emberi kéz hiányában százezer holdak sem értek annyit, mint ma egy szentendrei bolgár kertészet. Budára hiába telepítettek volna lerongyolódott, műveletlen jobbágyokat, vagy hajdú katonákat, azok a városi életet aligha tudták volna megteremteni. Ide ácsokra, kovácsokra és kőművesekre volt szükség.

A császári kamara honvédelmi, politikai és gazdasági szempontból egyaránt ismét várossá akarta tenni az összelövedőzött romhalmazt. Az ezerhatszáznyolcvanhetedik évi országgyűlés hiába hangoztatta azt a ma szinte érthetetlen felfogást, hogy nincs szükség több új városra, Werlein

István kamarai inspektor jelentése és Kollonics elgondolása szerint megindult Buda és Pest betelepítése. A valamelyest még használható házakat a Budára érkező lovagoknak, császári tisztviselőknek, német katonatiszteknek engedték át, házhelyet kapott néhány szerzet, a nádor, a pestmegyei és esztergommegyei alispán, az igazi telepesek azonban ágrólszakadt szegények, szökött katonák; osztrák, sváb, bajor mesteremberek; rác, bosnyák, albán földművesek s a külföldi francia, spanyol és más csapatok ittrekedt katonái. Valóságos nép-konglomerátum.

Az a párszáz család, amely Budán és Pesten, ezen a kietlen, elpusztított vidéken telepedett le, szinte emberfeletti küzdelemmel próbált otthon teremtenei magának. A kis házikók azonban csak lassan, keservesen épültek fel. Romokban hevert itt minden. Zsigmond és Mátyás egykori híres palotájának márványtöredékéből építették fel részben az új várfalakat, avagy a törmeléket mészégetésre, a habarcschoz használták fel. A királyi palota restaurálását gróf Regál katonai parancsnok kezdte meg, de pénz hiányában hamar abba is hagyta. Buda azonban mégis csak kezdett felépülni. A mecsetek helyére templomokat építettek, a budai pasa palotáját pedig, amely a mai Várszínháztól északra állott, a karmeliták klastromává alakították át. A Vár utcái azonban nagyban és egészben ugyanúgy épültek fel, mint ahogyan a török, vagy Mátyás idejében állottak. Az Úri-utcában laktak a katonai előkelőségek, a Disz-tér keleti frontján a polgári hatóságok, az Országház-utcában pedig a pékek. A Mátyás-templommal szemben építették háromszázkilencvenhárom forint előlegezett költséggel a budai városházát, amelyet aztán később kápolnával is kibővítettek. Megtelepedtek a jezsuiták, a karmeliták és a ferencrendiek, felépítve klastromaikat és templomaikat.

Pest városa sokkal szegényebb volt, mint Buda. Buda környékén legalább voltak még erdők, a hegyeken megtermett a bor, de Pestet, a négy-szögalakú kisvárost, csak sivár homokbuckák és maláriát terjesztő mocsarak fogták körül. Pesten a legnagyobb építkezéseket a piaristák, a szerviták, a jezsuiták, a pálosok, a domonkosok és a ferencesek kezdték meg. De építkezett itt egy-két magyar úr is, sőt Kecskemétnek, Körös városának és Jászberénynek is volt egy-egy háza a sáros, piszkos, egészségtelen városban. A legnagyobb építkezés, az invalidusok házána megépítése (a mai városháza) Széchenyi György esztergomi érsek alapítványából indul meg.

A török megszállás után Budát és Pestet megdöbbentő módon vetette vissza fejlődésében a pestis. A kuruc harcok idején tört ki ez a rettenetes járvány, amelynek emlékéért hirdeti néhány Szentháromság-szobor. Az a jövevény népség, amely Budán és Pesten letelepedett, igen kevés fogékonyságot mutatott a tisztaság iránt. A szemetet kihányták az utcákra s a csatornáknban gőzölgött a szennyvíz, felhőkben árasztva a miazmákat. Hiába ették a fokhagymát, rágták a bagót és szagolták a narancshéjjat, a járvány egyre terjedt. Néha hónapokig valóságos vesztégzár alá helyezték Pestet és Budát. Bezárták az iskolákat, eltiltották a zenés multságokat, ráccokkal és cigányokkal hordatták el a szemetet az utcákról, a vesztégzárból kikerülő polgárok ruháit elégették, de mindezek az intézkedések nem vetettek gátat a csunya járványnak.

Csoda-e, ha ilyen körülmények között Buda és Pest fejlődése évekre megakad s a halálozási arányszám a mai viszonyokhoz képest megdöbbentően magas. Nincsenek pontos adataink arra nézve, hogy az ezerhétszáz éves letelepedés óta hányan lakhattak Pesten és Budán. A hiányos adatokból csak

következtetni lehet a lélekszámra. Budán az ezerhétszáz éves elején, mintegy nyolcezerre tehető a lakosság lélekszáma, Pesten kétezerre. Ennek a kislélekszámú városnak azonban igen nagy volt a termékenysége. Ezer lélekre körülbelül ötvenhárom születés esett, míg ma Budapest születési arányszáma csak tizenhat ezrelék. Igaz viszont, hogy ezzel szemben szinte elképzelhetetlenül magas volt a halálozási arányszám. Az ezerhétszázadik és az ezerhátszázadik esztendő közötti időben Pesten nyolcszor nőtté túl a halálozások száma a születéseket, Buda várában pedig tizenhatszor. A húsz év alatt Pest csak kétszázötvenhárom lélekkel szaporodott, Buda pedig több mint ötszázal csökkent. A csecsemőhalandóság igen nagy. Az újszülöttek huszonnégy százaléka egyéves kora előtt halt meg, a halottak több mint negyvenhárom százaléka ötéves kor előtt pusztult el s az elhaltak fele tízévesnél fiatalabb gyermek. Míg Pesten 1704-ben száz született gyermek közül negyvenkilenc halt meg az első esztendő alatt, addig 1874-ben ezer közül már csak háromszáznegyvenkilenc, 1880-ban kettőszázhetvenkettő, 1930-ban pedig száznegyvenegy halt meg idő előtt. Az utóbbi három számadat a Buda és Pest egyesítése óta történt általános javulást árulja el. Az átlagos életkor Buda visszafoglalása utáni években alig tizenkilenc év. Pest és Buda egyesítése utáni esztendőben huszonegy év. A világháborút megelőző esztendőekben harminchárom és fél év. Azóta Budapest polgárainak átlagos életkora még jobban növekedett s ma már a halálozási kor a férfiaknál negyvenhárom, a nőknél pedig negyvenöt esztendő. Ez azt jelenti, hogy a valószínű élettartam férfiaknál ötvenöt, nőknél hatvanegy esztendő.

Talán semmi sem jellemzi jobban a városi civilizáció színvonalának növekedését, mint ezek a számok, különösen, ha tudjuk azt, hogy a közegészségügyi viszonyok Budapesten ma lényegesen jobbak, mint a magyar vidéken.

Budapest fejlődése, világvárossá bontakozása tulajdonképpen akkor kezdődött meg, amikor a magyar génusz kezdte felismerni a városnak, a városi kultúrának jelentőségét. Pest még száz évvel ezelőtt sáros, sötét, vidéki kisváros volt. Széchenyi István halhatatlan lelkének lángolása, az ő agyának fehér izzása s szívének szenvedélyes keserősége kellett ahhoz, hogy a történelmet hordozó magyarságban felgyujtsa az érdeklődést a városi kultúra iránt. Ő álmodta meg Magyarország fővárosát. Szárnyaló fantáziája maga előtt látta már a széles, platánsoros Dunapartot, a finom, sárga színben aranyló empire-palotákkal. Ő teremtette meg igazában Budapestet és nem az a törvénycikk, amely három várost egyesített. Mert a városi közigazgatás újjáalakítása, Pest, Buda és Óbuda közigazgatási egyesítése csak jogszabályokban történt kifejezése volt az államalkotó magyar génusz törekvéseinek. Budapestet az a szellemiség kezdte meghódítani a magyarság számára, amelyet Széchenyi István képviselt.

Mert Buda és Pest a visszafoglalás után már nem volt magyar város. Egy hozzávetőleges statisztika megállapítja, hogy a budai kerületekben a Várban, a Vízivárosban, a Horvátvárosban, Országúton, Újlakon és a Tabánban mindössze 68 magyar család élt, 851 német, 3 olasz, 5 tót és 559 szerb és horvát családdal szemben. Ugyanebben az időben, 1700 és 1720 körül Pesten 78 magyar család lakott 244 német, 20 tót és 34 horvát család mellett. Buda és Pest egyaránt elnémetesedett város volt és az maradt az 1880-as évekig. Az a szellem azonban, amely Széchenyi Istvánnal és a 30-as évek reformmozgalmaival költözött be ebbe a városba, már a magyarság országot építő és nemzetet alakító szelleme volt.

Nem azt jelenti ez, mintha Buda és Pest közigazgatása már akkor magyarrá vált volna. Budapest megmagyarosítása nem a közigazgatás kényszereszközeivel, hanem a kultúra nagy és nemes erővel kezdődött. A város igazgatása német maradt és a magyarság sokáig nem tudott bejutni a városháza kapuján. Budán a Prennerek, Bösingerek, a Hochenwartherek, az Ungerek, Pesten a Watulák, a Knipperek, a Heroldok, a Karpfensteinerek, az Eschenbruggererek, a Probergerek irányítják a város közigazgatását s utódaik még a XVIII. században sem engedik ki kezükből a városi igazgatást. Az a magyarság, amely felismeri a főváros fontosságát, a város jelentőségét és Budapesten igyekszik kiépíteni a centrális adminisztrációt, a főváros közigazgatását nem tudta, talán nem is akarta birtokába venni. A várospolitikai élettől pedig valósággal idegenkedett. A magyarság eszmei és kulturális középpontjává helyrajzilag Budapest lett, de a városigazgatás feladatait a magyarság teljesen átengedte azoknak, akik az egykori telepések és az azóta bevándorolt elemek vérségi leszármazói. A gazdasági és közigazgatási erők, amelyeknek együttműködése nagy méretekben fejlesztette ki Budát és Pestet, a mult század derekán nem fejlődött szervesen azzal a kulturális tartalommal, amely Budapest kövei közé költözött be. A városi közigazgatás és a gazdasági erők, meg a kultúra közti kapcsolatot, mintha nem vette volna észre a magyarság, vagy mintha lebecsülte volna e két életmegnyilvánulás egymásra való hatásának fontosságát.

Igaz, kevés gondolat és sok feladat jellemzi a közigazgatás munkáját.

Azok a nagy és világhódító eszmék, amelyek a városokban kaptak először hangot, ritkán tartoznak bele szervesen a városigazgatásba, mert legtöbbször felülemelkednek a falakon s a gondolat túlnő város és ország határán. Róma nem azért Róma, mert ott is esznek, laknak, közlekednek és meghalnak az emberek, hanem mert egy gondolat költözött Romulus és Rémus apró etruszk falucskájának megnövekedett kövei közé, egy gondolat, amely a virágos Galilei mezőkön ért először földet, de Rómán keresztül hódította meg a világot.

Azok a telepések és bevándorlók, akik Pesten és Budán több mint két évszázadon át elfogadták és vállalták a közigazgatási munka szerepét, az utak karbantartását, a piaci rendészetet, a kenyér-, a hús- és a sörellátás mindennapi gondjait, a maguk módján és a maguk szellemében, de többé-kevésbbé polgári becsületességgel és kötelességtudással látták el feladataikat. És semmi sem jellemzi jobban ennek a városnak a fejlődését és a szorgalmas polgári munka eredményeit, mintha Buda és Pest egykori és mai költségvetési adatait vetjük össze. Buda városának bevételei az 1703-ik évben nem érték el a 26.000 forintot. Pékboltokból, serfőzési járulékokból, mészárszékekből, polgárjog adományozásokból, vámokból, malomadókból adódtak a bevételek. Ugyanakkor Pest városának bevételei 5197 forintot tettek csak ki. A kiadások is a bevételek mértéke szerint alakultak. 150 forintot kapott a bíró, 377 forintot a szindikus, aki a város jogtanácsosa volt, az örparancsnok és írnoka pedig együttesen 222 forinttal szerepelnek a kiadási rovatban. A személyi kiadások tételei között a szállásmester, a tanácsszolga, az iskolamester, a postakihordó, a kapu- és éjjeli őrök, a városi bába, a hóhér és a gyepmester ötlenek fel. A dologi kiadások között is sok érdekes, furcsa tétel szerepel. Így például néhány forintot fizettek a lakatosoknak, üvegeseknek és 2 forintot adtak egy kenderkötélért, amelyet erődítési célokra használtak. Ugyanakkor 170 forintot vettek fel Bécsbe szállított ajándékborokra. Három forintot fizettek a Szent-

háromság tiszteletére mondatott zenészmiséért, 3 forint 75 dénárt egy tanács-
tag lakomájáért, 1 forintot lőszérért, 40 dénárt a törvénytisztaságának egy zseb-
metsző elfogásáért; az erődítésen végzett többheti munkáért 21 forintot,
szőlőkarózásért 45 forintot és Pollermann úrnak tehénért 3 forintot. Ezek
az összegek Pest és Buda fejlődésével megsokszorozódtak. 1720-ban Buda
jövedelme 570%-kal nőtt meg s Buda ekkor már 35.000 forintos költség-
vetéssel dolgozott. A községi háztartás bevétele ezzel szemben Buda, Pest
és Óbuda egyesítésekor már 11,864.379 volt, 1910-ben 64,754.793, 1930-ban
pedig 186,250.344. A községi háztartás üzemeinek bevétele 1913-ban tizenöt-
millió pengő volt s ez 1930-ban már százharminchat millióra ugrott fel.

Ez a néhány adat jellemzően mutat rá arra a komoly polgári munkára,
amelyet a budapesti városigazgatás fejtett ki. A főváros fejlődése és hatalmas
túlsúlya az ország életében egyre szembeszökőbbé vált, amihez természetesen
hozzájárult Magyarország szörnyű megcsönkítése is. 1913-ban a magyar
állam összköltségvetése még 23-szorosa a főváros összköltségvetésének, 1931-
ben pedig már csupán 4.8-szerese, sőt ha a főváros tulajdonában levő részvény-
társaságok hatvanötmillió bevételeit is a főváros közigazgatási és üzemi jöve-
delmeihez csatoljuk, akkor az állam összköltségvetése már csak mindössze
3.8-szerese a főváros költségvetésének.

Ezek a száraz számok úgy fejezik ki a századokkal ezelőtti Pest-Buda
s a mai Budapest erejének és nagyságának arányát, mint a matematikai
képletek. Ezekben a számokban dokumentálódik az, hogy a kétezer lakosú
Pestből és a nyolcezer lakosú Budából miként fejlődött ki a mai milliós világ-
város, s hogy a sáros utcák, az apró házak, a dunai hajóhid, a vízimalmok,
a serfőző műhelyek és mészáros boltok, a gombkötők és szűrszabók műhelyei
felett miként alakult ki a mai nagyváros tiszta sugárútjaival, elbűvölő park-
jaival, karcú Duna-hídjaival, gyáraival és üzemeivel s azzal a villanyárban
úszó panorámával, amely ma az európai idegenforgalom egyik legnagyobb
attrakciója. S a legérdekesebb tények egyike, hogy Budapest a háború utáni
rezsim idején tette meg fejlődésének és megerősödésének legnagyobb útját.

A kommun utáni korszak eredményeit budapesti, vidéki és külföldi
egyaránt láthatja, ha nyitott szemmel tekint szét a mai Budapesten. A fő-
város belső erői, pénzügyi hatalma csaknem az egyetlen volt, amely a gaz-
dasági válsággal diadalmasan küzdött meg. Budapest polgármestere egymaga
több közmunkával táplálja az ipar megapadt csatornáit, mint a többi város
együttvéve. És Budapest adminisztrációja, közoktatásügye, szociálpolitikája,
üzemei európai viszonylatban is első helyen állanak.

Ezek azok az eredmények, amelyeket Budapesttől senki és soha nem
vitathat el. Erős, szép és nagy várost teremtett Budapest polgársága a Duna
két partján. A városi igazgatás mindig igyekezett korszerű lenni s tudott
lépést tartani a haladással, a civilizáció fejlődésével. Ki tudta használni azo-
kat a geopolitikai adottságokat, amelyek Budapestet arra predesztinálták,
hogy a Duna völgyének gazdasági és kereskedelmi fókusza, az országnak
pedig politikai és szellemi központja legyen. Igaz, hogy közben, Budapest
világvárossá fejlődésének amerikai tempójában történtek olyan hibák, ame-
lyekre csak most kezdünk igazán ráébredni.

Ezek a hibák ma olyan fájdalmas sebeket okoznak, hogy akarva, aka-
ratlanul egyre többet foglalkozunk velük, mert lehetetlen észre nem venni
sajgásukat. És e sebek annál is inkább égetnek bennünket, mert ma már
látjuk, hogy okai nagy részben magunk voltunk, mi, a magyar társadalom.

Az a társadalom, amely elfelejtette Széchenyi generációjának nagy hivatástudatát és csak a külsőségekben tudta tovább vinni azt, amit Széchenyi megálmodott. A magyarság, amely Budapesten összpontosította az ország közigazgatási hatalmát, voltaképpen idegennek érezte magát a város kövei között és tradíciók hiányában képtelen volt a maga képére formálni ezt a metropolist. A városigazgatás nem volt a kezében s így a város gazdasági élete, a város kövei nem szívták fel azt a kulturális tartalmat, amelyet a magyarság történelmi osztálya a budapesti falak között akart kiélni. A múlt század hetvenes éveit a túlzott racionalizmus és a tudományos materializmus nyomán nem érezte meg, hogy kőben és lélekben él minden igazi város, s hogy ennek a két különvalóságnak, az anyagnak és a léleknek összeforrásában bontakozik ki az az életforma, amit városinak nevezünk. Pedig a város évezredek óta olyan életforma, amely rányomja bélyegét a civilizációra és kultúrára.

Igaz, hogy Budapestnek elomlottak ősi kövei. Azok a bástyák, amiket még az Árpád-házi királyok emeltek a Duna fölötti mészkődombra, lerombolódtak a századok viharában s ma már jóformán azt sem tudjuk, hol állottak a falak és kapuk, amelyek mögött magyar katonák vitézkedtek. Alig-alig járhatunk olyan köveken, amelyekre magyar, török és német katonák vére hullott, s amelyek tanúi volnának egy ezredév csatározásainak. Nincsenek köveink, amelyek magukba szívták a kultúrát. Kövek, amelyekre elfáradt apostolok hajtották le fejüket, amelyekből barrikádokat épített az égő forradalom és a vérszagú lázadás. Nincsenek köveink, amelyek történelmi alakok lépteinek emlékét őrzik.

S az a kevés emlék, ami megmaradt, áldozatává vált a fejlődés tempójának s a századvégi történelmi és filozófiai szemléletnek. A Budára és Pestre összeverődött népi konglomerátum nem érezte a titkos, irracionális kapcsolatokat a történelmi múlttal. Városrendezés címén valóságos második török dúlás dühöngött csaknem száz esztendeig s így alakult ki a mai Budapest hatalmas, sokszor megcsodálni való épületeivel, de jórészt minden építészeti kultúra nélkül. A liberális korszak Magyarországa megszédült a külső sikerrel, a felszines magyarosodástól, amely a kiegyezés utáni években megindult. Holott a város arculatán nem fejeződtek ki azok a sajátságok, amelyek nélkül egy város építészeti kultúrája nem képzelhető el. Stílustalan és vásári össze-visszasággal emelkedtek a legrosszabb építészeti korszak szörnyű malterkaszárnyái s még a Vár, a finom bidermeyer házai, barokk- és empíreépületek is nem egyszer áldozataivá váltak a romboló szellemnek. Budapest a kíméletlen üzleti kapzsiság és telekspekuláció zsákmányává vált s ennek a zabolátlan nyerészkedési váagnak a következménye, hogy az egymillió lakosú Budapest akkora területen kénytelen közműveket, utakat, közbiztonságot fenntartani, mint a négymillió lakosú Párizs.

A múlt század derekának magyarsága nem érezte meg a kultúra és a titkos kapcsolatát s a lassanként meghódított város falait nem építette újjá. Sem a falakat, sem a kapukat, mert nem érezte meg a falak és kapuk jelentőségét. A városok nemcsak azért építettek bástyákat, hogy megvédjék magukat az ellenségtől, vagy a portyázó rablólovagoktól s nem is csupán azért, hogy megvámolják az átmenő árukat, vagy árumegállítási jogaikat gyakorolják. Falakat építettek a házak köré, mert ezekben szimbolizálódott a város különállósága és egyénisége. A falak azt jelentették, hogy a városlakók külön közösség életét élik s ebben a közösségben eredeti sajátos szellem lakozik.

A nemes úr védte a maga individualitását, családjának érintetlenségét, a polgár, a közösség szellemiségét védelmezte, azt az összetevődött lelkületet, amely a város falai közt alakult ki a történelem folyamán olyanná, aminővé a lakosság hite, faja, környezete és foglalkozása formálja. Szavakban szinte kifejezhetetlen a város lelkisége és mégis van és mégis tényező. Nélküle hideg és halott maradna a város. München polgári kedélyességéről, Bécs könnyelmű derűjéről, Velence édes romantikájáról, Párizs mámorító szabadosságáról, Róma fenséges hidegségéről mennyi szó esett már költeményekben és regényekben! Minden városnak van valami különös sajátossága, ami megragadja az utast s egy új világba sodorja a lelket. Ezekre az érzésekre vigyáztak a falak és a kapuk, amelyek, sajnos, nincsenek meg már Budapesten.

Budapest elfelejtett falakat és kapukat építeni. A magyarság, amely bevonult ebbe a városba, szívesen fogadott minden jövevényt. II. József óta megindult Pestre és Budára a zsidó beszívárgás. Míg 1787-ben a zsidóság arányszáma 0.3%, addig 1900-ban már 23.6% az arányszámuk. A kiegyezés körüli években a zsidóság 154.7%-kal szaporodott. A Buda, Pest és Óbuda egyesítése óta 350%-kal növekedett meg a zsidó lakosság száma, amely gyors de felszínes asszimilálódásával, kiváló gyakorlati érzékével rávetette magát a budapesti életre, a várospolitikára, amelynek hosszú évekig legbefolyásosabb tényezőjévé vált. Sokan úgy érezték, hogy Budapest már elveszett a magyar lélek számára. Ennek a felfogásnak ad hangot Szekfű Gyula a «Három Nemzedék»-ben igen súlyos szavakat találva Budapest megbélyegzésére. «Budapest kultúrája — írja ez a nagy történettudós — nem egyéb, mint a berlini és bécsi nagyvárosi kultúrának lerakata, másodfokúan előkelő fióközlete. E három nagyvárosi kultúra a zsidó kapitalizmusnak és zsidó értelmiségnek specifikus produktuma. Üzleti szempontnak köszönve életét, legfőbb gondja a nagyvárosi zsidóság és az ahhoz asszimilált kereszténység rétegeinek kulturális szükségleteit kielégíteni.»

A magyarság Budapesten összpontosította szellemi erőit, itt adott hajlékot a magyar kultúra nagy intézményeinek, innen akarta befolyásolni az országot, de ugyanakkor elfeledkezett arról, hogy magának a városnak belső kultúráját kitermelje és tradícióit kifejlessze.

Buda visszafoglalásának 250-ik évfordulóján meg kell állapítani, hogy Budapest elfoglalása még mindig nem történt meg. Az elmúlt 15 évben Budapest lakossága és a magyar vidék vállvetett küzdelemmel próbálta Budapestet az új utakon elindítani. Nem lehet tagadni, hogy sikerült számbavehető eredményeket elérni, de messze vagyunk még attól, hogy Budapest sajátos kultúrája harmóniában csendüljön össze a magyar kultúrával. A magyarság azonban most már kezd figyelni a városi életre, a városigazgatásra, a kereskedelemre és iparra és egyelőre bizonytalanul, de mégis erőfeszítéseket tesz arra, hogy a városi életformákat magára öltse és a fővárost teljesen, minden ízében birtokába vegye. Az újabb magyar generáció mindinkább érzi, hogy a városi életformát saját vérével és ősi kultúrájával kell betöltenie, mert különben nem tudja a nemzeti élet szolgálatába állítani azokat az erőket, amiket a város foglal össze s amelyek rányomják bélyegüket a civilizációra és a kultúrára.

Budavárát 250 évvel ezelőtt foglalták vissza az ozmán seregektől, Budapest belső meghódítására azonban csak a jövő évtizedekben kerülhet sor!

SURÁNYI MIKLÓS.

Irta: *Brisits Frigyes.*

A PÉCSI KÖZLÖNY 1902 június 4—5. számában, az ekkor Pécssett szereplő *Miss Duncan*-ról, a világhírű «kaliforniai Terpsichoré»-ról a vidéki lapokban szokatlanul feltűnő költőiséggel és művészettel megírt «tárca» jelent meg *Sigma* aláírással. A tanulmánynak is beillő cikksorozat írójának nemcsak rendkívül finom érzékléséről tanuskodik, hanem az élménytartalmat meglepő tudással és gazdag esztétizmussal gazdagító újszerű ízlésmódját is mutatja. Szinte meglepően hat az a zsúfolt sokoldalúság, melyben egymáson hullámszik át az írónak, a műélvezőnek, a kritikusnak más és más irányból áradó meleg fényvetése, melynek özőnében pazar koloratúrát és beállítást kap *Miss Duncan* táncművészete, mely egyéni stílusával éppen annyi csodálatot, mint idegenszerűséget ébresztett Pécs város lakóiban. A szépség e szomjas rajongását, a műveltség-árasztás e gazdag felszerelését azonban egész különös elborulással vonja be valami fáradt szomorúság, mely más természetű, mint a szépség-ézés nyomán önkéntelenül is feltörő s az elérhetetlenséget vagy eltűnést melancholiával kitöltő elcsüggedés leverő érzése. Ebben talán van része a filozófiai szemlélődésnek, a századforduló korhangulatának, a talán egy kissé tettető lelki magatartásnak, avagy az ezidőtájt divatos tolsztojánus világnézeti póznak. «Az élet szomorú s az emberek is nagyon szomorúak» — hangzik a tárcák tanítása. Akármire gondolunk, mindenképen meglepődünk, ha megtudjuk, hogy a *Sigma* álnév alatt egy húszéves joghallgató rejtőzik, akinél az irodalom csak kedvtelés, maga-keresés, még nem hivatás: Surányi Miklós.

Tizennégy év telt el a *Miss Duncan* megírása és Surányi Miklós első regényének: A trianoni pává-nak megjelenése között. Ami közbeesőleg életére jellemző adat, az szinte az igénytelenségig kevés. A pécsi halk, hagyományoktól áthatott éveket Budapest váltja fel, lázasan foglalkoztató zurnalizsra, világvárosi izgalmaival. Irodalmi kultúrája már régen világirodalmi körű volt, ezt azonban eddig észrevétlen benyomásaival keretezte, át- és átszötte Pécs történelmi levegője, lépten-nyomon multhoz fűződő emlékvilága. Élményösszetétele már itt kap olyan sajátos jelleget, melyet későbbi fejlődése során sem tudott soha elveszíteni. Hogy Budapest ezt az egyrészt történelemből, másrészt szenvedélyes életérzésből szövődő élmény-módot miként bontotta fel, milyen új anyagot öntött bele, hogyan módosította, fokozta, közvetlenül alig mutatható ki. Surányi Miklós is alig adhatott erről számot. Mármároszigetre kerül, megyei levéltáros lesz. Belső egyéniségének erő, alakító erőire másfél évtizedig ráborul a magány és a történelmi multba elmerülő eszmélkedés és kutatás rejtett csendje.

Körülötte pedig ezalatt új formai törekvések útjára lépett és elváltzott a magyar irodalom arculata. Mikszáth Kálmán anekdotázó, boldog irodalmi Magyarországból lassan kezdett elfogyni az öröm olaja. Herczeg Ferenc tekintete kritikus lett és az új századba lépő magyarság lelki problémáin, mint sötétben meghasadó rianásokon át mutatta meg a magyar élet történelmi válságát. Gárdonyi Géza a mult világosságát ébreszti fel s a

világváros kultúr-lelkével szemben a magyar parasztlélek naiv szépségeihez menti vivódó spiritualizmusát. A budapesti zsurnalizmus új életizű, ideges feszültségű ihletkörből sarjaztat ki szokatlan lelki küzdelmekről terhes irodalmat. Az orosz lélek Gorkijban még egyszer fellobbantja rejtelmes tüzét a magyar színpadon, helyébe azonban Ibsen és Hauptmann szociális igéi kerülnek s prófétai szerepet osztnak ki a dráma irányának, időnként átengedvén helyüket Strindberg gyilkos kacagásának. Zola naturalizmusának sárkővét nem bírja ki soká az alája temetett képzelet, Wilde élet-láza friss színekkel gyullad fel tékozló lángelméjének esztétizmusán. És Nietzsche csodálatos nyelvének zenéjétől kísérve indul el emberfölötti útjára egy újszerű lázadással teremteni akaró embertípus. A magyar irodalmi élet a nyugati irodalmi hatások áramlásában áll. Felbomlik, megváltozik a XIX. század esztétikai hagyományának elméleti és szellemi öröksége, lelket cserél az irodalom. A már Arany életében fel-feltűnedező ellentétek programszerű nyilvánosságot kapnak: irodalomújító igénnyel lép fel és zajlik le a Nyugat mozgalma. Irodalmi nyelvteremtés, tárgylátás, anyagkezelés, módszerek, megoldások, világnézetek, hagyománytörés és irányítás felizgatott, új hullámzásának vizein keresi magát a magyar líra, dráma és regény, egyelőre maga sem tudva azt, mi fontosabb: a mi? vagy a hogyan?, az írói én korlátlan kifejezése, avagy a műalkotás.

Vajjon Surányi Miklós, ha magányából kilép, hová fog csatlakozni? Meglesz-e még tartó súlya, az a történelmi fedezet, mely Pécs antik köveiből szállott lelkére? Avagy szabadon bontja ki képzeletét és érzéseit, hogy mint egy magyar Wilde szellemének kihűlt csillagaival ékesítse fel a világot? Pesszimista lesz-e, avagy optimista, hogy késői igazolását adja az irodalomba lépő ifjúkori ítéletének: Az élet szomorú s az emberek is nagyon szomorúak? Hagyományt folytat-e majd, avagy merőben új világot fog-e teremteni?

Surányi Miklós első regényének: *A trianoni páva*-nak megjelenése nagy irodalmi meglepetés volt. A könyv valami olyat hozott, ami után a magyar közönség, kifárasztva a századeleji regények nagyon is egyoldalú lélektani kísérleteitől, már régen vágyódott: magyar tájhangulatú és levegőjű mesét. A regény tehát újra a mese bűbájos szöttevényének aranyában ragyog! Ismét uralomra kerül a képzelet s a könyvhöz azzal a vággyal lehet nyúlni, hogy abban az ember megpihenhet s nem mint az élet legyőzöttje kaphatja magát vissza, tudatosított problémáinak kínjaira szétszedve. Mintha megint folytatódna Jókai meseszála, melyet Herczeg sodort tovább, de aztán elejtett s a háború valóságaitól megriasztott közönség egy újonnan berendezett romantikus palota bűvös világában találna megnyugvást és felüdülést. A közönség így hitte s a látszat első varázsa szerint igaza is volt. Ezért is fogadta Surányit oly gyorsan szívébe.

Valóban *A trianoni páva* sok rokonságot tüntet fel Herczeg irodalmiságával s mutatja, hogy szerzője őt kívánja folytatni. Volt azonban más ennek a regénynek sok olyan vonása, mely habár mégcsak vázlatosan, sejtetően, de már Surányi egyéniségét, az ő ujságát jelezte. A művelődéstörténeti háttér gazdag színhangulata, a fojtott erotika rejtetten fuvalló melege, a képzelet szokatlanul dús, dekoratív pompája, a dialektika éles és rideg főlénye, bravúros mesterkedései párbeszédekben csak úgy, mint helyzetek teremtésében, amelyek a képzelet minden ragyogása ellenére is intellektualizálják a regénymese menetét, — mindezek Surányinak csak magára valló jellemét hordozták és megszabták fejlődése jövőendő útját. Legnagyobb

érdekessége és egy pályakezdetnek ritkán kijáró értéke azonban nem ez volt. Surányi, bár Herczeg nyomaiba lépett, azonban a regény európai történetének elméletileg levont tanulságával és reform-vágyával jött. Csak író akart lenni s csak regényt akart írni. Fel szeretne volna szabadítani a regényt attól az alkalmi elnyomásból és kiszolgáltatottságból, melybe a különböző «izmusok» elméleti deduktív módszerrel belesodorták, másodrendű szerepre kényszerítették és így kifosztották annak a lehetőségétől, hogy csak az legyen, aminek egyedül szabad és kell lennie. Flaubert l'art pour l'art-ja támad fel lelke előtt s vele akarja megtisztítani a regény kaotikus fogalmát s ezt visszaadni irodalmi tisztaságának. Rajta keresztül rajzolja meg az író ideálját: «Nem pártember, nem moralista, nem kritikus, nem próféta, nem szónok, nem agitátor, nem vezér, nem közkatona, nem vallásalapító és nem hívő, csak író. Agya, szíve, véredényei, érzékszervei, szeme, füle csak arra való, hogy felfogjanak és visszaadjanak. Egy élő, hatalmas, háborgó, viharos tenger. Mégis a nap, a hold, a csillagok, a rajta himbálódzó hajók, a beléje néző hegyek, a parti városok, a városokban nyüzsgő emberek s mindenekfelett az emberekben lakozó szenvedő, vérző, csetlő-botló, síró lélek fenséges, végtelen tükre». (Eliziumi mezőkön. 1924. 22—23. l.) Surányi, mint látszik, nem egészen Flaubert-követő, aki előtt minden csak a mű volt, az író nem számított. De az ő útvonalán halad, amikor az irodalom elvszerű, sőt önelvű rehabilitációjára törekszik, így akarja az időszérűség pillanatnyi szolgálatából az örök emberi mindig érvényes magaslataira föl-emelni. S ámbár így az életet jobban hangsúlyozza, mint az író, ezzel viszont meg szeretné védeni az irodalmat ama vádak ellen, melyeket Tolsztoj és Anatole France emeltek éppen az irodalom ellen azon a címen, hogy elrontotta az életet és megszorította a gonosztevők és bűnök számát a világon. «Előbb van az élet — hangzik Surányi védelme —, előbb vannak a tények, aztán ballag utána a tudomány és szépirodalom. A művész csak megjelenít, mint a történettudomány. Az irodalom csak regisztrál, felfedez, dedukál és általánosít, akárcsak a szociológia vagy a statisztika.» (U. o. 37. l.)

Surányi nem tudott következetes lenni elméletéhez, aminthogy nem is lehetett. Be kellett látnia, hogy az irodalom sohasem lehet pontos egyenlete az életnek a nélkül, hogy vereségévé ne válnék azonnal önmagának. Az irodalom magasabb valóság, mint az, amely az életben található. S minden író már felfogó és kifejező formáinak adott különbözősége szerint is, akarva nem akarva, másként tükrözi a világot, ha nem is ad ennek ábrázolásához semmit sem hozzá a maga egyéniségéből. Mégis Surányit elmélete kötötte annyiban, hogy passzív volt az élettel szemben. Ilyennek mutatkozik történelmi regényeiben, *A szent hegy*-ben és *A nápolyi asszony*-ban. A passzivitás azonban nem kedvező lelki állapot, ha nem személytelenséget, hanem temperamentumot jelent. Surányinál pedig minden lobogó vérmérsékletének s ettől táplált lírai képzeletének forró hőfokában él. Ezért lesz az ő regényanyaga, melyhez legszívesebben nyúl, az a kor, melynek nagy szenvedélyei vannak: a késői középkor, a renaissance, a barokk, vagy a magyar romantika exaltált százada. Embereinek lényegét is szenvedélyes pillanatokban olvasztja fel. Történelmi erőket nem ismer, csak viszonyokat, melyek erősebbek és győzedelmesebbek, mint az életnek akármilyen erkölcsi vagy magasabbrendű gondolata. Alakjai ezért lesznek inkább az irracionális körülmények áldozatai, mint bukásukban vagy sorsukban megnagyobbodó eszmei vagy etikai hősök, nem tudnak nevetni, de tragikusan nagyszerűek

sem tudnak lenni. Ebben kell okát keresnünk annak, hogy történeti regényein miért borong át jobban az egyetemes lét-hangulat, mint a kor problémáinak belső indulata. Világnézeti választóvize nincsen, az élet berendezésére nincs nagy skálája, mindent a vér és a kenyér lázas és gyötrődő útján vezet le, ezért nem talál és nem is ad jobb vagy biztatóbb megoldást annál, mint amit sorsszerűen tud nyújtani. E sorsukban magukra maradt emberek lelki rajzában és elemzésében ragyog fel azonban legvonzóbban Surányi írói virtuozitása. Néhol talán kelletnél több anakronisztikus kint és válságot vegyít bele alakjai lelki vívódásába, de olyan finomságokat lát meg és elemez ki, amelyek írói művészetének legszebb dicsőségéhez fognak tartozni mindenkor. Nem is mindig a jelentőségüknél vagy szerepüknél nagy jellemek ábrázolásában jut el képességeinek legmagasabb fokára. Amikor mindig patétikus képzelete egy kissé elcsitul, látásáról lehül a forróság, egyszerű és nyugodt lesz, akkor ad igazi remeket. A bécsi kapuban őrt álló két székely katona alakját aligha lehet valaha is elfelejteni.

Egyébként is szereti az epizódokat. Néha talán nagyon is megterheli esemény-részleteikkel kompozícióját, úgyhogy ezek súlyától meglazul és szét-esik cselekvényének egysége, szilárd összefüggése. Ez a folytonos cselekmény-duzzasztás sokszor azonban csak illúzió. Alapjában nincs mögötte más, mint szenvedélyes hangulati fűtöttség, a képzelet színeinek önmagukat kiélő pompája, a szavak ékköveinek csillámló sodra, úgyhogy az események sokszor nem is a maguk logikai irányvonalán haladnak, hanem a stílus aranylő felhőzetébe burkolva, a képzelet mámorától hajtva úsznak, lebegnek tova.

Igen, Surányi, a stílusművész, így takarja el vagy talán így felejteti el a regényíró fel-feltűnő hiányait. Irni azonban nagyszerűen tud. Nyelve nem magyaros ízű, nem is naív, mindig rendkívül kulturált, analitikus erejű és gondozott. Néha terjengős, mintha történetíró lenne, máskor zsúfoltan sűriti gondolatainak áradó bőségét, de ha terve úgy kívánja, tud tömöríteni, élesen felvillanni és egy szóval a lélek mélységeig levilágítani. Szereti a dús jelzőket, melyekkel állandóan frissen tartja a szó kifejező erejét és lázasan hajtja fel az igéket, sokat egymás után s ezzel ideges hullámmásba fodrozza fel a mondatok amúgy is remegő vonulatát. A mondat-hangulatok kihasználását különösen szereti. Amint egy-egy nagy jelenetű izgalmas fejezetet egy halkan lezáródó mondat artisztikus finomságával befejez, ez a hangulatellentét barokkfestmények színfoltjainak hatásával vetekszik.

Még jobban eltávolodott Surányi elméletétől a háború után írt társadalmi regényeiben, melyek közt a legjelentősebbek a *Domoszlay* és a *Csodavárók*. Itt már kilép passzivitásából és a magyar lét problémái foglalkoztatják. Nem mesél, hanem vérző valósághoz nyúl. Pathosza helyét kegyetlen logikával világító megfigyelése foglalja el. A dekoratív háttér, mely még egyszer a *Kantaté*-ben foglalkoztatja, eltűnik s a ma napjaiban járunk. Elmarad a stílusnak az a szuggesztív fénye, a mondatoknak szinte zenei hangulatú áramlása, cizellált ötvözése, mely előbbi regényeit állandó káprázattal vonta be. Többet vitatkozik, mint ábrázol. Ezidőtájt lesz publicista is. Ennek azonban nem volt való. Túlságosan doktriner volt. Képzelete a mindennapok robotjában mintha egy kissé megfakult, elbágyadt volna. Ez az intellektuális ihlet segíti Surányi lelkében kibontakozáshoz ezidei regényeiben dialektikus hajlamát, mely a drámaíráshoz is vonzza, ahol az *Aranybástya*-val tűnik fel, mind alakrajzával, mind pedig nyelvének drámai szépségeivel irodalmi értéket alkotva.

Azt a feladatot, amelyet maga elé tűzött: a regény reformját, nem oldotta meg, de kétségtelen, hogy a regény válságán segített. Hagyományt tartott és folytatott, regényirodalmunkat sok ponton elmélyítette, megújította és gazdagabbá tette. Néha, amikor briliáns tanulmányait: az *Eliziumi mezők*-et olvassuk, az jut eszünkbe, hogy egy nagy teoretikus veszett el benne. Az elméletíró és a művész azonban nem találtak benne mindig egymásra. A kritikus feldúlta a költőt. Kételkedése erősebb volt, mint költői világának igazsága. Ez a mindig nyugtalanító belső ellentétessége, egymásra törő és romboló két sarkisága sohasem engedték odajutni, hogy őt magát kielégítő és megbékítő világképet teremtsen. Valahogy Surányi Miklós, aki magát folyton keresi, így külön is izgató, különleges élmény. Az igazságra jutásnak írói küzdelmében egyénisége nagyobb illusztráció, mint regényei.

Csak ne lett volna ennek olyan szomorúan nagy ára. Az, mellyel egyik regényének előszavában számol be arról, hogy mit fizetett azért, amíg mindig az íróat szolgálta ki önmagában:

«Én sohasem tettem azt, amihez kedvem lett volna, sohasem tudtam elutasítani magamtól, amit megvettem, sohasem tudtam kötelékeket elszakítani és újakat összecsomózni. A kezem nyitva volt és amit a sors — asszonyt, kincset, virágot — belepottyantott, az mindig kicsúszott belőle. Eltévedtem és fáradt vagyok és körülöttem pusztaság és üresség, sötét és hideg éjszaka ásit. Láttam városokat, embereket, idegen isteneket és bálványokat, akiket befogadtunk és oltárra emeltünk, kultúra, haladás, modernség és honmentés jelszavai alatt; hallottam a Szentlélektől megszállott apostolok beszédeit, Antikrisztusok prófétáit, Messiások hírnökeit, tudományok és művészetek sáfárjait, papjait, szélhámosait, angyalait és banditáit; voltam őrző dervisek között, akik véres verejtékben vonaglottak céltalan, oktalan, lelketlen és dühös erőfeszítések után; hallottam kéjes muzsikáját a szerelemnek, zengő szimfóniáit az emberboldogításnak, véres és öldöklő rohamharsonáit a szenteskedő bosszúnak; jártam temetőjében a jognak, az erkölcsnek, az emberszeretetnek, égtem a hazafiúi és emberi szenvedések poklában, megöregedtem, forogtam az élet nagy malomkerekeivel fel és le és most szeretnék ott lenni, ahol voltam: a sádsi parasztek körében, a templomtéren, a plébánia öreg falai között, semmit sem érve semmiből, ami körülöttem történik, csak nézegetni emberek és tárgyak sziluettjeit, figyelni a mesék virágos, zengő szavaira, beszívni a rét fölött imbolygó szénaillatot, hallgatni az orgonát a templomban, a harmonikát a nagy-kocsma udvarán, az öreg sírkereszteket a temetőkápolna körül». Mi ez? A lélek vádja a szellem kultúrája ellen? A kiégett szív csendes lázadása az értelem mindent kifosztó és hiábavaló géniuszával szemben? Bevallása annak, hogy a XX. század első negyedének történelmi, egyetlen tanúsága az, hogy az eszmék elvéreztek az emberiségen s az ember elvérzett az eszméken s az emberiség nyugtalanul keresi otthonát, amint azt már egy fél-századdal előbb megmondta De Vogüé? Több, tragikusabban több. A művész visszafordul önmagában és leborul eddig észre nem vett emberi fájdalom előtt. Szomorúbb, befejezetlenebb önarcképet irodalmunkban még senki sem festett magáról.

IHLET.

Irta: Angelo Gatti.

«Ötödik, teljesen átdolgozott kiadás» ez a szokatlan figyelmeztetés olvasható Gatti legnagyobb művének, az «*Ilia e Alberto*» című regényének címlapján, melyhez az immár klasszikussá vált regény hőseit jelképező összerborult két faág (az egyik, Iliáé, megtörve) igazán jól illik.

Az ember tüstént *Manzoni*-ra gondol, aki — mint ismeretes — ugyancsak alaposan átdolgozta regényét, élete főművét. *Gatti* egyébként — szinte tudatosan is talán — az olasz romanticizmus e nagy klasszikusát idézi, ő ma a «hagyomány regényének» legtudatosabb írója, aki, úgy látszik, csakugyan élete főművét akarta megalkotni e regényben. Foglalkozása vitte rá, nem térhetett ki előle; jó ideig csak katonai író volt, s mikor a huszas évek derekán felesége meghalt, akkor érezte meg, mire készült egész életén át: az ő Midas királyára, melyet a klasszikus mértéktartás lélektanával és visszafojtott szenvedélyével, egy Gárdonyi gyöngéd gondosságával és tömondataival írt meg és dolgozott át többször.

Minden más e haláلهlőtti és halálutáni szerelem regényének magyarázata és irodalmi mellékterméke.

A Sorbonne-on tartott előadása «*Gli Italianie il romanzo*» (1934) a mai olasz regény nagy szemléje; valójában önigazolás és eligazodás a háborúutáni olasz próza-irodalom nagy formakereső termésében; és ezenkívül a hagyományhoz való tartozás elméleti megfogalmazása.

A «*Le massime e i caratteri*» a moralista Gattiról tudósítanak; valójában leküzdhetetlen érzelmi indokokból felszökő nagyszabású regénytervének a gyakorlatban nem érvényesíthető intellektuális melléktermékei. Mert nemcsak az irodalmat, de az erkölcsi világrend kérdéseit is sorra kellett vennie, hogy egyensúlyát megtalálhassa.

Ami pedig a gyakorlatot illeti, egy egész kötetre való alakrajza, — a régibb, illőbb szóval — karcolata jelent meg «*Racconti di questi tempi*» címmel, mely valójában emberábrázoló erejének nyilvános próbája. S végül, amit legnehezebb volt elnyomni magában, a «tisza líra» is megtalálta a maga megfelelő formáját, legutóbbi kötetében, a «*Négy évszak énekei*»-ben.

Ha már most mindezt tudva e testes kötetnek olvasásába merül az ember, indokoltnak tartja nemcsak hazai, de külföldi sikerét is; úgy látszik, az egységes ízlésre gyártott jobb átlagirodalom túltermelésének korában is akadt kiadó ilyen műre, és mi több, az írói közvélemény figyelme

spontán módon terelődött ilyen tiszteletreméltó, nagy kísérlet felé. Az aránylag igen egyszerű mesének, mérhetetlen érzelmi hullámverésének és öntudatosított, klasszicizált kifejezésének ez a kísérlete méltán emelte őt a sokat emlegetett *Moravia* és *Borgese* regénye mellé. Mind a három nagy mű összefoglaló, nyilvános vallomás, de egyikben sem érvényesül annyira a mérséklet, a jónak-rossznak ez a tárgyilagos és csak a regény egészén érezhető erkölcsi levegője, mely jó időre megnyugtathatta az olasz klasszikus regényformáért aggódó kritikusokat.

Ábrázoló erejének bemutatására közöljük az alábbi kis történetét, mely világos stílusával, rövid, éles mondataival igen kifejezően jellemzi Gatti öntudatos írásmodorát.

f. f.

AKONZERVATÓRIUM nagyterme már egy órával a hangverseny kezdete előtt népes volt. Még félhomály volt; a zeneszerző növendékek és a lelkes zenebarát kispolgárok szélesebben rohantak megszokott helyükre. Örömük nem lett volna teljes, ha nem találják meg a maguk fészket. A muzsika a pihent testnek és a pihent léleknek az élvezete. A közönség szinte futott az udvaron keresztül, betódult mind az öt, szélesre tárt üvegajtón és roskadásig megtöltötte a három széksort. Meggyúltak a lámpák, a levegő fülledni kezdett, és a méh-zsongásszerű zaj lassanként mind keményebb zsbongássá nőtt. A terem végében az emelvény tátotta hatalmas száját; hidegen és üresen, egy magános zongora állt a közepén, elveszve, körülötte néhány szék és kottaállvány. E kitátott szájából hideg légáram csapott ki, szétterült a teremben és megköhögte a közönséget. A köhintések sűrűn pattantak szét a tömeg felett, egyhelyütt elhallgatva, másutt felbukkanva. Gyorsan megtelt az első sor is, melyet a notabilitásoknak tartottak fenn; a nép folyvást érkezett, de már elakadt az ajtóknál és visszahullámozott. Az előadás megkezdése előtt tíz perccel meg kellett szüntetni a jegyek eladását.

Kivételes est volt. Beethovennek szentelték, a huszadik és száz-harmadik opusszal; ezenkívül Rosario Menendez, híres spanyol szoprán énekesnő, először Itáliában, énekelte a három híres áriát: Carpani «In questa tomba oscura»-ját, Goethe «Mignon»-ját és a Fideliből az «O, tu la cui dolce possanzá»-t. Beethovent kevés spanyol énekl, de Menendezről csodákat regéltek.

Az elnök úr és az előadást rendező egylet igazgatója valamivel előbb érkeztek a színpad melletti fogadószobába, mint Menendez kisasszony, barátnőjével, aki kezében egy kis bőröndöt tartogatott. A nagy művésznő fiatal, kis termetű, de erőteljes, olajbarna; pillantását fájdalomnak és nyugtalanak lehetne mondani; keveset beszélt; olaszul nem is tudott, csak franciául egy keveset. A társnője magas szőke nő volt, érett mellekkel, nagyon szép, de ő sokat beszélt és igen határozottan. Jól belenézett a két ember arcába. Tetszett neki a tömeg,

látta, hogy az est sikerülni fog. — «Van egy kis külön szobájuk? Rosario megszokta, hogy egyedül legyen, míg sorra kerül.» — «Itt van a mienk, — mondta az elnök, tessék parancsolni.»

A szőke átadta barátnőjének a kis bőröndöt, gyengéden megcsókolta, elkísérte a szobácska küszöbéig és ujjával keresztet vont a homlokára. Lehetett hallani, amint a kulcs megfordul a zárban, Menendez bezárkózott. A másik megállt az elnök előtt, aki átadta neki egy borítékban a tiszteletdíjat. A nő buzgón megszámlálta a pénzt és elköszönt, jelezvén, hogy az előadás végén visszajön a barátnőjéért. Távozása előtt mégegyszer odament a zárt ajtóhoz és néhány szót sügött be.

«*Si, querida*» — válaszolta Menendez.

A sepréteg közben megkezdődött és elbűvölte a tömeget. A fiatal Beethoven művét játszották, melyet Bécsben alkotott, tisztelettel és csodálattal övezetten és boldogan, amennyire csak egy zseniális ifjú boldog lehet; fogyhatatlan zengés, a dallamok szüntelen érzelmi egymásbahullámzása, az édes hangok szeszélyes és könnyed kalandozása és visszatérése; ebben a tökéletes árvaságban, mely csupa szellemiség volt, benne bugyborékolta a tünékeny tavasz kábulata, a madarak hangja, a vizek suhogása a füvek között, hogy mindezt megmutassa a világnak. Lelkéből kidőltek e dolgok és mind vele zengett és ez az egyetlen zengés hét hangon szólt, külön és társasan. A hegedűk elmondták, a csellók magyarázták, a bőgő dörmögött hozzá és a klarinét lágyan igazgatta kissé fás hangját, a kürt ércesen szaggatta az előadást és a fagott lihegett, erőlködött és sántikálva mondotta: «Bak-ta-tok, bak-ta-tok u-tá-na-tok». És mindez együtt hangzott, harmonikusan. A terem egészen elcsöndesült.

Menendez kisasszony a kis szobában meg se mozdult, csak olykor kísérelt meg halkán egy-egy futamot.

— Mit csinál? — kérdezte az elnök az igazgatótól.

— Azt hiszem, jelenésre készül.

— Csakugyan olyan jó?

— Kitűnő. Beethoven dalait nem ismerik eléggé, mert nem elegendő, hogy egy énekesnek tüdeje, hangja legyen, kell mindehhez a művészet szikrája is. Beethoven megszenvedi és átlekesíti ami bennünk csúfság és nyomorúság és mindenkiben felszabadítja, ami benne isteni.

— Különös; egy spanyol.

— Menendez kisasszony a leghíresebb Brunhilda minden Brunhildák között. Azt mondják, kevésnek van ilyen hangja és hősi pathosa.

— Szépnek vagy csúnyának tartod?

— Nem szép, inkább csúnya. Mégis érdekes. De megbocsáss, kezdődik a presto, szólni kell neki.

Az igazgató szép, barna, lángoló szemű fiatalember volt, híres muzsikus. Az általa rendezett hangversenyeket országszerte legjobban kedvelték.

— Kisasszony — hívta őt udvariasan kopogtatva — kisasszony, ez a szám lassankint véget ér.

Senki sem válaszolt. Az igazgató az elnökre nézett és megint kopogtatott.

— No mi az? — felelt franciául egy mély és meleg hang; de mintha ingerült lett volna.

— Ez a szám lassan véget ér — ismételte az igazgató — jó volna, ha készülődnék.

Egy kis zörej hallatszott és az ajtó megnyílt.

Menendez feketés kékre festette szemöldökét és ez kísérteties fénnel ragyogott; a szája égő vörös volt, arca sápadtan lilásan tüzelt, mint az olajbarna bőrűké, amikor haragosak. Melltűjét kikapcsolta és keble kivillant, keményen és meztelenül. Vállát is csak két bársony szalag szelte át; így, emelt homlokkal, sokkal magasabbnak látszott, mint előbb. Valóban csúnya volt, széles síkokra tagolt arca férfiasan meredt, de egészen különös volt a kifejezése: zárt és változékony, hol fájdalmas, hol pedig hirtelenül torz.

— Itt vagyok — mondta. Elintézték a fellepti díjat?

— A barátnőjének adtuk — felelt az elnök.

— Mennyit?

— Háromezret.

Menendez megvetően húzta el száját, mintha azt mondaná: silány borraivaló.

— Van közönség?

— Alig férnek el. Nagy sikere lesz.

— Aggódtak, hogy nem jövök?

— Ó, kisasszony!

— Ha azt hiszik, hogy ez életem legnagyobb napja, nagyon tévednek. Nagyobb városokban és színházakban énekeltem már, mint ez a maguké.

— Nem kétlem — felelt az igazgató, aki már hozzászózott az énekesek efféle szeszélyeihez; de Menendez szemében egy szikrányi gonosz láng csillant meg.

— Nő vagyok, nincsenek barátaim; jobb, ha őszintén beszélünk. Miért nem vártak ma délelőtt az állomáson?

— Hiszen nem írta meg, mikor érkezik.

— Ne, ne, inkább talán nem vagyok elég híres maguknak. Először is, egy spanyol, aki Beethovent énekel! No de én magam török utat magamnak! Nem félek senkitől.

Az igazgató keményen ránézett, kissé nyugtalanul. Menendez, mintha megsebezték volna, felkapta fejét és kihívóan kérdezte:

— Mit néz rajtam? Magamtól is tudom, hogy csúnya vagyok.

— De kisasszony — szólt csodálkozva az igazgató —, mi jut eszébe?

— Ne tetesse magát. Csúnya vagyok, tudom. Ez a másik nagy

bűn, amit magammal cipelek. Az érintetlen tiszta lány! Gyerekkorom óta megszoktam, hogy az emberek hangomért és tehetségemért szíveljenek, s nem szépségemért. No és mit tehet velem, ha csúnya vagyok? És valamennyien, mikor úgy énekelek, mint senki más? Várjon csak, majd mindjárt meglátja. Fájdalmam az enyém, ezt senkinek el nem panaszlom; nem érdekel a tömeg.

— Kisasszony — szakította félbe az elnök —, nézzen tükörbe, s meglátja, hogy túlságosan lebecsüli magát.

Menendez termete valóban szoborszerű volt; de a fájdalom és az örökös lázadás alig-alig lehelték csúnya arcára a nagyság valami halvány árnyalatát.

— Hallgasson, nem bírom tovább! — kiáltott s makacsul a földre nézett, mintha hisztérikus roham rázta volna meg. Miért nem maradtam Granadában? Ott minden mennyivel szebb, mint bárhol a világon! Ó, essünk már túl ezen a komédián!

Nagy tapstól kísérve a hét muzsikus bejött, majd újra megjelent a színpadon, aztán megálltak a szobácskában. Az elnök és az igazgató nem tudták, mitévők legyenek; Menendezen volt a sor.

— Istenem, csak magához térjen — suttozta az elnök az igazgatónak; és feléje közeledett, hogy fölriassza és bátorítsa.

De Menendez, röpke keresztet vetve magára, előrelépett. Egészen megváltozott. Egyenesen és biztosan állt, mélyen lélegzett, arca felragyogott. Az igazgató jelére kisietett a szobából; tapsvihar fogadta. Pillanatnyi csönd, aztán énekelni kezdett.

Carpani néhány szavát soha olyan csöndes és lágy reménytelenséggel nem sóhajtották még el, ennyi mély megadással:

*«In questa tomba oscura
lasciami riposar . . .»*

A szeretetlen haldokló felismerte sorsát; mégegyszer megvonaglott a fájdalmában s már csak a békét áhította:

*«Lascia che l'ombre ignude
godansi pace almen . . .»*

Egyedül és győzedelmesen, Rosario a világ minden csalódásáért és minden halálos fáradtságáért dalolt. Úgy, ahogy Beethoven dalolt volna, ha torkában ezek a hangszálak feszülnek; szinte látni lehetett, ahogy a szavak leperegnek ajkán, csodálatos tisztán, minden szív-vezetését hanggá lehelte. Csönd volt a teremben, gyötrelmes, mély csönd. Szerelem? inkább fájdalom. Élet? inkább halál. Aztán, a legutolsó reménytelenségbe fuló sóhajon a vágy és a nosztalgia legtisztább dala emelkedett szárnyra. Szétnyíltak a bolthajtások, a terem falai, kék ég feszült a csöndes vizek fölé; a hegyekből citromlugasok és narancserdők közeledtek, s déligyümölcsök illata lebegett a levegő-

ben. Az örökkévalóság ideje és ami még nem volt; igaz és mégis képzelt ország. Ebben az országban és időben indult útjára Mignon és az ő halhatatlan éneke.

*Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen,
In dunkeln Laub die Goldorangen glühen,
Ein sanfter Winz vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht?*

*Kennst du es wohl? Dahin! Dahin
Möcht ich mit dir, o mein Geliebter ziehn!*

Ezen az elképzelt Itálián, melyet Beethoven Bellina Brentanora, mint a nap utolsó sugarára gondolva álmódott, ment és énekelt Mignon; és mindenki tudta, hogy nem a régi Mignon volt ő, mégis ráismertek, mert ez is szép volt, s tán még kedvesebb is.

*Kennst du ihn wohl? Dahin! Dahin
Geht unser Weg! o Vater, lass uns ziehn.*

Rosario Menendez kezén mindenki eljutott a boldogság országába. Hangjának terjedelme, biztonsága és tisztasága szinte hihetetlen volt. Ez a hang, mely valóságosan átszellemült, mindent újra teremtett, amit elmondott: a szerelmet, az apát, a földet, a napot, a boldogságot. A teremtés egy oly csodája történt itt meg, a megkínzott test eszményi kifejezésének egy oly csodája, hogy, mikor az ének véget ért, mindenki fölugrott helyéről, s úgy tapsolt és kiáltozott, mintha téboly szállta volna meg. Az igazgató odasúgta az elnököknek:

— Ez ugyanő, akivel az előbb beszéltünk itt?

Rosario visszavonult a kis szobába és ismét magára zárta az ajtót. Most a nyolctagú zenekar kezdte meg lenyűgöző muzsikáját. A fuvóhangszerek most egy egészen más, friss és soha nem érzett gyönyörbe ringatták a közönséget. Úgy tünt föl, mintha a szabad ég alatt réten állának, melynek határai elmosódnak, zöld, lágy és ragyog a naptól; talán május volt és két pásztor tilinkózik, hallatszik a vadászok csörtetése, amint ügetnek és fújják a kürtöt. A klarinét kissé fás hangja az elsuhanó patakok moraját elevenítette meg. A bűvölet oly nagyszerű volt, hogy az embereknek kedvük lett volna nevetni, holott szemüket elborította a könny.

A minuettnél az igazgató, aki egyedül maradt a szobában, hogy szemmel tartsa a szereplőket, hallotta, amint megfordul a zárban a kulcs. — Rosario Menendez hívta őt.

Üres pezsgős üveg állt az asztalán, mellette ezüst pohár és a félig kinyílt kis bőrönd. Az énekesnő szemei ragyogtak; arca még sápadtlilább volt, mint előbb. Pezsgőszag terjengett körülötte. Egyedül volt, izgatottan; de izgatottsága most más volt, mint imént.

— Miért nincs velem néhány pillanatra? — kérdezte. Magának nem kell félnie, mint nekem, hogy nem tetszik senkinek.

Leültette a fiatalembert a kanapéra maga mellé.

— Az üveget nézi? Minden este, mikor énekelek, megiszom egy üveggel. Nem árt és szükségem van rá. Megszünteti tömegfélelmemet, s ami sokkal több, azzá varázsol, aki igazán vagyok. Jól énekeltem?

A fiatalemberhez huzódott és rátette egyik kezét a kezére.

— Csodálatosan.

— Jobban is tudnék énekelni, ha valami megszerettetné velem az életet. Vagy valaki. Ha volna valakim, akit néhány bizalmas szóval hagyhatnék magára, mielőtt színpadra lépek, aztán visszasietni hozzá, hogy megcsókoljam! A nagy teremtő elmék szenvedélyében részesülni, hogy mindenkivel közölhetném aztán, mert valaki, egy valaki, csak nekem kedves valaki bennem felverte. Maga nem tudja, micsoda, hogy vágyakozom a szerelemre! Nem tudja elképzelni, micsoda erővel, hűséggel és áldozatosan tudnék szeretni!

Szép teste megremegett, de arca, melyet a szenvedély mély árkai szabdaltak meg, még csúnyább lett.

— Milyen szép s fiatal maga — folytatta az énekesnő. Milyen szép szeme van s szép haja! Szeretném megsimogatni! Ó, a szépség! Ne higgyen ócsárló szavaimnak, miket előbb mondtam. Hangomat s vagyonomat adnám, csak egy kevés szépségért is! Szépnek lenni; hogy szeressenek, ne csak én szeressek! Nem tudja, nem tudhatja, nem, meg se mondhatom, el nem tudja képzelni, milyen egyszerű, ragaszkodó, gyengéd lennék, ha szép volnék. Szolgálója, társa, ihletője, ez lennék, mindene, aki engem szeretne.

A fiatalember zavartan mosolygott.

— Mit csinál a hangverseny után? Eljönne velünk, Gretával és velem vacsorázni? Gretet aztán lefektetjük, én nem vagyok álmos.

Szép kezével megsimította a fiatalember haját, aki ösztönösen hátra moccan egy kissé. Alig-alig, de éppen eléggé. Kékes-lilás láng lobbantotta fel az énekesnő arcát.

— Miért huzódik el tőlem? Azt hiszi, el akarom csábítani? Nevetett, de mintha üvöltött volna. Az önérzetén esett iszonyú sebből felszökött a vér. Felpattant.

— Mint barátnője, művész-társa beszéltem. Ó, ezek az elbizakodott férfiak! Ne hagyj Isten, hogy megkockáztasson az ember egy udvarias szót is! elég, hogy ellenállhatatlanoknak képzeljék magukat! Képes Ön elhinni, hogy Rosario Menendez lealjasodjék s felajánlja magát valakinek, akit nem ismer? Feleljen! Követelem, azonnal feleljen. Nem? Hitványság így bánni valakivel!

Néhány spanyol szót is hozzácsapott, amit a fiatalember nem értett; bizonyára szidalmazta; most ugyanaz volt, aki legelőször.

A nyolctagú zenekar még egyszer megjelent a színpadon; az igazgató, mintha misem történt volna, egy kis fejbólintással kérte az

énekesnőt, hogy ismét megjelenjék a közönség előtt. Efféle kalandja nem egy volt már.

És Rosario Menendez a szépség varázsló asszonya volt, ragyogó, az egyetlen valóság e pillanatban. Hirtelen megtisztulva minden ingerkedő szabadszájúságtól, csak Leonóra volt, s Fideliot szerette, férjét. Szerelme oly erős volt, hűsége oly őszinte, Istenbe vetett hite oly rendíthetetlen, hogy semmiféle gonosz fenyegetéstől nem félt, készen bármilyen áldozatra, is, de nem kételkedett az igazság végső győzelmében.

Hatalma felragyogott az ének szárnyain :

*No, non ho piu timor.
O tu che solo io dobbo amar,
mio sposo, le tue pene
pietoso il ciel fara cessar,
cadran le tue catene.*

Hangja szárnyalásában oly hősi lendület volt, hogy a közönség magán kívül volt elragadtatásában. Megszámlálhatatlan sokszor hívták vissza ; az emberek hálája remegett e kiáltásban, hogy megköszönjék neki : egy pillanatra mindenki jó és nemes lehetett. És mialatt lassan elnéptelenedett a terem, s a széles udvaron át, ki gyalog, ki gépkocsin, eltűnedezett, az ajkakon nem szűnt meg Rosario dicsősége s örökre Beethoven nevéhez kapcsolódott.

Átlátszó, tiszta éjszaka lebegett a paloták és a kertek fölött. A hangversenyterem és a szobácska egyszerre elsötétedtek, megcsúnyultak. A jellegzetes szag, mely az emberek és a felvert por után marad, a falakból, a padokból és a fapadlóból egyszerre kezdett áradni. Az elnök és az igazgató még néhány szót váltottak, aztán a teremőr ásítva a fogashoz cammogott, hogy leakassza nekik a kalapot és felöltöt.

A szép szőke nő a hangverseny végére megérkezett Menendezért, karjaiba esett, megölelte, megcsókolta ; részegen az óriási sikertől, egymás mellett állottak ; a gépkocsit várták és Rosario nem nézett senkire sem. Végre jelentették, hogy a kocsis megérkezett. Rosario és társa hidegen üdvözölték a vendéglátókat s elsiettek.

— Különöseik az ihlet forrásai — mondta az igazgató az elnöknek.

Füsi József fordítása.

CSALÁD.

*Hárman vagyunk: hat szem, hat fül, hat kéz.
Hat szem együtt csak többet lát, ha néz !
Hat fül együtt jobban hallja a neszt
S hat kéz tovább viszi, amibe kezd,
De már a láb, az lassabban halad,
Mert nem hagyhatja el a társakat.*

Zalai Fodor Gyula.

A PÁRISI SZIMBOLISTA KIÁLLÍTÁS.

Páris, augusztus.

ANEMZETI könyvtár igazgatósága nagy sikert aratott irodalmi kiállításai, (Goethe, Pleiade, romantizmus stb.) során, most a szimbolizmus ötvenedik évfordulóját ünnepli. Összefoglaló képét nyújtja az irány keletkezésének, fejlődésének és sokféle kisugárzásának. Nehéz és fáradtságos munka, csak valamennyire is csoportosítani a szimbolizmus roppant anyagát, mely az irodalom, képzőművészet és zene területére egyaránt kiterjed, sőt zenei hullámverése messzibbre gyűrűző köröket vet, mint kiindulópontja, az alpművészet: a litteratura. A szimbolizmus még életben levő vezérei közül a nemrég elhalt Henri de Régnier és Edouard Dujardin, a Revue Indépendante és Revue Wagnérienne alapítója, örömmel siettek a könyvtár segítségére, melyet odaadóan támogattak a Société Mallarmé és a Les Amis de Verlaine egyesület is, valamint az összes francia könyvtárak és múzeumok és igen sok magángyűjtő. Az így összehordott anyag páratlan gazdagsága a kiállítást az utolsó évek egyik legérdekesebb látnivalójává avatja.

A testes kötetszámba menő katalógusban Edmond Jaloux tanulmánya és jegyzetei mindenekelőtt arra a kérdésre igyekeznek feleletet adni, miért jubiláris év 1936, miért tekintjük az 1886. évet a szimbolizmus születési esztendejének? Kockázatos egy irodalmi irány keletkezését fix időponttal meghatározni. Ez a régi irodalomtörténetírás, művészettörténet, sőt zene-történet elavult módszerei és eszközei közé tartozott. Valamely új irány napfényre törését hosszabb «földalatti» tünetek, kísérletezés előzi meg, szerteágazó, szórványos, magános jelenségek és próbálkozások szintézise adja meg az új szellemet, átfogó teljességében. Az irodalom-történetíró habozik, milyen eseménytől számítsa a szimbolizmus első jelentkezését? A tragikus sorsú Gérard de Nerval névtelenül megjelent titokzatos szonettjeitől, a Chimères-től? Vagy Mallarmé, Verlaine, esetleg éppen Baudelaire köteteitől? A Faun délutánjától? Kétségtelen, hogy 1879 körül már jelentkeznek a későbbi szimbolisták, akik ekkoriban fedezik fel Mallarmét és Verlainet, viszont a mozgalom 1884—1886 táján szerveződött — ekkor jelentek meg az első szimbolista revük — s került harcok középpontjába.

Az elkülönítő határokat is csak óvatosan szabad megvonnunk a szimbolizmust előző és követő korszakok között. A szimbolizmus rendszerint a naturalizmus ellenhatásaul szerepel az irodalmi köztudatban. Egyik leg-harcosabb írója éppen a naturalista J. K. Huysmans. Az újabb irodalom-történetírás figyelmeztet is, hogy a szimbolisták és naturalisták életszemléletében találunk közös vonásokat. Mallarmé és Villiers de l'Isle Adam borzadása minden közönségtől erősen hasonlít a naturalisták szarkazmusára, mellyel az életet nézik. De ez csak az alapszemlélet közössége. A naturalisták nem jutnak tovább a megfigyelés kegyetlenségénél, a természethű leírás gyilkos gúnyjánál, míg a szimbolista az emberi lélek titkait s a dolgok összefüggésének mélységeit fürkészi. Az angol Berkeley és a német idealizmus nem csekély mértékben járult hozzá, hogy a szimbolisták felfedezték az

ember lelki életét. Ennek a felfedezésnek végső konzekvenciáit még nem vonták le. Így érthető, hogy Verlaine után Valéry visszatér Mallarméhoz, akiről Varieté c. kötetében tesz megragadó hitvallást s akiből «új világot teremt». Rimbaud és Lautréamont még ma sem szüntek meg hatni...

A kiállítás tizennyolc csoportba osztja anyagát, hogy a látogató részletes, de mégis egységes képet nyerjen a szimbolizmus lélektanáról, tagolódásáról és jelentőségéről. Biztos vezérfonalat választottak: a kronológiát. Az első tárlók a szimbolizmus nagy dátumait idézik emlékezetünkbe. 1876: Mallarmé eklogájának, a L'Après midi d'un faune-nak megjelenése, 1881: Verlaine kötete, a Sagesse lát napvilágot, 1883: Verhaeren: Les Flamandes, 1884: Huysmans: A Rebours, 1885: Jules Laforgue: Les Complaintes, Henri de Régnier: Lendemain megjelenése; ugyanez évben indul meg a Revue Wagnérienne, a Revue Indépendante. A következő évben a flamand szimbolisták organuma, a La Wallonie jelenik meg, majd a Décadence folyóirat. Az első kötetek közül csak René Ghil Traité du verbe-jét említjük. Ettől fogva gyors egymásutánban következnek Gustave Kahn, Jean Moreas, Francis Vielé Griffin, mindenkifölött Verlaine írásai. 1890 a világ egyik legelterjedtebb folyóiratának, a Mercure de France-nak alapítási éve. (Szerkesztője Alfréd Vallette az idén halt meg.) Ugyanez évben adja ki Stuart Merril New-Yorkban Les pastels en prose című kötetét, mely az angol nyelvű közönség számára szimbolista anthológia. 1891 a régiek mellé egyre több új nevet hoz: Francis Jammes (Six sonnets), Pierre Louÿs (Astarté), André Gide (Cahiers d'André Walter). A Tudományos Társulatok palotájában rendezett lakomán már a szimbolizmus «beérkezését» ünneplik s ebben az esztendőben debütál Valéry. Ugyanakkor kiválik a szimbolisták közül az athéni születésű Moréas és barátaival új irodalmi csoportot alkot. 1892-ben jelenik meg Rodenbach regénye, Bruges-la Morte; Rémy de Gourmont, akit joggal neveztek a szimbolizmus Sainte Beuve-jének, megkezdí cikkeit a Revue Blanche-ban. 1893 két nagy eseménynek tanuja: Albert Samain kiadja Au Jardin de l'Infante című kötetét, Mallarmé pedig Vers et prose címmel a nagy közönségnek szánt gyűjteményét. 1895-ben jelennek meg Rimbaud összes költeményei Verlaine, előszavával, ugyanakkor: Valérytól Introduction à la méthode de Leonard de Vinci. 1896: mindjárt az év kezdetén meghal Verlaine; Rémy de Gourmont megrajzolja a szimbolisták arcképét. 1898 Mallarmé halálának éve. Ezentúl az események gyérülnek, 1900-ban adja ki Béver és Léautaud kétkötetes anthológiáját szimbolista versekből. Ennél az évszámnál, mint határkőnél, megáll a kiállítás. A szimbolizmus eszményei azért még mindig hatnak s korszakát korántsem lehet befejezettek tekinteni. Guillaume Apollinaire és barátai ismét visszatértek az 1886 szelleméhez, mely elől a szürrealizmus is meghátrál. Az új költői generáció egyik legtehetségesebb tagja Patrice de la Tour du Pin is szimbolista programot vall.

A nagy dátumok után a szimbolizmus előharcosai következnek. Leghíresebb Alloysius Bertrand (1807—1841), a bizarr romantikus, nevét Gaspard de la Nuit kötete, a Rembradt és Callot módjára rajzolt fantáziák őrzik s akinek vízióit Ravel és Schönberg próbáltak hangokba foglalni. Gerard de Nerval Chimères-jei, ezek a sajátos szonettek a látható és láthatatlan közti kapcsolatok kifejezésével, zenei jelekkel, különleges árnyalataikkal és színeikkel megfogják az olvasót. Ide tartozik Lautréamont, valódi nevén (Isidore Ducasse, 1846—1874), Maldoror énekeinek szerzője, a beteg, örült zseni,

akinek hatását a szimbolistákra még ezután kell az irodalomtörténetírásnak tisztáznia. Valéry és Gide esküsznek, hogy 1900 előtt a nevét sem hallották, de Maeterlinck bevallja, hogy olvasta, Rémy de Gourmont már kijelöli helyét. Villiers de l'Isle Adam (1838—1889) a valóság gyűlölője, Mallarmé és Verlaine barátja, akiről Maeterlinck írja, hogy mindent amit alkotott, neki köszönhet, szintén az előhírnökök között szerepel. Végül a század legnagyobb költője Baudelaire — az egész modern irodalom főképp a szimbolista irodalom baudelairei, mondja Rémy de Gourmont — néhány első kiadással és egy érdekes kuriózzal: Verlainétól rajzolt torzképpel.

A III. csoportban a «mesterek»: Arthur Rimbaud (1854—1891), a hányatott életű nagy tehetség, aki annyit foglalkoztatta a rendőrséget s akinek Verlaine, miután elolvasta Bateau ivre című költeményét, ezt írta: Venez chère grande âme, on vous attend, on vous désire! Egész élete lelki és fizikai válságok sorozata, a pantheizmustól a kommunizmusig mindennel megpróbálkozott. Megcsömörölve önmagától és költészetétől, elégeti a hirdét *Une saison en enfer*-t, 1873-ban. Ebben az évben lő reá Verlaine, akivel szakítani akar... Rimbaud ettől kezdve már nem tartozik az irodalomtörténetbe. Kalandor lesz, aki végigbarangol egy sereg európai országot, majd Afrikába megy, Abesszíniában üzletet nyit és jelentős vagyont szerez. Rákos daganat támadja meg térdét, visszahozzák Franciaországba, Marseilleben amputálják. Innen Párisba jön, de csakhamar vissza akar menni Afrikába. Útközben a marseillei kórházban a szentségek felvétele után meghal. Valamennyi szimbolista közül Rimbaud élete a legviharosabb s talán az ő írásait ismeri legkevésbé a mai közönség. Nagy hatással volt korára, számtalan egykorú cikk, rajz, karikatúra, magasztaló és ócsárló pamflet tanúsítja, valamint műveinek nagyszámú kiadása. A kiállított darabok között érdekes Rimbaud egyik rajza, mely hordágyat ábrázol, a rajz alapján készítették az abesszín benszülöttek a hordágyat, melyen a beteg költőt Harrarból Adenbe szállították. Regamey rajza két withecephali csavargó, háttérben rendőrrel: a London utcáin kódorgó Rimbaud és Verlaine. Fényképen látjuk a költő emlékművét Charlevilleben, melyet a németek 1918-ban leromboltak.

A kiállítás dokumentumai filmszerűen pergetik le a legtragikusabb költő életét, Verlaine-ét. Az első nagy sikerek után (*Poèmes saturniens*, *Fêtes Galantes*, *La bonne chanson*) jön a kommün, melybe belekeveredik és Észak-franciaországba menekül a versaillesi megtorlás elől. 1871-ben a költő visszatér a családi tűzhelyhez, fia születik. Ekkor jelenik meg Rimbaud, a «*le Satan adolescent*». Verlaine kezében késsel kergeti el hazuról feleségét. A két költő éveken át Londonban csavarog, összevesznek, kibékülnek, újból összezördülnek. Majd a brüsszeli merénylet s a börtön, végül a megtérés: a *Sagesse*, melyet a *Librairie Catholique* ad ki. Kiszabadulása után a dráma újabb fordulója. Stuttgartban holdfényes éjjelen, a Neckar partján Verlaine birokra kél Rimbaudval. Verlaine ájultan marad a földön. Majd tanár lesz egy collégiumban és «fiául» fogadja Lucien Létinois-t. Angliába megy, ahonnan rövidesen visszajön és közzéteszi a *Jadis et naguère*, és *Les poètes maudits* köteteit. A rendőrség börtönbe küldi anyja bántalmazása miatt, 1886-ban anyja meghal, a költő zokogva borul a halottas ágyra. Ettől fogva életét kávéházakban, lebukokban és kórházakban tengeti, míg az Akadémiában tagnak ajánlják és a *Plume* folyóirat népszavazással a költők fejedelmének proklamálja. Borzalmas odúban zárja be szemeit 1896-ban, mint Rimbaud,

ő is a halotti szentségek ájtatos felvétele után. Ez a szörnyű végzet, melynek a világirodalom egyik legfényesebb zsenije esett áldozatul, döbbenetes erővel jelenik meg a különböző kéziratokban, levelekben, rajzokban és képekben. A kiállításnak ehhez a csoportjához lehet legnehezebben hozzáférni a Verlaine rajongók miatt, akik valósággal megszállva tartják a termet. Július 28-án az összes párisi irodalmi társulatok hódoltak a költőnek a Luxembourg parkban levő szobra előtt.

Míg a kiállítás Verlaine csoportja egyéni tragédiát idéz föl, a Mallarmé anyag a szimbolizmus kollektív történetére vet világot. A szimbolizmus alapítójának élete nem mozgalmas külső eseményekben. 1874-ből látjuk Poe Hollójának fordítását Manet illusztrációjával. Mallarmé ekkor már neves költő, Victor Hugo «kedves impresszionista poétám»-nak hívja. 1876-ban jelenik meg a Faun délutánja, Manet rajzaival. Sok apróság emlékeztet Mallarmé kedd délutánjaira, ahol a költő szalónjában a hívek megvitatták az új evangéliumot. A rue de Rome a legfontosabb irodalmi központ lett. Egy alkalommal ifjú muzsikus jelenik meg az összejöveten: Claude Debussy, aki néhány év múlva megzenésíti a Faun délutánját. Mallarmé boldogan hallgatja a faun hétszövegű fuvalójából áradó hangokat, melyek korszakot jelentek a zene történetében. Mallarmé faunja Debussy zenéjében éli örök életét. A faun eglogája bizonyítja legerősebben a szimbolizmus hullámvérését, amint egymás mellett szemléljük Mallarmé kéziratát, Manet illusztrációját és Debussy partitúráját. Kivetítése a léleknek optikába és akusztikába. A szimbolizmus hármasságát most látjuk, érezzük és halljuk leg-tökéletesebben. A képek között feltűnik Renoir Mallarmé arcképe. A pazar, bibilophil kiadású, verskötetek között szerényen húzódnak meg Mallarménak, a lycéabeli angol tanárnak angol nyelvtana és társalgási gyakorlókönyve.

A negyedik nagy mester, akinek a főhely jut, Huysmans (1848—1907), csak 1884-től megjelent műveit állították ki, ebben az évben lát napvilágot A rebours című kötete, mely a szakítást jelenti Zoláékkal, egyúttal hírül adja, hogy Huysmans, a realista, új költői irány híve már.

A következő csoport (IV.) a dekadensek. 1885-ben jelenik meg André Floupette verskötete les Déliquescences, «poèmes décadents», ez a parodisztikus pamflet egyszerre divatba hozza a decadens szót, mellyel azokat a költőket illették, akik nem nyerték meg tetszését az Esseintes «dekadensének», Huysmans regényhősének. A szimbolisták ellenségei kaptak az új jelzön. Egy groteszk figura, Anatole Baju, fanatikus szimbolista, «a dekadens» dicsőítő értelemben új folyóirata címéül választotta. Verlainenek nagyon tetszett az ötlet, így határozta meg a dekadens szó jelentését: l'art de mourir en beauté. Baju folyóiratában több Verlaine költemény is megjelent. 1887-ben a szerkesztő közzéteszi a dekadensek manifesztumát. 1889-ben eltűnik a folyóirat s a dekadens szó is csakhamar kimegy a divatból.

A revuek csoportjában ötvenhárom francia és nyolc belga folyóirat szerepel. Az említetteken kívül a Lutèce (Nouvelle Rive Gauche), Le Fou, Le Scapin, La Pléiade (itt jelent meg Materlinck novellája Le Massacre des Innocents), La Cravache, (pénzügyi ujságból lett szimbolista revű), La Plume, Le Mercure de France, Le Centaure, Les Ibis stb. folyóiratok s a reájuk vonatkozó fényképek.

A szimbolizmust érő idegen hatások közül elsősorban az angol anyag gazdag. Edgar Poe világát Baudelaire, majd Goubert, végül Mallarmé fedezte fel a francia közönségnek, 1856—1876-ig. Mallarmé 1862-ben Angliában

időzött, ekkor volt tetőpontján a prerafaélita mozgalom. Rosetti a Kiválasztott Hölgy című verse (The blessed Damosel), Burne-Jones idealizált alakjai, Swinburne versei csakhamar átkerültek a csatornán túlra. A lilomos hölgy, az égi menyasszony, amint kihajol a mennyország peremén, nemcsak a francia szimbolista írókat igézi meg, de Debussyt is, kinek La Damoiselle Elue-je megbotránkoztatja az Institut vaskalaposait.

Még az angol prerafaelitáknál is erősebben hatott Franciaországban a német Wagner Rikárd. Baudelaire éppen úgy hitt a művészetek szintézisében és közös drámájában, az egyetemes műalkotásban, mint Wagner. Villiers d'Isle Adam is rajongott a Lohengrin költőjéért, aki egyedül képes áthatolni a reánk nehezülő misztériumon. Mallarmé a bayreuthi zarándoklatot az emberiség útjához hasonlította az eszmény felé. A tárlóban Baudelaire levele Wagnerhez telve forró áradozással. Wagner azonban nem tudott egyebet Baudelaire-ről, mint hogy lelkesedik érte. Egy anekdóta szerint soha egyetlen versét sem olvasta. A Revue Wagnérienne (1885—1888) alapítóját Edouard Dujardint több wagnerianus (köztük a német-angol Houston Stewaert Chamberlain) támogatta. A folyóirat 1886 április 8-án megjelent száma Hommage à Wagner címmel nyolc szonettet közöl Mallarmé, Verlaine, Ghil, Stuart Merril, Morice, Vignier, Wyzewa és Dujardin tollából. A párisi «zenei» wagneristák azonban tiltakoztak a «szimbolista betörés» ellen s követelték, hogy a revue hagyja abba eddig követett irányát. A Revue Wagnérienne eleget is tett a kivánságnak s ettől fogva csupán wagneri eszméknek és polémiáknak adott helyet hasábjain.

A kiállítás külön csoportosít két szimbolista nemzedéket, első és másodikat, aszerint, hogy fellépésük 1886 előtt vagy utánra esett. Az elsőbe (VII. csoport) sorolva Laforgue, Kahn, Rodenbach, Verhaeren, Moréas, Mikhael, Raynaud, Chainaye, Quillard, Stuart Merril, Fontainas, Morice, Ghil, Régner, Vielé Griffin, Mockel, Fénéon, Dujardin, Ajalbert, Le Roy, Roinard, Le Cardonnel, Saint-Pol-Roux, Fernand Severin, Lerberghe, Maeterlinck, Retté. Sok nyomtatványt, kéziratot és képet, rajzot halmoztak fel. Az írók valamennyi kiadása időrendi sorrendben, pompásan illusztrált díszkiadások, kortörténeti jeleneteket megörökítő képek. A flamand Rodenbachnak, a csend és a némaság költőjének, Brugesről írt műve, Paillard gyönyörű metszeteivel szerepel, a szintén flamand Verhaerenről, a modern idők és erők énekeséről változatos ikonográfiát látunk. Szép metszetben jelenik meg a gandí múzeumból Van Rysselberghe történeti jelentőségű képe, La Lecture, melyen Verhaeren felolvassa verseit a legnevesebb szimbolistáknak. Megható dokumentumokat találunk Stuart Merillnek, az örök álmodozónak életéből. A párisi amerikai követség tanácsosának fia, a puritán elvek szerint nevelt ifjú, szívvel-lélekkel veti magát a szimbolista mozgalomba. Később marxista lesz és a milliomos fiú New-York utcáin árulja a röpiratokat a kapitalisták ellen. Kiábrándulva jön vissza Párisba s míg verseit írja és a fiatal írókat bátorítja, minden igaz vagy annak vélt ügynek szószólója lesz, így az örményeknek s Dreyfusnak. Kétségbeesve látja a világháború kitörését, mely elhervasztja humanitárius reményeit. Maeterlinck műveinek zenei visszaverődése jelentős, (Chausson, Debussy, Dukas) értékét nem csökkentti, hogy a költő nem akarta megengedni megzenésítésüket s hogy Pelléas és Melisande, valamint a Kékszakáll csak Debussy és Dukas partitúráiban él már. Merész egyéniség Adolphe Retté, «a fenegyerek», aki naturalista, szimbolista, anarkista, majd harcos katolikus s közben Mallarmét támadja.

A második szimbolista nemzedék (XII. csoport) Herold, Saint-Paul, Mazel, Gilkin, Denise, Samain, Remy de Gourmont, Signoret, Louys, Fort, Schwob, Gide, Valéry, Maclair, Jammes, Guérin, Elskamp, Gérardy, Klingsor, Bataille, Marlow, Milosz, Collin, Leclerc, Tinan, Lebey, Pilon. Köztük leginkább Samain, az ősz s az alkony poétája, Louys, a Chanson de Bilitis költője, Schwob a szimbolizmus nagy prózaírója, Maclair, a költő, műtörténet-író és zenehistorikus, Jammes, a falusi élet festője, érdemli meg figyelmünket, valamint Remy de Gourmont, a szimbolizmus történetírója. A nagytehetségű író az arcát eléktelenítő szörnyű sebhely a világtól való visszavonulásra kényszeríti, dolgozószobájából az élet legmélyebb megfigyelője. Maga is költő, de nevét elsősorban főműve, a *Livre des Masques*, a szimbolisták arckép-galériája őrzi. A reá vonatkozó irodalomban feltűnik az *Imprimerie Gourmontienne* című negyedéves revue, barátai adták ki s neki szentelték. 1921—1923-ig nyolc száma jelent meg. André Gide és Paul Valéry is helyet kaptak a sorozatban. Gide ifjúságában szintén hódolt a szimbolizmusnak, melynek Louys nyerte meg, megismertette Valéryvel, akivel együtt megalkotják a «szimbolista triót». Gide 1892-ben a *Le Traité du Narcisse*-ben megírja a szimbolum elméletét, de már első művein (*Tentative Amoureuse*, *la Voyage d'Urien*) érzik, hogy új utakat keres. 1902-ben meg is találja önmagát (*l'Immoraliste*). Valéry is csak fejlődésének első korszakával tartozik a szimbolizmusba. 1897-től kezdve húsz éven át hallgatásba burkolódik, némaságát csak André Gide kérésére törli meg 1917-ben. Ekkor már a gondolat legfinomabb ötvösművészeként jelenik meg (*la Jeune Parque*). Azóta neoklasszikus stílusnak lett utolérhetetlen mestere.

A szimbolizmus egyik legfontosabb újítása a vers libre megteremtése. Egyik tárlóban a *Paris-Moderne* revue 1882. évfolyama, melyben Verlaine először reklamálja a vers felszabadításának szükségét, a páratlan verssorok zeneiségét etc. Egy érdekes kötet körül még sok vita fog folyni. Marie Kryszka : *Rythmes pittoresques*. *Mirages*, *Symboles*, *Femmes*, *Contes*, *Ressurrections* kötetének (1890) előszavában J. H. Rosny írja, hogy a szerzőnő volt az első, aki a prosodiát forradalmasította és a szimbolumhoz való visszatérést sürgette, 1882-ben, a realizmus és a parisianizmus uralma idején, a *Chat Noire*-ban és a *Vie Moderne*-ben kiadott verseiben. (VIII. csoport.)

A IX. csoport a szimbolizmus körül lezajlott csaták emlékeit őrzi. Olvashatjuk *Anatole France* szemrehányásait (*Temps*, 1886 szept. 26.), homályosnak és érthetetlennek mondja a szimbolisták verseit. Jules Lemaitre, a francia nyelv géniusza nevében sujt le Verlainere . . . Ferdinand Brunetière a *Revue des deux Mondes*-ben kel Moréas manifestumának védelmére. A sok publikáció közül figyelemreméltó egy broszura, melyet Vanier, az első szimbolista kiadó, tett közzé *Les Premières Armes du Symbolisme* címmel, összegyűjtve az első támadó cikkeket és az elhangzott feleleteket.

A X. csoport a szimbolizmussal kapcsolatos íróké (*En marge du Symbolisme*) : Bourges, Tailhande, Lorrain, Maurice Barrès, Poictevin, Moore, Paul Adam, Vignier, Rachilde, Dumur, Rebelle, Aurier, Dubus, Morhardt, Lazare, Randon, Mortier. Végül Mallarmé szalónjának egyik legbuzgóbb és legtiszteltebb vendége: Oscar Wilde, aki Saloméját francia nyelven írta. Wilde stílusán Pierre Louys végezte az utolsó simításokat. Salomé 1896 március 16-án mutaták be Lugné Poe és Suzanne Desprès. Wilde ekkor már a readingi fegyházban szenvedett. Barátai élükön Andrée Gide-el tüntettek a szerencsétlen költő mellett, aki szemükben a hipokrita, nyárspolgári ostobaság áldozata . . .

A szimbolista kiadók csoportjában (XII.) látjuk a Derenne könyvkereskedés plakátját, mely a Faun Délutánjának megjelenését hirdeti. Külön csoport jutott az irodalmi kávéházaknak és a Quartier Latinnek. (XIII.) A szimbolisták legszívesebben a Diáknegyed kávéházait látogatták, melyek Murger óta annyi irodalmi törekvésnek adtak otthont. A François I.-ben Verlaine törzsvendég, a La Vachettebe Moréas és barátai jártak, míg a Panthéont a Le Centaure írói látogatták. A szimbolisták legkedveltebb találkozó helye a híres Café Procope és a Soleil d'Or. Az előbbi kávéháznak, ahová már Voltaire járt, újságja is volt, a Le Procope, (journal parlé) a vendégek itt tehették közzé verseiket és egyéb írásaikat. Este pedig chansoniérek és diseusek szavalták és énekelték a vendégek műveit. Sok karikatúra akadt itt, főképpen Verlainéről, néhány színlap a Procope estékről, így Verlaine darabja, a Madame Aubin bemutatójának színlapja. (1894.) A fényképek között van Bibi-La Purée (igazi nevén André Salise) Verlaine «titkára» is. Külön tárlóban a La Plume című folyóirat ebédjeire és vacsoráira vonatkozó emlékek. Az összefüveteket Léon Deschamps kezdeményezte 1899-ben, a Café de Fleurusban, majd később a Soleil d'Or-ban. A lakomák azért voltak érdekesek, mert a szimbolizmus ellenségei is eljöttek, így Zola, Coppée, Mirbeau és mások s élénk, azért barátságos polémiákban vitatták meg nézeteiket. A színházi csoportban a főhely a Lugné Poe alapította l'Oeuvre színházé. Párizs szellemi életében vezető szerepet játszott ez a színház, egyike az első kifejezetten irodalmi, ú. n. avant garde színházaknak. Ibsen, Strindberg, Björnson, Hauptmann, Wilde, d'Annunzio, Régnier, Schwob, Bataille, Maeterlinck művei kerültek bemutatásra, itt bontakozott ki Suzanne Despres, Berthe Bady, Lugné Poe és sok más nagy művész tehetsége. A l'Oeuvre színlapjait a legkiválóbb festőművészek tervezték: Toulouse Lautrec, Vuillard, Maurice Denis stb. A gyönyörű programok között, melyek az Arsenal Rondel gyűjteményéből valók, talán legszebb Toulouse Lautrec színlapja és illusztrált programja Wilde Saloméjához. Ugyancsak az ő ecsetje alól került ki Lugné Poe és Berthe Bady képe Björnson Erönkön felül darabjában.

A l'Oeuvre színházat megelőzte Paul Fort színháza: Le Théâtre d'Art, 1890-ben, ahol elsősízből kerültek előadásra a szimbolista drámák. Itt volt a premierje Maeterlincknek (Aveugles), Rimbaudnak (Bateau Ivre), Van Lerberghenek (Les Flaireurs). Az úttörő vállalkozás a Théâtre Montparnasseben találta meg első otthonát.

A XV. csoport a muzsikuskoké, akiket a szimbolisták ihlettek. Duparc Fauré, d'Indy, Chausson, Dukas, Hahn, Honegger művei, kéziratban vagy nyomtatásban. Külön tárlóban Debussy művei, melyeket már érintettünk. Poe után írt operájának, az Usher-család romlásának kéziratföredékét is kiállították. A zene hatásában mindig egyetemesebb és tartósabb, mint az irodalom. Talán ez az oka, hogy a szimbolizmus irodalmi művei is Debussyben, Duparcban, Dukasban és Fauréban érték el a halhatatlanságot.

A kiállítás legértékesebb és legérdekesebb része a képzőművészeti csoport. A művészettörténészek nem egyszer reámutattak, hogy a szimbolizmus szuggerálni és nem leírni akar, hogy az érzelemhez szól és nem az értelemhez, tehát a bergsoni intuiciós elv nemcsak az irodalomban érvényesül, de a festészetben is. A szimbolista festészet határait nehéz megvonni, szembeszállt a tömeggel épúgy, mint az Akadémia konzervatívjeivel, visszahatótt a naturalizmus, sőt az impresszionizmus ellen is. A szimbolizmussal érzelmi közösséget vallanak Puvis de Chavannes, Odilon Redon, Carrière, az íróktól iste-

nített Gustave Moreau, azután Gauguin, Rodin, Van Gogh, Maurice Denis, Emile Bernard, Vuillard és mások. Puvis de Chavannes miszticizmusát, mely «történeti lim-lom» nélkül érezteti meg a keresztény középkor lelkét, «a legmélyebb gondolkodót valamennyi dekorátor között» a szimbolisták 1895-ben verses albumban ünnepelték, melyet elküldtek az öreg mesternek. Bibliái jelenet vázlatát mutatják be tőle. Gustave Moreau több darabbal szerepel. Huysmans rajjongva áradozik Gustave Moreauról s a szimbolista-kórus örömmel asszisztál neki. Nemcsak festők: Armand Point, Desvallières, Piot és Mathisse állottak hatása alatt, de Henri de Réginer *Poèmes anciens et romanesques* kötetének is nem egy költeményét ihlette Gustave Moreau. Egyik leghíresebb képét látjuk, az Egyszarvúakat (*Les Licornes*), titokzatos alakjaival és jelképes állataival, misztikus tóparti hangulatával. Gauguin, akitől Mallarmé arcképét is ismerjük, a Louvrebeli Fehér Lóval képviselve, Van Gogh Csillagos Éjszaka képével, Fantin Latour több litografiával. A szimbolizmus egyik legjellegzetesebb festménye a Musée des Arts Décoratifs-ból: Aman-Jean: Ifjú leány a pávával, mely 1895-ben a Salonban akkora feltűnést keltett kifürkészhetetlen mélységű tekintetével, földöntúli mosolyával, hullámos hajával, hogy a kritika Baudelairet és Maeterlincket emlegette. Maurice Denis egyik legérdekesebb képe a katolikus minisztérium, valamint a költőfestő angol Rosetti Blessed Damozel-képe, melyről már szólottunk. Az illusztrátorok közül Doudelet-t említjük (Maeterlinck: *les sept filles d'Orlamonde*). Rodin néhány bronzában is gyönyörködhetünk (Örök Bálvány).

Ma már elfeledettek a szimbolizmus exoterikus kapcsolatai. Negyven év előtt a közönség szemében a szimbolisták még mind okkultisták. Charles Morice az okkultista tudományokat hirdette a művészet egyik legfontosabb sarokkövének. Edouard Schuré megírja a vallások «titkos» történetét, ugyanazon okkultista elv változatait. Az elvet a maga eredeti tisztaságában csak kabballisztikus spekulációkban lehet megtalálni. Megalapították az l'Initiation és a Le Voile d'Isis folyóiratokat, életre keltették a Rose-Croix rendjét. Moréas és Schuré szerint csak a költők tudják megfejteni az indiai szent könyveket, mellyel hiába vesződtek az angol teozófusok. Josephin Péladan, aki Itáliában Dantéval és Leonardo da Vincivel szívta tele magát, 1888-ban Bayreuthba megy, hol a wagneri misztika teljesen hatalmába keríti. Barátaival, de Larmandie gróffal és de la Rochefoucauld herceggel megalapítja, pontosabban: feltámasztja a XVII. századbeli német illuminátusok rendjét, a katolikus Rózsakereszt és a Grál rendjét, Ad Crucem per Rosam jeligével. 1892-ben megnyílik Durand Ruelnél, a híres műkereskedőnél, az első Rózsakereszt Salon, ahol költők, festők és zenészek (Erik Satie a horizontalisták «atyja») debütálnak. A kiállított emlékek a kor közönségének feszült érdeklődését bizonyítják.

A zárócsoport, (XVIII.), a szimbolizmus hatását idegen országokban ábrázolja: Hauptmann, Dehmel, Rilke, Hofmannsthal, Stefan George-Mallarmé személyes barátjának — művei mellett, az angol Arthur Symons, W. B. Yeats, az irlandi, portugál és a japán reakció is képviselve van. Azt hisszük Magyarországnak is helyet kereshettek volna Baudelaire, Verlaine és egyéb fordításokkal. Sőt Ady Endrével.

VÁNDOR ÉS BUJDOSÓ.

A magyar nemzeti önismeret filozófiájának első kísérlete.

Európa népei között a megértést szellemi eszközökkel előmozdítani korunk egyik legáltalánosabb jelensége. Az egyes nemzetek nagy kedvvel és érdeklődéssel tanulmányozzák egymás jellemét, művészetét, történeti kapcsolatait stb., megszervezik a szellemi együttműködést, de fájdalom, mindez a politikának a nyers önzésre és érdekre épített világában nem sokat számít. Magyarország sorsán sem sokat javítanak ezek a szellemi eszközök, ezt nem az igazsága, hanem elsősorban a politikai, azaz európai konstellációja, a többi népekhez való érdekközössége vagy ellentéte fogják eldönteni.

Prohászka Lajos könyve gondolatgazdasága és úttörő bátorsága mellett már azért is igen jelentős, érdekes és tanulságos, mert az egyes népközösségek szellemének lényegét — fő témájában a magyar népközösségét — mindenkor beállítja az európai sorsközösségbe s ezen keresztül igyekszik az egyéni jellemet, a nemzeti lét legfontosabb problémáit megvilágítani. Tekintve a könyv magyar szempontból vett különös értékét, eszmemenetének legalább rövid kivonatát ismertetjük.

Kiindulási alapja, amely a népközösség szellemi arculatát minden szétágazó vonatkozásaiban érinti, a népközösség sorsa. Ezt szerinte három tényező határozza meg: 1. az élettevékenység, amelyet a közösség kifejt. 2. Az események és hatások, amelyek kívülről érik. 3. Az alkotások, amelyeket létrehozott. Ez az a három vezérmotívum, amelyre Prohászka felépíti a népközösségek tipológiáját. Kár, hogy itt nincs terünk bővebben foglalkozni az egyes népközösségek érdekesítő jellemzésével. A görög kifejező, a római szervező, a középkori zarándok, a spanyol quijotista, a francia stilizáló, az angol telepes, az olasz humanista alapmagatartása a szerző szellemtörténeti tipológiájának mind egy-egy meggyőző magyarázó elvnek bizonyul, amelyek módszeres elemzéséből vezeti le az egyes értékvonatkozásokat. Mindez kitűnő háttérül szolgál a könyv tulajdonképpen két főfejezetéhez, amely a német és a magyar népközösséggel foglalkozik.

Vándornak hívja Prohászka a német lelket, amire előbb éppen az olasz lélekkel való összevetésével az ellentét segítségével világít rá. Mindkettőben a kultúra frissége lüktet; de míg az olasz lélek ifjúsága szellemi típusának befejezettségében gyökerezik, a német lélek magával örökké elégedetlen volta, új formák után való szüntelen sóvárgása adja meg erejét és belső gazdagságát. Mindig, mindenben a végtelenség eszméjét idézi, amelyben világmegismerése és istensóvárgása sajátosan összefolyik. A változás és a végtelenség alapélménye kényszeríti a német sors típust az örök vándorlásra, amelynek szellemét a németiség minden alkotásán megtaláljuk. Ezek teszik lehetővé kulturális megoldásainak rögzítését, az ellentétek teljes kiegyensúlyozását, de ezek óvják meg a túlfelzárkózástól is. A vándorlás az ifjú lélek életformája, akit még lehetőségek hívnak.

Ennek a vándornak történeti sorsban örök társa a rokontalan, magára hagyott magyar. Szerző felveti a kérdést, vajjon miben ismer önmagára a magyar lélek a történelem folyamán? Mi az az őselmény, amelyet még

Keletről hozott magával? Ezt az őselményt a finitizmusban találja fel, vagyis a magyar léleknek az állandó, a kimért, a biztos felé húzó hajlamában, kozmikus lezártágában. A lekerekítésre törekvő ösztönével erősen körülhatárolt hazát keres magának, kerüli a kolonizációs vállalkozásokat, de hiába zárja el határait, a Nyugat szelleme nem hagyja nyugodni: beleunszolja a változás árjába. Kénytelen kitárni kapuit a vele teljesen ellentétes német szellem előtt, sorsközösséget kell vállalnia vele, de ezzel áldozata lesz a vándor végtelenség vágyának. Így kell folytonosan küzdenie, hol Kelet, hol Nyugat ellen azért, hogy önmagát teljesen fel ne adja, így lesz bujdosóvá saját hazájában. Tipikus magyar alapélmény a függetlenség-vágy. A magyar létalakító tevékenysége csak a biztosban való meghonosulásig terjed, ezért természetes, hogy mindenre gyanakvással tekint, ami beavatkozik, vagy fenyegeti menedékében. Függetlenségét ellenzéki szemmel biztosítja, de ebben a törpe helyzetelőnyökért vívott állandó harcban a történet nagy óráinak szolítása felkészületlenül találja. Így nem marad más hátra számára, mint a magába kuporodott lelki kompenzáció szemléletmódja, az illúziókhöz való menekülés. Az ellenzékiség és az illúziókba fogódzás ősi magyar magatartás, amelyben már benne gyökerezik az elrendeltettség hite, a magyar rezignáció és az irreálitás, a mindenkori menekülés a tények megkötő hatalma elől. Ime, mindezen tulajdonságok csak a teljes lételzártságig vezetnek. Ez a sorsa a magyaroknak: mint költő, mint feltaláló, mint politikus, mindig csak bujdosó Európa népei között. A harcnak nagy szerepe van a magyarság életformájában, de ez nála mindig kényszerült, az életszükséglet felismeréséből fakadó harc. Oligarchikus vonása és jogi formalizmusa is ebből a kényszerűségből folyik. Felül akar maradni és ebben nagy ereje összeforrasztó tényezője a jogi formalizmusa, amely azonban megkötője is a folyton megújuló életszemléletnek.

Ezek után szerző a magyar kultúra eredeti tartalmát kutatja, amelyet a nemzeti öntudatban és a vallásosságban talál fel. E kettőnek összefogódzása valóban kisugárzik az egész magyar kultúrára: szervezeti intézményes nyoma a Corpus Hungaricum szimbolumával, a Szent Koronával. Az örök magyarságnak ez a szimboluma az, amely mint nagy csoda a nemzet életében, megóvta a szétszóródástól, amely hitet adott neki a megtépett, megcsonkított corpus diadalmas restitúciójában. Minden, amit a magyarság a multjában létrehozott, erre a történetfeletti misztikus eszmére mutat. Ha sorsszerű tényezők nem akadályozták volna ezen a téren, okvetlenül eljuthatott volna a magyarság a klasszikáig, vagyis közösségformájának szabad kifejtéséig. Fájdalom, a magyar Szent Korona eszméjének tartós megvalósulását mindig végzetes gátlások akadályozták meg, s csak a magyarság nagy egységvágyának megtestesítője maradt anélkül, hogy ez az egyesülés valaha létre jöhetett volna. Ezért kíséri a magyar alkotások útját állandó rokonalanság, vergődő árvaság s még a legnagyobbaknak is, akik a magyarságnak ezt a tragikus sorsát kifejezésre juttatták, csak magányos élményük maradt, amire résztvétlenség felelt.

Az idegen ráhatások által létrejött módosulások kutatásában szerző kimutatja a germán, latin hatásnak nagy szerepét. Különösen a latin szellem volt a magyarság igazi európai iskolázatója, ezzel a mindig rokonabbnak érzett életformával bővült ki böles meggondoltsága, a hagyományokhoz való ragaszkodása, tekintélyi elve, a satírikus kedv stb. Emellett a germán, szláv, török hatások járulnak hozzá, hogy a magyar lélek lassan úgy áthasonul az idők folyamán, mint Európa népei közül egy sem. A sokféle szellemi hatáson

kívül Prohászka biológiai okokban is látja annak magyarázatát, hogy a magyarság léte nem egységes és folyamatos, hanem örökös megszakításokkal, átalakulásokkal terhelt lét.

Végül az Európa-problémát tárgyalja szerző érdekes és eredeti beállításban. A népek egymásközi meg nem értésének legfőbb oka a túlzott individualizmus és az ebből kifejlődő racionalizáló törekvés. Az egyéniség felfokozott aktivitása teljesen elhomályosítja a látást a *minőségi* különbségek iránt. Csak a kvantitás s nem a minőség számít. Ilyen elfogult beállítással nem jöhet létre megértés, s Európa valóban teljesen a hanyatlás útjára lépne, ha nem volna két népközössége, a német és az olasz, akik megőrizve az eleven érintkezést a lélekkel, ez szellemiségüknek is életmeleg lendületet ad. Tözsomszéd-ságukban a magyarság maroknyi népe, akit nem ért meg Európa, de aki maga sem érti meg Európát, mert szelleméből éppen a legfőbb nyugati vonás, az aktivitás hiányzik. De ez a kis nép mégis erőt jelent. Megvan benne a jóakarát az emberileg jelentős iránt; friss és felhasználatlan vitális ereje nélkül a német és az olasz Európa közepén olyan ellenséggel találná magát szemben, amelyen át veszendőbe menne és erőtlen lenne minden humánus életforma.

Csak röviden ismertethetjük Prohászka professzor nagyjértékű művét. Majdnem a semmiből építette ki a magyar népközösség, a nemzeti önismeret első filozófiáját olyan mély és gazdag gondolat tartalommal, amelynek teljes kifejtése szinte egy életre való programnak is sok volna. A magyar szellem-történet minden ága termékenyítő ihletet meríthet belőle, mert a nemzeti lét legmélyebb problémáira az egyetemes látás fényét vetítette, a részletkutatások egyes területeit nagyvonalú láthatárrá kerekítette. Joggal tarthat igényt minden művelt magyar ember érdeklődésére.

Prahács Margit.

Nyirő József: Uz Bence (Révai kiadás. Budapest, 1936.)

Aki lelki-skorbutban szenved egyoldalú szellemi táplálkozás következtében, temérdek «irodalmi» rizsfelfújt elfogyasztása miatt, akit matematikussá görnyesztett a kiadói ízlés önkénye, számos különböző oldalú szerelmi háromszög-regény által — annak ajánlhatjuk Uz Bencét. Mint lelki vitamint.

Szellemi üdülés mellett valóságos testi jóérzést, felfrissülést nyújt az olvasónak ez a közel háromszáz oldalas írás.

Regény? Nevezhetnénk annak is, de inkább prózai költemény, a székelly havasok, Erdély bérces, gyantavillatos rengetegeinek, tréfákat és meséket ontó hegyi embereinek eposza.

Nyirő Uz Bencéje ritka és szerencsés megnyilatkozása «regényirói» ko-

runknak. Mert ma úgyszólván minden átlagműveltségű ember, ha csak egy kicsit is megszorítja irodalmi nadrágszíját — máris elég épkezláb regényt tud kikanyarítani... Nemcsak a géptechnika szédületes fejlődésének iramát élhettük meg napjainkban — az írástechnika fejlődése szinte párhuzamosan rohan vele.

Soha kor olyan nagy tömegekben, átlag-író és írást, megbízható és ügyes munkát szállító rímkovácsokat nem tudott felmutatni, mint éppen a miénk.

És éppen azért, mert az *írás technikája közkinccsé vált*: az exponálás, felépítés, sőt még az egyén és lélek-ábrázolás is — gondoljunk csak az analitikus-regények jól bevált kliéire, — közvagyon lett. De csak az írástechnika!

Nem a művészi képesség, amely életet lehel a holt anyagba.

Jó író, az átlagon felül, művészi intenzitása, költői hevületének foka emeli ki az irodalmi tömegtermelés dömping-versenyéből, az a mérték, hogy akár az értelem, akár az érzélem milyen tüzével, belső parázslásával nyúl témájához. Nyirő Józsefet rendkívüli hőfokú, szinte fehéren izzó természetszeretete avatja igazi íróvá. Pantheisztikus természetimádása, (ahogy élénk varázsolja az erdélyi rengeteg vadvirágos mezeit, ahogy a havasi legelők félig pogány, félig szent pásztorait megrajzolja) helyenként Knut-hamsuni magasságokra emeli.

Megejtően spirituális és ugyanakkor érzéki képet fest Székelyország izes-színes világáról. Az anekdotaszzerűen egymásbakapcsolódó mesesorozat főhőse Uz Bence, a jég hátán is megélő székely legény, a havasokban bujkáló vadorzó, a székely ravaszság, tréfák, bővérű mesék és babonák megtestesítője. A természet kiegészítő része, szinte együtt léleklizik a fenyőerdőkkel, ha vihar jön az ő kedélye is elborul, akárcsak legjobb barátjáié, Kántor úré — «aki» medve, s többek közt szelídebb és megértőbb az embereknél. Uz Bence, mikor szeretett medvebocsa megbetegszik, ölébe rántja és emígy vigasztalja :

— *Majd megsegít az Isten lelke !
Ne búsulj !*

Bence házat épít Kántor úr segítségével, cudarul megtréfálja medve barátjával a nyelvvizsgáztató román inspektort, rókákat szelidít, mert a kutyára nagy adót vetettek ki. Túlzás? Nem! Aki a székely életet ismeri, jól tudja, hogy az féllábbal mindig a népmesék, erdei és hegyi szellemek birodalmában áll. Hazudik a székely? Nem, csak élénkebb a képzeletvilága, még az egyszerű favágó is állandóan a valóság és a mese mesgyéjén jár. Nyirő története is. Egy könnyes mosolyért, jóízű kacagásért, bármikor szívesen feláldozza a valóságát. Sokszor talán azért,

hogy a humorba kapaszkodó és azzal vigasztalódó küzdelmes sorsú magyar sziget-életének transcendentális oldalait tárja fel. Akihez zord az élet, akitől verejtékes küzdelmet követel a fukar környezet — második világot épít maga köré, mesevilágot, amelyből a végén nélkülözhetetlen valóság lesz.

Bonyodalmas történetet hiába keres az olvasó, a havasi szimfónia kerete Uz Bence kalandjainak és küzdelmeinek sorozata, a széteső epizódokat Nyirő csak lazán fűzi össze. Mit akart az író? Megmutatni egy darab sajtószerű ízű és zamatú erdélyi életet! Kalotaszegi tarkaságú nyelvvel, harsogóan friss színekkel eleveníti élénk Uz Bence világát. Írásnak minden sora él, szinte kézzelfogható! Igaz, hogy a kitünően megfestett kép, ez a hol könnyeztető, hol bőségesen kacagtató történet-sor igényesebb mesét, zártabb kompozíciót is elbírt volna.

Nyirőnek a kompozíció a gyengesége. Ezért bújik ki tüntetően a műfaj törvényei alól.

A regény formáját választja s végül egy fenyőillatos hegyieposz keretein belül anekdotaszzerű novellákat kapcsol össze.

Könyvének végén egy havas karácsonyi éjszakát ír le, amit ebben a részben ad, az tiszta művészet. Egyszerű pásztorai itt túlnőnek a tréfás-hangulatú mese keretein. A bibliai karácsonyi éjszaka fensége sugárzik ebben a részben.

Nyirő Uz Bencéjében érte el írásművészetének legnagyobb magaslatait, kifejező erejének plasztikussága, szóképeink páratlan élénksége, az a képessége, ahogy a humort a tragikummal összeolvastja, érzékeny és odaadó természetimádata, a természet lelkiségének érzékeltetése — rendkívüli és előkelő helyet biztosítanak neki a modern magyar próza-irodalomban.

Kolozs Pál.

Fejtő Ferenc: Érzelmes utazás.
(Pantheon kiadása, 1936.)

Egyszerű családi látogatás volt ez az «*ézelmes utazás*»: — vissza az ifjúág elhagyott, távoli emlékekből föl-fölsajgó tájaihöz, egy nagy belső megrázkódtatás után a pihentető rokoni légkörhöz. Az utazás azonban nem lesz olyan síma és gondtalan, mint ahogy az első pillanatban föltűnt, — az utazó nemcsak pihen, hanem a régi élmények és az új fájdalom találkozásánál kétségeire is gyógyító feleletet talál. S a felelet, ha nem is meggyőző, de mindenesetre hatásos és színes, s egy nagy, határozott élet-feladatra a gyökeréig polgár és a belátása szerint szociális újító találkozik benne. Hogy az eredmény ezután a fölismerés után mi lesz, arra az utazó már nem válaszol, de valószínűleg nem lesz sokkal több a semminél és alig lesz kevesebb a valaminél. Mert ez a felelet, egy élet megoldása, hamis játéokra kényszeríti vagy a polgárt vagy a szociális újítót, egyik vagy másik okvetlenül vesztes lesz, s az egész kibékülés szerencsétlen kísérlet marad, tűz és víz házassága. Az életforma kényszerűsége követi a meggyőződés hívását: a polgár lekerül abba az osztályba, ahová emberi és társadalmi hite viszi és a szociális megújulásban már a forradalmár, — akinek talán ez a legjobb neve a szociális újító helyett — dolgozik, nemcsak a «harmadik rend» soraiban, hanem a «harmadik rend» számára is, s ebben a pillanatban tavalyi hó, szétfútt füst már a polgári életforma. Vagy pedig fordítva: a polgári életforma ereje lehetlenné teszi a forradalmárt, legyözve a szociális újító hitét. Ez a végeredményben szép és tetszetős emberi feladat így aztán irodalmias ábránd. Színes buborék, akár egy elsietett gyerek-elhatározás, amely nem törődik a gyakorlattal és nem lesi az elv, a tanítás kacskaringós

útját a valóságban. Fejtő Ferenc, aki ezt az ézelmes utazást leélte, nagyon tisztában van az elv merev természetével, s aligha gondolt komolyan arra, hogy kibékíthet két élel szemléletet és egészen furcsa ötlettel egygyűrűhatja a polgári életformában zavartalanul otthonos marxista társadalmi újítót. S aligha gondolt arra, hogy az élmények friss hevében mindössze azt a liberális típust teremti újjá, aki egyformán rossz polgárnak és forradalmárnak, s ézelmes utazásával egyaránt nem szerez örömet sem a polgárnak, sem a forradalmárnak. Így aztán ennek az utazásnak eredménye kibékítheti azt, aki átélte és erre a felemás bölcseségre jutott, de semmiesetre nem nyeri meg azt, akihez valójában szól. Az eredmény hasznát és győzelmét, vagy pedig kárát és bukását Fejtő maga látja meg később és saját-magában, saját emberi lelkiismeretével élvezi gyümölcseit vagy szenved aszálya miatt, — aki azonban kívülről nézi ezt az eredményt és sokban elméletet: a megoldást valóban megoldásnak, az eredményt valóban eredménynek akarja látni, s nem törődik azzal, hogy a megoldás a saját élel szemléletének partjáról helyes-e. Mert az ilyen legszemélyesebb útleírásban is irodalmi művet keres elsősorban és nem térítő vagy elriasztó iratot, s a vallomást tevőt regényhősnek érzi, a mű céljában pedig közősebb, elfogadhatóbb értelmet és nem a nagyon érthető lírát.

S a baj aztán ott kezdődik, hogy egy kitűnő, mutatós, fölötte meggondolkozottatő és emberileg mélyen érdekes könyvben nem láthat mást, mint sehídeg-semeleg kísérletet, ki nem érlelt töprengést, a mű remek értékeiben mintákat csak. Mert ez a sajátosan egyéni munka nagyon közös munkája ennek a kornak és lépten-nyomon, legszebb erényeiben és legérdekesebb hibáiban is egy-

aránt Márai Sándorról beszél és a közös hangról, amit egyszerűbb lenne «nemzedéki-modornak», de igazabb «Márai-modornak» nevezni. És nemcsak a stílus Máraié, hanem az egész elképzelése és koncepciója, a szó és gondolat apró ötletei, szinte maguk az élmények, de mindenesetre a belőlük levont következtetés. Először is nyelvét kell figyelni, ahogy Fejtővel az élen ma egy hatalmas tanítványi tábor beszél Márai hanglegjtésével. A szavak válogatott sorát, az ízesen, megvesztegető frissességgel magyar szót és a nemzetközi szellemiség tolvajnyelvének félig zsargon-, félig szak-kitételeit. Aztán az uralkodó kedves — szó ötletének minden keresetlül való hajszolását, a meghökentető, pucárságával a környezetből eredeti zamattal kiváló szokatlanul «nem irodalomképes» kifejezést, amely egy egész mondat, egy egész szakasz hangulatát megadja olykor. Szereti Fejtő is az óvatos nyelvtörténeti kóstogatást, de semmit sem céltudatosan vagy szántszándékkal, hanem csak elegáns ötletszerűséggel, ahogy ráragadt valami avított olvasmányból. Használatos nála is a kevés és sokat szereplő igék szeretete, a sok, pazar jelző használata. Ügyel a hosszabb és rövidebb mondatok váltakozására, a tömondatok és kacskaringós körmondatok furcsa cserélgetésének zenéjére. Eleme az óvatos paradoxon, amely majdnem tréfa, elmés ötlet már és nem kíván gondolat lenni, ami közöl is valamit. Épipy játék, finom és avatott játék, az egésznek érzelmesen cinikus hangulata, kicsit pestiesen csipős borongása, amely távolról sem komoly, fele vice, fele röpke elérzékenyülés. S ez is mindig pontosan ott, ahol a követőtől a Minta hívei már elvárják. Mintha ezekben a külsőségekben Fejtő — és be kell ismerni, vele együtt a tanítványok valamennyien — azzal törődne, hogy a modort hiányta-

lanul adják vissza. De tovább is megy a követésben: elbeszélő modora — hosszú el időzésekkel valami látszólagosan csekély jelentőségű részletnél és gyors összemarkolással a lényegesnek tetsző pontokon — a kicsi kiemelése a nagy rovására, az egyéni fölemelése az egyetemes hátrányára és mindezt az ötletes játék kedvéért, nagyon-nagyon a Máraié. Ott pedig, ahol a legkevésbé kényszerül csak sajátmagából adni, ott is elkerülhetetlenül a Márai világának, sajátágos családi multjának képére hasonítja át még az egész zágrábi rokonkörnyezetét is: az egész családon valami idegen német kishivatalnokigőg és családi elzárkózás, valami összeszorított fogú szenvedélyesség látszik, élénken megcáfolva minden eredeti vonásukat. Behódol a Mintának egész magatartásában: éppolyan kicsit tétova, kicsit meg céljait és önmagát nagyon ismerő kultúr-csavargó, aki eleve csodálkozik mindenben, aki messziről jött ember a velejéig és mégis egyszerű rajongó, egyszerű megtért tékozló. Nagyon nem a saját vonásai azok, amiket hirdet: hagyomány-vágya, polgári szabályossága, céltalansága és kiábrándult fanyalgása. S a legfontosabban nem az övé: öröme az ellentéteken. Ezzel az egész könyv valami hamisítatlanul egyénietlen, más-munkája hangulatot kap: ha avatott olvassa el egy sorát, egy szakaszát, Máraira hajlandó esküdni fenntartás és habozás nélkül. De menti Fejtő Ferencet és értékes, meggondolkoztató, férfias szándékú könyvét, hogy nemcsak nála jut erre az ézésre az avatott, hanem nemzedékének csak egy kicsit is önállótnak, kicsit is kíváncsi tagjainál is. Fejtő határozott mondani-valójú és határozott élet-szemléletű esszéista és így végeredményben pontosan ellentéte annak, aki a könyvet írta.

Thurzó Gábor.

Pusztá Sándor : Jegenyék, üzenem a Nyárnak. (Versek. Pilisvörösvár. 1936.) — Pusztá Sándor lírája ahhoz az új katolikus költészethez tartozik, melynek alapformáit Sik Sándor teremtetete meg, élménymódját pedig Mécs László szélesítette el. E két indítóerejű egyéniség a téma-látás és átélés újszerűségével felbontotta a katolikus líra hagyományait, friss, szokatlan, merész benyomások felé fordult, formailag világi testvérehez rokonult s így szőtte meg a maga költői köntösét. Akik utánuk jöttek, akár tudatosan, akár tudattalanul, — a lelki genesis az egy kor-élés összetartozásában magától van adva — erre a szabásra mintázták lírai megjelenésüket, úgy, hogy bizonyos megmerevedések — nevezzük ezt akár utánzásnak, akár iskolának — korábban álltak be, mint az a katolikus szellemű lírának továbbfejlődése vagy elmélyítése szempontjából kívánatos lett volna. Igen kevesen vannak, akik egyéniségük útján és jogán át tudtak törni az elakadási veszélyén s az igazi tehetség szabadságának mérték adni azt az újat, melyet minden költő jelent a világon.

Pusztá Sándor költészetén is érzik, hogy honnan jött. Erős egyéniségével azonban fel tudta szabadítani magát, hagyományai feloldódtak benne s csak életérzései kiélése módján csillan fel ihletői élmény-hullámozgatásának egy-egy rajta maradt reflexe. Egyébként líraisága dús, erős feszültségű s finom fogékonyságú. Érzéseinek befelé nincsenek olyan mélységbe futó kapcsolatai, mint amilyen gazdag is sokszínű képzeletének külső analógiákat átdolgozó és áthasonító elevensége. Mély evangéliumi és szociális érzései itt nem egyszer monumentális távlatokat sejtene és nyitnak anélkül, hogy szónokias programokban vesznének el. Arról azonban nem tud lemondani, hogy a szép, önmagáért érvényesülő és élő

szót néha ne szeresse jobban, mint a vers fegyelmét. A szó elegáns lendülettel, a maga hangzását élvezve, kiugrik a mértékből vagy a szabad folyás lüktetéséből, külön ragyog, de a ritmus üresen és erőtlenül sodródik tova.

A verskötet költői szépségei, fölemelő, nemes világa igaz gyönyörűséget jelentenek. Hiszünk abban, hogy Pusztá Sándor fejlődése során még sokszor meg fogja számunkra ezt az élvezetet hozni. — ss.

Sinka István : Pásztorének. (*A Kazinczy Szövetkezet kiadása. Makovits Jenő illusztrációival.*)

Szeretném ideírni hangzatos rövid kijelentéssel ezt a mondatocskát, hogy : Sinka István magyar parasztköltő. Jólesnék ez mindenkinek ; a hamisítatlan magyart, a parasztot hallani saját hangján énekelni. Manapság egyre nagyobb az érdeklődés a paraszt-írók és művészek termékei iránt. A modern fáradt lélek őserőt, őstehetséget vágyik hallgatni. A köztudat talán Sinkában is ezt keresné, szeretné megtalálni és érdekes, hogy az egyszerű sorsú pásztor unokából, kálomista harangozóból mindez hiányzik. Sinka István költő, mindegyképpen az ; magyar is, paraszt is, — de nem mint költő. Az ő művészete távol esik egyszerű életétől, azaz hogy úgy jelenik meg, zsinórosan, ünnepélyesen és kenetteljesen.

A Pásztor-ének a saját élete, rokoniái, sorstársaié, akiknek köréből titkos vágy húzta ki, mikor megismerkedett a betűvel és a gondolattal. Tényleg felül is emelkedik környezetén : költő lesz, mégpedig modern költő, expresszionista. De csak a furllyát fujja tovább, tikkadtan, mint egy keleti pásztor. Van ebben a hosszú költeményben egy csomó szlávosszentimentalizmus, végtelenbe érő lendület, mindent magába ölelni vágyó pantheizmus. Egy csomó mé-

labú, de ez nem paraszti mélabú. Így lesz a Pásztorének is egy nagy szétfolyó, de szép és igaz szívből jövő érzelem-áradás, melybe itt-ott Ady génusza is belezúg:

Haj tenyéryi föld, országom!

— — — — —
*Belőled hegyek nőnek,
 tüzes, vad nyár nő,
 hol szomján halnak meg a vágyak.
 S a vágy fia, hej, az ő paraszt
 s a paraszt szép fia: istenállat,
 itt halálba lönek a nyilak,
 Mert a temetőknek itt telni kell . . .*

Ösztönös és fanatikus versíró, akibe szorult egy kis lázadás is, de ez sem világnézetében, hanem feszülő exaltált pózában fejeződik ki. Urakra, mint «nadrágosokra» többször történik ugyan célzás, talán ebben maradt meg parasztnak, szolidárisnak sors-testvérei iránt. Fájának leigázott sorsa édes-keserűen fáj neki, de azért ernyedt ujjakkal, nem ököllel pengeti a hangokat.

Sinka István tehát művész. Nem parasztköltő s ez még talán a legcsodálatraméltóbb, hogy elzártan önmagától is eljutott eddig a fokig, lelkének szabadröptű, sőt nem egyszer féktelen izmusokba vesző kifejezéséig.

Kiss Tamás.

Váth János: Szent László népe. (Szent István-Társulat kiadása.) — A «Nádi farkas» különös látású s a magyar nép fátumos, küzdelmes élet-sorát oly sokfélekép megszólaltató, de lelke mélyén mégis optimizmusra hajló írója ezúttal az elszakított Erdély egy parányi földdarabját, a színmagyar Szent Lászlót keresi fel képzeletével.

Amerikás magyarokról beszél ez a regény. A három Máthé-testvérről, akik hitelt adnak a kapzsi és idegen-
 vérévű kivándorlási ügynök Potemkin-falvakat varázsló ígéreteinek, Kana-

dába mennek «szerencsét próbálni.» A valóság pedig az volt, hogy «lovak voltak a ló helyett, barmok, a barmaik mellett. Se éjjelük, se nappaluk. Lábaik akár a térdükig, karjukat akár a könyökükig elkoptathatták volna, ha szívós székelyek nem volnának, akik még a jég hátán is megélnek . . . Köröskörül embertelenség. Senki se akar barátot, csak pénzt, pénzt, hogy mikor megszerezte, hátat fordíthasson szenvedése helyének, mely nem hazája, melyhez csak a véres verejték köti ideig-óráig.»

A kis Máthé Veront csellel szakítja el testvéreitől a «kufár», hogy a leánykereskedők könnyű zsákmányul szerezze meg. A somlói Szűzanya azonban nem hagyja el a székelnyt! Anti és Gábor hazatérnek hatévi felőrlő munka és leirhatatlan szenvedés után, kicsit összetörve ugyan, de megtollasodva és fölemelt fővel, mivel most ők a falu legmódsabbjai. Máthé Veron is hazaszökik, szegyeiben is csodálatosképp megőrizve lelki egyensúlyát, belőle a falu bábája lesz, hogy becsülettel bekapcsolódjék az «egykes» székelyvér mentési munkájába.

Váth János paraszttjai keményhjú agyafurt, téphetetlen gyökerű, hibákban és erényekben hamisítatlan székelyek, földéhesek és rugalmasak a megpróbáltatásokkal szemben. Közöttük és bennük lélekliz az író, dédelgeti és símogatja őket szerelmes tekintetével. Tény az, hogy ő «Zalaországban» él, a dunántúli tájnyelvet beszéli, de a magyar faj lélektáru-lása, érzelmi élete szorosan zárt egység. A székely valamivel életrevalóbb, nyugtalanabb szellemű a dunántúlinál. Váth János jól tudja ezt, szülőföldje mintáin elindulva igazi széke-lyeket teremt. Alakjainak minden szava, mozdulata realitás, pillanatfelvétel, ellesettségek. A népi mesélő sohasem apadó talentumával bogozza, szövögeti a falusi élet egy-

szerű, szomorkás történeteit. Írásain meg-megcsillan hivatásának fényjele, a félreismerhetetlenül purifikáló, oktató tendencia. Előadásmódja — mint a falusi ember beszéde — súlyosléptű, tömör, szűkszavú.

A drámaiság fojtott levegője árad szét sorairból, mely nemcsak az ő légköre, hanem a termőfölddel és sorscsapásokkal bírkózó magyar népé, melynek oltogatását, nemesítését immár negyedszázad óta töretlen buzgalommal szolgálja.

Hunyady István.

Cs. Szabó László : Két nap Párizsban. Utikalauz felnőtteknek. Budapest, 1936. Nyugat.

Több ez a szép kis könyv egyszerű utikalauznál. Szerző az új Parmenides az ifjúi vágyak városában. A márványtömböket szólaltatja meg, melyekből a történelmi palotákat építették és a kicsi gránitkockákat, melyekből egyszer régen a nagyvárosi utcát kubikolták össze. Új Parmenides és ért a kövek nyelvén, amelyek ennek a lihegő metropolisznak, az európai történelem örök főszereplőjének nagy bűneit és kicsi botlásait, napja delelőjét és hanyatlását, az életfolyamatban robbantó erejű megmozdulásait és buta kis csútságait mondják el. Az anekdotonokról szólnak a házak és az utcák ebben a könyvecskében, amelyekről még az igazi Párizs-ismerők is keveset tudnak, mert baedekerekben és guide bleukben sohasem tesznek róluk említést. Pedig ezek azok az elemek, apró fonalak, melyekből az élet-szövet összefonódik, melyek azt a valódi, emberi világváros-arcot meg tudják nekünk mutatni. Igazság szerint nem is adatok ezek, inkább a kövek között élő szellem megnyilatkozásai.

Igen, szerény kis cím ez : Utikalauz felnőtteknek, mert nemcsak a látó szem és a szomjasan odaillesztett fül tapasztalatai e szépen és magyarul

megírt lapok, de a gondolkodó elme élményei is. A gondolkodó emberé, aki tudja ezt a várost, — történelmével, végzetével, furcsa össze-vissza népével, borzalmaival és áldott szépségével és ezt így mind együtt szereti. Érti és értékeli, mert tudja, hogy ez a város Európa tanítómestere, bűnreccsábítója, de a halhatatlan eszmények felé irányítója is.

Az új Parmenides felnőtteknek írt kis utikalauza az ifjú álmok városában tehát védőbeszéd, — józan kritikával, el nem múlt szerelemmel.

Dénes Tibor.

Hugh Walpole : A Herries-család. (A Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1935.)

Az imponáns (több mint 2000 oldalas) tetralógia eredeti angol címe : «Herries : A Family Chronicle» talán egy árnyalattal még jobban megközelelti azt a tartalmat, amelyben egy angol nemesi család, a Herriesek története az olvasó elé tárul közel kétszáz esztendőn át, 1735-től majdnem napjainkig. A népszerű és az egész angol nyelvterületen igen jól csengő nevű írónak főműve ez a hatalmas munka, amely iskolás műfajmeghatározással történeti regény, vagy még pontosabban nemzedék-regény. Ezen a téren már van néhány előzője az írónak, hogy csak Balzac «Comedie Humaine»-jét, Zola «Rougon Macqart» sorozatát, Galsworthy fölényesen hidedeg «Forsythe Saga»-ját, vagy Thomas Mann «Buddenbrook háza»-át említsük.

Az átöröklődés kérdése, az egyes tulajdonságok továbbélése az utódokban sokszor a legellentétebb körülmények közt is kedvelt témája volt az irodalomnak a multban és még inkább az ma, amikor az eugenetika az átlagolvasót is érdeklő tudományág. Walpole-nál azonban csupán másodlagos probléma az, hogy az a sok szellemi és lelki adottság, mondhatnánk az a bélyeg, amely láthatatlanul

és mégis érzékelhetően ott izzik Francis Herries, a Herriesek «falurosszának» homlokán, hogyan jelentkezik a második házasságból született leányánál, Judith Parisnál, annak fiánál, Adam Parisnál és végül Vanesa Herriesnél. Az író inkább «csak» történeti regényt írt — tegyük hozzá — a szó igazi értelmében való, izzig-vérig történeti regényt. Walpole műve nyugalmasan áradó, hőmpolygó, szinte homerosi epika, hőse nem is *egy* ember, nem is a Herries-család (sőt még nem is az *angol* ember, bármennyire is jellemzően angol lélekben-testben valamennyi Herries), hanem az ember általában, az emberi sors, az élet és halál. Anglia a frissen épülő világbirodalom éppen azt az időt éli, mint Róma a második pún háború után. A Clive által meghódított India mesés kincsei már özönlenek Británia földjére, de a szigetországban mégis válság tombol és belső viszályok, a hannoveri ház és a jakobiták küzdelme s gazdasági terhek sorvasztják. Nem csak időben ágyazza szélesre a cselekményt Walpole (Anna királynőtől Viktóriáig), hanem térben is. A Skócia sziklái közé exponált történet mindig jobban szélesedik, dagad és már nem is az istenhátamögötti Herries a színhely, nem is Keswick, Maryport, Borrowdale, hanem a cselekmény túlcsap a Cumberland grófságon át az egész szigetországra. Sőt a kontinensre is és szinte beleölel a regény fekete betűi közé mindenkit, aki ebben a másfélszáz esztendőben élt. Furcsa és érdekes, vadregényes világ az, ahová az olvasót a romantikus hajlamú Walpole vezeti: Fe-

lete hegyek, tarajos sziklák, sötéten borongó erdő, komor nemesi kastély, amelynek rozzant tetőzetén becsurog az esőlé és benn a félhomályban a viaszgyertyák lobogó és a kinti vilámcsapással összefolyt fénye kísérteties világot vet az ősök, falonlógó megbarnult képére . . . Mintha Scott Walter már kóstolót adott volna nekünk ebből a hangulatból, csakhogy Walpole a modern ember számára eleveníti meg ritka művészetével ezt a vidéket. Ő, aki Cumberlandban töltötte fiatal éveit, látta ezeket a hegyeket, völgyeket, kísérteties kastélyokat és saját fülével kaphatott ízelítőt abból a boszorkány-hitből, amelynek áldozata lett az első kötetben Mrs. Wilson, a szegény egyszerű öregasszony. Walpolenál nem csak az emberek élnek, hanem mint valami naiv eposzban az élettelen tárgyak is megélevenednek és belefolynak a cselekménybe. Még a híres angol ködöt is, amely mint minden illúzió, hangulat gyilkosa szokott jelentkezni a költőknél annyihelyt, olyan festőien kelti életre: «David maga is élőlénynek érezte a ködöt. Úgy tetszett neki, mintha hason csúszna feléjük, megnyálná a lovak patkóját, aztán fel emelné dagadt fehér karját, körül fogná a nyakukat, majd egyszerre fojtóvá sűrűsödnék, aztán hirtelen megritkulva pókhálószerű fátyollal vonná be a bokrokat». Még csak annyit említünk meg, hogy az első kötet fordítási munkáját Ruzitska Mária a többiekét Tábori Pál dr. végezte művészettel és finom megérzéssel a mű belső szépségei iránt.

Mihály László.

A NYÁR HALOTTJAI.

Góthné Kertész Ella. — Sugár Károly.

Fővárosi színészetünknek két olyan jelese költözött el a nyári hónapok csendjében, akiket a közönség régóta becsülésébe és szeretetébe fogadott. A közönség kegye ezúttal találkozott a kritika elismerésével: mind a két művész ritka odaadással és kimagasló tehetséggel szolgálta hivatását.

Góthné a negyvenéves Vígszínházban harminc éven át szerepelt a játékrend első vonalában, alakja szinte egybeforrt ennek az intézetnek történetével és szellemével. Ifjú éveiben a divatos hatásdrámák, kivált a Bernstein-féle idegvesztő színművek hősnőivel volt tartós sikere, nem annyira benső szenvedéllyel, mint inkább eszes fölényvel formálta meg alakításait, főleg pedig kitűnő stílusérzékkel, hiszen ezek a számító bravúrdrámák maguk is elsősorban a színészi körületekre és biztosságra építettek. Ebben tehetsége szerencsésen találkozott férjének művészi irányával: mindketten a színészi maestia irányában haladtak. Együtt érkeztek el pályájukon a második területre is: a vígjátéki könnyed, fordulatos, de a réalitás talajába is gyökeret bocsátó színjátzására. *Góthné* otthonossága, friss szelleme, okossága itt hozta meg legizesebb gyümölcseit. Ez a szerepterület a Vígszínház munkájában szinte kifogyhatatlan lehetőségekkel biztatta s elköltöztével érzékenyen fogja nélkülözni egyik legrátermettebb betöltőjét.

Sugár Károly a Nemzeti Színház háború utáni művészi munkavégzésének erős, eredeti oszlopává magasodott. Egyéniséget, sajátos ízt és színt hozott a színpadra, még a legparányibb epizódban is, — néha ép ott leginkább. Volt benne valami démoni elem, az elesettségnak, elferdültségnak különös varázsa, mondhatni: páthosza. Vezetőszerephez ritkábban jutott, éppen, mert az egyéniségéhez tökéletesen találó feladat ebben aránylag ritka. De ha akadt ilyen, egyszeriben felmagasodott, mint az utóbbi évek során feledhetetlen Mavrier-jában. Legtökéletesebb művészi alkotása Calibanja volt: nem színészi fontolgtatás műve, hanem a leghiánytalanabb azonosulásé; színészi ösztön és képzelet páratlan diadala. Zilahy *Zenebohóca*iban a nagyálmú kisemberről vésett belénk maradó képet Pehely úr alakjával. A *Nóra* kisiklott életű Krogstadtja hitelesebb művészi igazsággal talán soha meg nem szólalt. A legutóbbi színházi idény pedig olyan kivételes (sajnos, kevésszer ismétlődő) alkalmat nyújtott neki, amikor legegyénibb képességeinek valóban gyökeréig áthatott: az *Athéni Timon* toprongyos cinikusával, Apemantusszal, a hedonizmusból és világmegvetésből összeszőtt contra-filozófia mélyeit tárta fel megdöbbenő erővel. Művésze ezzel valóban a beteljesülés küszöbére érkezett el; fájdalom, ezt a küszöböt átlépnie már meg nem adatott.

Szabados Béla.

1867—1936.

A «Magyar Hiszekegy» szerzője elköltözött az élők sorából. A szép dallamot, mely szárnyat adott a magasztos imának, ismeri minden magyar ember, de azt hisszük sokan akadnak, akik nem tudták, hogy Szabados Béla a szerzője. Ez a név sohasem forgott túl sokat a nagy nyilvánosság előtt, bár mind zeneszerzői, mind pedagógiai munkássága nagy termékenységet és hivatottságot mutatott. A múlt század legvégén, mint színpadi zeneszerző tűnik fel, akinek operettjeit, daljátékait egymásután mutatják be a fővárosi dalszínházai. Majd Szendy Árpáddal, mint társszerzővel, írja meg «Mária» című első operáját. «A bolond» c. zenés legendája Rákosi Jenő szövegével ugyancsak az Opera színpadára kerül; két év

előtt az Operaház jubileuma alkalmával nagy sikerrel újították fel egy szép részletét. Tankönyvei, többi szerzeményei is túlnyomóan a vokális zene területére szorítóknak. Irt férfikarokat, dalokat; utóbbiak közül sok nagy népszerűsége emelkedett. A kitűnő énekpedagógus itt érvényesíthette sokoldalú tudását és tapasztalatát. Négy évtizeden át tanított a Zene-művészeti Főiskola énektanszakán s így a magyar énekesek tekintélyes gárdája vallotta Őt büszkén mesterének. 1927 óta mint a Nemzeti Zenede főigazgatója, továbbá mint a Rádió zenei tanácsadója még nagyobb mértékben nyúlhatott bele irányítólag a magyar zenei életbe. Nevét beírta a magyar zeneművészet könyvébe, a kitűnő pedagógus emlékezetét pedig híven őrzi hálás tanítványainak nagy serege.

Prahács Margit.

S Z I N H Á Z.

Sátoros király.

Szántó György történelmi színműve a Nemzeti Színházban.

Drámaíró kezében nincs hajlékonyabb anyag a történelemnél; ha a maga felfogásának keres tükröt benne, bizonytalannal meg is találja. Szántó György a kelet s nyugat felé egy szerre tekintő magyarság jelképi hőst Szent István dinasztiajának abban a sarjában találja meg, kinek ereibe kun vér is került: IV. Lászlóban. Erősen eszményítve, tragikai méltóságra kívánja emelni a magyar középkornak ezt a nyughatatlan uralkodóját, de inkább csak kívánja, semmint valóban képes is rá. Mert miért, helyesebben mi ellen küzd az ő Kun Lászlója? Az apostoli királyi hagyomány ellen. Hol ehhez, hol ahhoz szít, nomád ábrándok fűtik, büszke

arra, amit szemére vetnek, hogy: a templomos királyok nyomdokában újra sátoros királlyá szeretne lenni. A dráma megindítása még ígér valamit a «tétel» felállításával, de a továbbiak belevesznek az emberi sorsfedezetnélküli dialektikába s valami tétova misztikumba. Egyre arról halunk, hogy a fiatal népvézérből árad a sugallatos erő, állítólag még idegen származású feleségét is magával sodorja barbár ábrándjaiba, de a drámából inkább azt látjuk, hogy hovatovább mindenkinek bizalmát eljártssza s a végén már csak egy borgözös képzelgőt küldenek benne a másvilágra. Amiben az író tragédiát szimatol, abból a kezében nem lesz egyéb «turáni» ihletésű vezércikk igen kevéssé meggyőző illusztrációjánál. Szereplői nemhogy egyéni, de még bármiféle emberi arcélhez sem jut-

nak, képtelenek helytállni önmagukért, annyira csak fogalmak s még hozzá meglehetősen zavaros fogalmak hordozóiul lettek világra. Szántó Györgynek regényeit is valami sokatmarkolás, kevesetfogás jellemzi, a drámai alakítóerő tökéletes hiánya; csoda-e, ha a színpad olyan kevésbé biztos talaj rá nézve? Úgy megyünk el a színházból, mint valami mai, korszerű «napimádó» gyülekezet hitterjesztő gyűléséből: szavakkal bőségesen ellátva, gondolatokkal annál szűkmarkúbban.

A Nemzeti Színház egész erejét latbavetette, hogy plasztikát adjon ennek a jellegzetes, sík alapra felvázolt «távlati» rajznak. Németh Antal rendezése egyre azon van, hogy színpadi képeiben ezek a mélynek és jelentősnek szánt távlatok mintegy tapinthatókká váljanak. A színészek is elvi rendeltetésükön felül szeretnének egyéni érdekességre is emelkedni. A főszereplő, Timár József, kivált a dráma első felében le is köti a figyelmet lelkes, az etnográfiai vonások finom és tartózkodó belevegyítésével fűszerezett játékával. De már bukásának tragikai hitelt szereznie reménytelen törekvés; itt — mi egyebet tehetne? — megismétli Juranosuké tivornyázását a *Roninok kincséből*. Anjou Izabella királynét az új tag, Eszenyi Olga játszotta. Nincs ennek a szerepnek igazi vívőereje, bajos is belőle megítélni a fiatal színésznő képességeit. Beszédje kifogástalan, ez nagy erény. Mozdulataiban egy kissé túlságosan felöltik valami megrögzött kézjáték: az ökölbesorított kezek izgatott rázogatása. S mintha az arc kifejezése sem alkalmazkodnék eléggé az érzelmeik változásához. Táray Kézai Simonja erőteljes középkori arckép. A többiek inkább csak hatásos jellemzőkkel jellemeznék, szerepükben egyébre alig is kínálkozik alkalom.

Varga Mátyás díszletei mutatóság,

kivált a trónterem. Kísérőzene is készült a drámához, ez Tóth Dénes munkája, talán kun motívumokat akar éreztetni, a cintányérokat mindenesetre pogányul megdolgoztatja.

Fiam, a miniszter úr!

André Birabeau vígjátéka a Vigaszínházban.

Ha Franciaországban a politika aggasztó szakadékok szélén támo-lyog, a vígjátékirók egyszeriben elemükbe kerülnek; sehol olyan kedves konfidenciával nem játszadoznak tekét bombákkal és gránátokkal, mint a «gaulois» szellem területén. Birabeau, könnyű színpadi művek és — enyhén szólva — sikamlós regények írója, most szintén ilyen anteuszi erőre kapott, hogy a radikális politika térhódítása már-már égszakadással, földindulással fenyeget.

Kanyarít egy nagyon átlátszó, nagyon igénytelen felépítésű történetet a korszerű miniszterről, kit becsvágyó mamája ültet be — malgré lui — a bársonyszékbe s aki a közvetlen szolgálatára rendelt hivatali altisztben a tulajdon apjával kerül szembe. «Nagy jelenetek» nem lesznek a furcsa helyzetből, de igenis lesznek csinos «kis jelenetek», amik a hatalom parvenüjét kibillentik politikai pályájából, az altiszt — a lelkinyugalom és elvi lustaság föl-kentjét — viszont mártír dicsfényhez és ennek fejében hatalomhoz juttatják — a szent demokrácia áldásától kisérve. Minden jelenet egy-egy torzkép, de ennek a műfajnak — úgylátszik — mégis csak a franciák érték legjobban a nyitját: alighanem az a titkuk, hogy sohasem nagy-képűsködnek, megvan bennük a köz-helyek új meg új felfedezésének, játékos kedvű elővillantásának bá-torsága. S az eredmény? Közhelyeik-vel valóban bírnak újat mondani, akárhányszor elevenbeavágóbbat,

mint a színpad verejtékes mesterkedői. Ebben a darabban is szinte minden fordulat megteszi a magáét, s a kedves hangnemű gonoszkodás mellett még az emberi szív is akárhányszor megleli a maga szavát.

A Vigszínház rég nem nyujtott ilyen tiszta stílusú tolmácsolást. Tarnay Ernő rendezése remekel a csattanóknak finoman tartózkodó s épp ezért hatásos kizsákmányolásában. A művészgárda is e tekintetben teljes megértéssel támogatja. Kabos Gyula ezúttal szerencsésen szakít a híres «akadozás»-aiból előcsiholt, már-már gépiességgel fenyegető hatás kereséssel: mesterkéletlenül, elmélyülve, őszinte lélekkel alakít. Fedák Sárinak is szemlátomást jót tesz a nem «személyi adottságaira» épített szerep: dekoratív külsőségek helyett feladatának valóban magvát bontogatja ki; talán csak legelső jelenetét zavarta a régi Fedák-stílus pettyegő beszédmodora. Dénes György nemcsak jólvasalt, hanem mozgásban is valóban elegáns ifjú miniszter, megint megmutatta, hogy könnyed vigjátékokban van igazán helyén, nem híg és olcsó operettekben. Ajtay Anndor meleg egyéniségű, higgadt játéku, kellemes színész. Tolnay Klári biztatóan fejlődik, Perczel Zitának is egyre sűrűbbek a színpadi számítás alól felszabaduló percei. A jól pergő fordítás Vaszary János munkája.

A virágzó asszony.

Denys Amiel vigjátéka a Pesti Színházban.

Valóban vigjáték, a jó francia hagyomány értelmében, nem száguldó ütemű helyzetkergetés, nem bohózatnál is alacsonyabb bohóckodás.

Közeli rokonságot tart tárgyában is az «asszony»-problémás balzaci, flauberti irodalmi örökséggel, csak a színezése, a környezetrajza s a hangja új és korszerű. Pedig senkisésem sza-

ladgál a színpadon pizsamában vagy fürdődresszben, sőt — szinte hihetetlen! — még a telefonkagylót sem emeli fel senki. Párbeszédék folynak, néha hosszan és kényelmesen, de a szavak mögött emberi érzések, multak és sorsok lappanganak és szövődnek, sohasem mondanak ki semmit brutális «hatásossággal», néha éppen az elhallgatott szóknak van a legnagyobb erjesztőereje, amikor pedig a színpadi megszokás a «nagy jelenetet» írná elő, akkor a szereplők mintegy kiszabadítják magukat ennek kényszere alól, maguk vágnak elébe a lelki lelepleződések olcsó szenzációinak, mintegy farkasszemet néznek a végzetükkel.

Anya és leánya között támad lelki és érzelmi összejöttökzés, eléggé kényes területen folyik a küzdelem, mégsem lesz belőle semmiféle «túlfűtött» erotikájú bujósdi, ezek az emberek alapjában világosfejű franciák, mindig marad bennük annyi lélekjelenlét, amennyi a leghomályosabb ösztönéleti mozzanatok egészséges racionalizálásához szükséges

Valamelyest Géraldyra emlékeztet a színpadi egyszerűségnek és diszkréciónak ez a rokszenvenes bátorsága; bár Amiel az élet realitásaiban terén valamivel körültekintőbb és kézzelfoghatóbb az inkább légüres térben kísérletező költő-drámaíróknál. Hanem azért neki is van lírája, csendes, hivalkodás nélküli, meleg rezignációjú lírája.

Ez vonul végig a mintaszerűen finom és átértzett előadáson is. Az árnyalatos, gazdag — jobbára «fedett» — színekkel dolgozó színpadi beszédnek egyik legnagyobb mestere Makay Margit, s ezúttal méltónak bizonyul hozzá Muráti Lili is, nagy öröm látni, hogy ez a tehetséges fiatal színésznő mennyit haladt az «elhagyás művészetében»; itt valóban nehéz feladatot old meg tökéletesen: a «modern» leányt formálja meg, szinte minden olyan külsőségek eszköz elvetésével

amit a közhiedelem a «modernség» elengedhetetlen járulékanak tart. Ráday Imre is nagyot nő bensőséges, éppen tartózkodásával megnyerő és lebilincselő alakításában. Hármójuk jelenetei után most elmarad a szokásos «távozási taps»; ehelyett a megilletődés feszült csendje beszél a nézőtér együttlérzéséről. Beregi Oszkár jó vonásokkal rajzolja meg az érzelmi botfűléség bajnokát, a férjet. Tassy Mária kellemes mozgása, bárszonyos beszéde, az első felvonás fiataljai között pedig Gellért Endre könnyedsége szintén jól szolgálja az előadás stílusát, melyet Hegedüs Tibor avatott rendezése szab meg s amelyhez Harsányi Zsolt fordítása is biztos alapot szolgáltat.

Hölgyek és urak.

Vaszary János vígjátéka a Magyar Színházban.

Nemrég tartották meg ezen a színpadon a szerző megelőző darabjának századik előadását. A *Házasság* című csoportos torzképpel érte el ezt a sikert, nem túlságosan előkelő eszközökkel, de tagadhatatlanul friss leleménnyel, itt-ott az írói lényegre tapintás valódi képességével.

Most megint ú. n. társadalmi szatírával jelentkezik, ahogy maga mondja: «egy egyszerű történet kapcsán valósággal kifordít egy úri társaságot, mint egy kesztyűt».

Csakhogy «egyszerű történet»-e ezúttal amely átlátszóan mesterkedő, épp oly lapos is, három felvonásra kitégítva gyötrelmesen egyhangú, a kesztyű kifordítása észre is alig vevődik, inkább az a benyomásunk, hogy egy már kifordított kesztyűben okvetetlenkedik órákhosszat a — kesztyűtágító.

Az az «úri társaság» pedig, me-

lyet itt mutogat, a becsteléneknek, erkölcssteleneknek, testi-lelki fekélyeseknek valódi mintagyűjteménye. S még ha nyomorékságaik mögül valami lélektani fedezet villanna elő! De csak üres, kiterjedés nélküli kivágatok ezek, olcsó színpadi szándékok szolgálatában. Valami csekély finomság és ítélőerő csak a társaság «homályos multú» tagjaiban, az egykori lokálhölgyben, a szemérmetlen primadonnában, meg a zsaroló zugujságíróban fészkel, a többiek, «hölgyek és urak», születési, hivatali és pénzarisztokraták, a tekintély és becület lovagjai, csak úgy árasztják magukból a rothadtság illatfelhőjét.

S ami a leglehangolóbb: a szerző, az elszánt szatíráró, egyre abba a gyanuba keveredik, hogy alapjában egy kicsit még hálás is azoknak a közönségességeknek, amik ellen állítólag ostort ragad. Inkább színpadi szövetségest lát bennük, semmint morális ellenfelet. Nyers hatásokkal kólintja főbe a közönséget, állandóan a «gyengébbek kedvéért» magyarázgat, ami már úgysis rikitóan világos, azt még külön szájba is rágja, ami a bárdolatlanságig szókimondó, azt még alá is húzogatja.

A rendező munkáját is ő maga látta el, olcsó hangosságra csábítva az előadókat. Színészileg különben sincs itt valamitérő feladat. Van az együttesben néhány kitűnő tehetség, valamennyi a tulajdon mértéke alá olcsósítva; méltatlanság volna játékkukról ez alkalommal szólni. Vaszary Piroska különösen méltó minden szájalomra visszataszító szerepében. Mégis emeljük ki Péchy Blanka néhány nemesebb másodpercét, Senyney Vera szép beszédét és Szász Lili diszkrét humorát.

Rédey Tivadar.

GRAZIA DELEDDA.

Kertes villa a Via Imperán.

A Via Imperián lakott hatalmas épülettömbök közt szerényen meghúzódó kis kertes villában. Csendet, békességet kedvelő valakinek, írónak való hely volt ez, az utcába nem fordultak be a túlkölkő, robogó autók s más ablakrengető járművek, zajos alkalmatosságok, amelyek szerencsétlenné teszik s megrövidítik a vidékről városba szakadt ember életét. A csengő fölött az írónő férjének a neve: Palmiro Madesani. A kertben fák, virágágyak voltak, bent a szobában egyszerű bútorok. Az ablakokon át a fák mögül bebámult a kék római ég.

Most, hogy halála alkalmával a lapok közölték a fényképét, ijedten állapítottam meg, milyen hazug, semmitmondó dolgokat örökít meg az emberből a fotografus lenszéje. Ószhajú, komolytekintetű, alacsonytermetű asszony volt és az első látásra nagyon zárkózott, magának, családjának való nőnek tetszett. Szúrós szemmel nézte meg az idegent, de ha felolvadt, valóssággal családtagnak tekintette vendégét. Nem a szalonok lélektelen, erőltetett, ügyeskedő szórakoztatója volt, de az ősi meseforrás, s kedves gyönyöző mondatai még most is muzsikálnak a fülemben. Ha belemélyedt a beszédbe, komoly szigorú tekintete megenyhült, széles mosoly terült az arcára, s míg a kis unokahúga, Mireio, a feketét felszolgáltatta a sarokasztalnál, kifogyhatatlan volt a mondikálásban:

— Nézze ezt a kis Mireiot — szóló nevetve. — A húgomnak a leánya. A húgomat annakidején egy szép szál toszkánai ember vette el. Ezek a toszkánaiak mind olyan magasak, azt gondoltam, hogy namost olyan kétméteres égi meszelők lesznek a gyerekek a családjunkban, s nem ilyen alacsonyak, mint mi vagyunk. Aztán itt van ez a kis görcs, hát ki látott ilyent?

Fölcillant a szeme, ha szülőföldjéről beszélt. 1875-ben született a szardíniai Nuoróban, tehetős polgári családból. Mindössze négy elemít végzett. Gyerekkori kedves olvasmányai főként szardíniai írók munkái voltak s kedvesen emlegette Enrico Costa II muto di Gallara s La bella Cabras könyveit, kora ifjúságának felejthetetlen emlékeit. Első kis elbeszéléseit a Vita sarda és a római Ultima moda című folyóirat közölte. Akkor még táj-szólásban írt. Első kötete Sardegna virága címmel jelent meg. Azóta évről-évre következtek regényei, novelláskötetei. Családja, rokonai nem nézték jószemmel, hogy irogat s ő nagy büszkeséggel emlegette, hogy mennyi keserű küzdelmébe került, míg kiharcolta, hogy író lehessen. A Jó lelkek című regényéhez Ruggero Bonghi, a híres kritikus írt előszót. 25 éves korában férjhez ment. Mantovába, majd Rómába került. Bejárt az egyetemre irodalmat, művészettörténetet hallgatni s közben szorgalmasan tanult, olvasott. Főleg oroszokat, aztán franciákat.

Egy sokat jelentő mondatára pontosan emlékszem:

— Mindennap dolgozom. A művészet kötelesség.

Megkérdeztem tőle, melyek azok a munkái, amelyekben szerinte leg-

tökéletesebben sikerült kifejeznie magát. Fontosnak tartottam, hogyan ítéli meg munkásságát.

— Életem második felében írt dolgaimat tartom a legjelentősebbeknek, — felelte. A magányos ember titkát, A menekülés Egyiptomba című könyvemet. Legjobban szeretem a Jóléleket, a Cenere című munkámat, mert ezek az ifjúságomra emlékeztetnek. Első döntő sikerem az Éliás Portolu volt. A La via del male című regényemről Luigi Capuana írt szép ismertetést, a cikk nagy feltűnést keltett és sokban egyengette utamat. Legolvasottabb munkám, a Mint szélben a nád . . . , sajtóságos a kritika sohase lelkesedett érte. A Ceneréből filmet csináltak, Eleonora Duse alakította benne a fő nőszerepet.

Beszéltem vele azután is, hogy 1927-ben elnyerte a Nobel-díjat.

— Nagy bajt hozott ránk ez a dicsőség — mondta derűsen, mosolyogva. — Hogy mit csináltam a rengeteg pénzzel? Az egész összeget, mintegy hatszázezer lírát, úgy ahogy kaptam, betettem a bankba. Nem szeretnék hozzányúlni. Két fiam van, másképp jótékonycélra adnám az egészet. Mióta ilyen gazdagok lettünk, pokol az életünk. Naponta százával kapjuk a leveleket. Vannak, akik tanácsot adnak, hogyan lehetne a pénzt megsokszorozni föltétlen bizonyossággal és hihetetlen rövid idő alatt. Akadnak, akik nyomorukra hivatkoznak, segítséget kérnek, mások társnak ajánlkoznak kiváló szaktudással előnyös üzletekhez. Szegény uram válaszolgat a levelekre, nem tudom meddig bírja?

Nyáron Cerviába szokott menni és egyszer küldött onnan egy képeslapot. Kis park volt a templom mellett a képen a világhírű Grazia Deleddáról elnevezve.

Utolsó látogatásom alkalmával egy szép fiatal leány volt nála. Mikor elbúcsúztam, azt mondta :

— Maguk fiatalok, persze azt gondolják, itt van egy öregasszony, ez a Grazia Deledda, mit ér már ennek az élete? Pedig higyjék el, az öregség a boldog kora az embernek.

Az ujságok megírták, meghagyta a családjának, hogy a rólaszóló gyászjelentést a temetés után küldjék szét. Nem szerette a tüntetést, a hangos külsőségeket. Férje, két fia, rokonai s nagyobb családja, az írók, művészek állták körül a sírját, s a kedves őszhajú, mesélgető szardíniai asszony, aki egy kissé bizonyára mindig idegen maradt Rómában, csendben, feltűnés nélkül költözött el az élők sorából.

Nuoro.

Grazia Deledda föllépésekor, a kilencvenes években, keresztúton találta az olasz irodalmat, mely Giovanni Verga és társai munkáiban fordult át a romantikából a verizmusba. Ahogy a vezér a Délvidéket, úgy fedezte ő fel Szardíniát s Nuorót a literatura számára, s munkáit gyermeki hűséggel és ragaszkodással egy-kettő kivételével mind szülővárosáról vagy szűkebb hazájáról, Szardíniáról írta.

Regényeiből pontosan élénk rajzolódik a festői vidéken égbenyúló hegyek, komor erdők közt szerényen megbúvó kis város, Nuoro. Dorgali irányában a tengerre nyílik kilátás, amott Mamajodába s Fonniba visz az út. A kicsi utcákon szemetgyönyörködtető népi viseletben mennek a tejeskannát, gyümölcsöskosarat vivő, feketehajú, égő szemű, barna asszonyok, leányok, a korzón katonatisztek sétálnak gazdagabb polgári kisasszonyokkal, a kávé-

házban, vendéglőkben tisztviselők, iparosok tereferélnek olyan nyelven, amelyet csak nehezen vagy egyáltalán nem értenek meg a tengeren túl a fővárosban. A messzeség: Cagliári vagy Sassári városa, aki a kontinensre megy vagy onnan jön, arra gyanakodva tekintenek. Ha a nagytemplom harangjai megszólalnak, ájtatosan mennek misére, vecsernyére, de kint az életben veszekedők, marakodók, pletykások, babonások. Néha ördögöt látnak, rontásról beszélnek, fiatal leányok napkelte előtt virágot szednek, kísértések ellen.

A szép Valverde fölött tavasszal szagos, bizsergető szél fú, az Orthobene cserjés, irtásos, erdős tetején, faháncsoló szárd és toszkánai munkások dolgoznak. Néha egy-egy fegyháztöltelék is erre vetődik, a pénzéhes vállalkozók, munkafelügyelők befogadják maguk közé, hátha fel lehet használni az ilyen mindenre elszánt embert valami kiadós gyujtogatásra, amin lehet keresni. (A mi Urunk.)

Sűrűvérű, kemény emberek, nehéz sorsok, vad szenvedélyek, bűnök és szerelmek fölött zúg ezen a tájon a szél, s ha kiszabadul valahol a tenger felől, átcsap a félelmetes Orthobenén, s az Olienán a Valverde fölött, megremegteti a házakat, a nyomorúságos erdei kalibákat, s a szíveket. Ez a vidék Grazia Deledda világa, ezek a faháncsolók, szénégetők, pallérok, vállalkozók, polgári kisasszonykák, parasztleányok, javasasszonyok, nénikék, gazdálkodók, ügyvédek, orvosok, tanárok, Grazia Deledda regényhősei és ahogy járnak-kelnek, beszélgetnek, annyi helyi közmondást, szólásmódot, babonát, népszokást jegyezhetnél fel a beszédjükből, hogy egy néprajzi tudós megélné belőle.

A figyelmes szemlélő hamar észreveszi, hogy kik állnak az írónőhöz legközelebb. Az egyszerű polgárok, parasztok, akiktől származott, a becsületesekek, tisztaszívűek, a hívők, szenvedők, s akik az életet áldozatnak tekintik.

Ahol tisztán cseng a hangja, egyszerű polgárokat, parasztokat állít előtérbe, az ő életükről ír modern epepéát. Lokalpatrióta s Nuoróval bezáródik számára a világ. Minden, ami e körön kívül van, idegen kissé. Ösztönösen is a paraszt életszemlélet tükröződik vissza munkáiban. Regényeit sokáig Nuoróval kezdi és végzi, itt ismerős neki minden, hegyek, völgyek, vizek, fák, házak, emberek. Különösen fiatalkori munkáiban rajongó szeretettel, szinte zsúfolja a néprajzi elemeket. A szép és színesen megírt népszokásokra, táncmulatságokra, lakodalmi ünnepekre kell gondolnunk csak, melyek oly elevenné teszik regényeinek lapjait. Az ilyen ember, mint ő, városra kerülve egy kissé mindig árva marad. Olyan mint A mi Urunk parasztasszonya, akit nagymódba cseppent fia a kontinensre városba visz. Nem engedi meg neki, hogy korán keljen, hogy dolgozzék, egész nap kiszolgálják. Az egyszerű lélek nemsokára súlyosan megbetegszik s egy bölcs öreg orvos, akit ijedten elhívják hozzá, megmondja neki:

— Nincsen magának semmi baja, csak a honvágy gyötri, menjen haza minél előbb Szardiniaiba, mert időnap előtt elpusztul.

Első kis munkái után ismertebb regényeit, elbeszéléseit már toszkánai nyelven írja, de boldog, ha egy-egy szót betűzdelhet, egy szólásmódot szárd tájnyelven beszűrhat a szövegbe, egy kis hazai nótácskát lejegyezhet. A lehető legegyszerűbb olasz nyelven ír, mégis valósággal kétségbeejti a fordítót a szardinia tanyákra vonatkozó népi szavakkal, tájszólásos dalaival, parasztnéven nevezett virág-, állat- és növényneveivel. Mintha szárd-nyelven gondolkodna, s csak kényszerűségből írna toszkánai nyelven! Az ember-

nek Giovanni Papini pompás ötlete jut az eszébe, amit az olasz írókról mondott :

— Űgyszólván minden olasz író írt olyan dolgokról, amiket nem érzett s oly nyelven, amit nem beszélt.

Fejlődése.

Elbeszélései, regényei egész kis könyvtárt alkotnak. Munkáiból meg-rázó közvetlenséggel tárul elénk a hatalmas erőfeszítés, amellyel a minél maradéktalanabb, igazabb kifejezésért harcol. Fáradhatatlanul igyekszik a tökéletesedés felé. Majdnem minden könyvében van valami, ami a fejlődés vonalába állítja, nagy merészséggel tör előre, hogy újra vissza-visszahulljon. Az ember önkénytelenül is érzi a lélek hősi küzdelmét. Minden munkájának megvan a maga egyénisége s az egészben betöltött fontos szerepe.

Első elbeszéléseiben még szárd nyelven dialektális írónak mutatkozik, s gyerekes kedvteléssel jegyez fel mindent, ami elébe kerül.

A Jölelkek című regénye, romantikus korszakának kedves emléke. Az árván maradt kis Annica Malvas Paolo nagybátyja népes családjába kerül, sok fiú, leány közé. Átesik az első szerelem keserű csalódásán, hogy végül megtalálja a derék Sebastiano oldalán az élet igazi boldogságát. A regény egyszerű szerelmi történet, de a hangsúly már nem a mesén, hanem a környezetrajzon, a friss tájszemléleten, a népszokások lejegyzésén van.

Népszerűsége, igazi irodalmi sikere az Éliás Portolualval kezdődik. Eddig ízig-vérig való regionalistaként jelentkezett finom elbeszélő, mesélő készséggel, itt azonban a lelkek drámáját, összeütközését hangsúlyozza.

A régi nuorói parasztcsaládból származó Éliás a kontinensről hazatérve beleszeret testvérének, Pietrónak a jegyesébe. Nem meri felfedni érzelmeit, így Pietro el is veszi a leányt. Az ifjú férj azonban elhanyagolja feleségét és Éliás bűnös szerelmével az asszony mellé sodródik, magáévá teszi és gyereke születik tőle. A szerencsétlenség halálba kergeti testvérét. Most előtte áll az asszony szabadon, de Éliás megretten a gondolattól is, hogy elvegye feleségül és a nő máshoz megy.

A regény a régi, már klasszikus témát dolgozza föl a pásztorélet keretében, a szenvedélyek hatalmas rajzával, embert pusztító könyörtelenségével. Ezt a munkáját követi a szentimentális Cenere, a Nostalgie, a La via del male.

A mi Urunk a tárgyilagos epika hidegségével lep meg. Eddigi erényeit lírai aláfestés s egy kis szentimentalizmus jellemezte, itt tárgyilagosságra törekszik Dejana, Marialene, Sebastiana, Aldo Bruno történetében. Az előtérben erdőirtó munkások, vállalkozók, munkafelügyelők állnak szegény kispolgári környezetben. A főtéma a vagyonért való mindenén átgázoló küzdelem és a józan ítélőképességet elhomályosító szenvedély, a szerelem.

A mi Urunk tipikus naturalista regény. A verista receptet azonban Deledda nem tudja és nem is akarja követni. Nem tud teljesen tárgyilagossá válni. Dejana, aki csak az imént szabadult meg a börtönből, mert kegyetlen nevelőatyját megölte, újra bűnbeesik s pénzéért, fölbérelt gonosztevőként felgyújtja az erdőt, ahol a mindenre elszánt vállalkozók akarnak maguknak földet szerezni. Lelkiismerete azonban feltámad, bűnhödni akar, tettét elmondja, hogy most már mindig fölötte lebegjen a börtön fenyegető réme. Házasságában boldogtalan épűgy, mint a felesége.

A Mint szélben a nád című regényében látszólag visszatér oda, ahonnan elindult. Ujság a bűn után következő bűnhödés, s a vezeklés erőteljesebb

hangsúlyozása. Efix, a hű szolga zsarnok urát, Don Zámét önvédelemből megöli, s így akarata ellenére gyilkosságba esik. Nem tudódik ki szörnyű titka, de őt egész életén át nyomja a bűntudat. Hűségével jóváakarja tenni vétkét, ott marad megölt urának leányai mellett, bér nélkül dolgozik a megmaradt birtokon s önmaga feláldozásával akar vezekelni. Meg kell érnie a család anyagi romlását.

A mese fővázolásában előtűnnek az író négy régi erényei, a friss tájszemlélet, a színes néprajzi elemek szeretete, a lírai hang, a vallásos misztikus elemek: Efix vándorbotot vesz a kezébe, búcsúról-búcsúra jár, egy vak koldushoz szegődik kísérőnek, hogy bűnéért még itt a földön megbűnhődjön, s csak meghalni megy vissza a régi házba, ahol szolgált.

Következő regényeiben lassanként eltűnedezik a néprajzi elem. Az életben lepergő dráma feszültségét, a lélekben végbemenő tragédiák váltják fel. E munkáit lélektani elmélyedés, analízis jellemzi. A verista korszak elemi erejű, de a külső világban lezajló drámái helyett, most a lélek drámáit kapjuk cserében, s e munkái így szemben állnak A mi Urunk című regényének élet-szemléletével. (Marianna Sirca, La madre L'edera.)

A La madre főszereplője Paoló, a kis szárd falu papja, aki édesanyja mellett csöndesen, békén él az egyszerű parókiában. Körötte vagyonért marakodó, iszákos, babonás hívek. A fiatal pap hosszú esztendők áldozatos munkája után egyszerre ijesztő lelki válságba kerül. Ellenállhatatlanul, tehetetlenül sodródik egy nő felé, de hosszú viaskodás után lemond szerelméről, hogy egész életét tisztán Istennek és híveinek szentelhesse. Az anya és a fia rajzában (az anya évekig szolgáló volt a szemináriumban, hogy fia pappá lehessen) megrázó erővel rajzolja a szerző a kötelességteljesítés hőst, a szociális embert, aki másokért él, hal s kálváriát vállal magasabb célokért.

Néhány regényében elszakad a régi szardínia környezettől, főleg az újabbakban. Lefoszlanak róla kedves díszei, hogy végre meztelenül mutassa be a tragikus emberi sorsot. Megválnak a kedves Nuorótól s alakjai most már künn bolyongnak a mantuai, római ég alatt az idegenségben árván, elhagyottan. Itt akadt el a rég, a kilencvenes években elkezdett melódia. (La fuga in Egitto, Annaléna Bilsini, Il segreto del'uomo solitario stb.)

Santaju.

Öregapja Fonniból származó ember volt, egyszerű parasztok ivadéka. Szent szobrokat faricskált, azért «szentesnek», «szentfaragónak» csúfolták, s ez a név rajtaragadt a Deledda-családon. A polgári származás, a paraszti gyökerek egész élet-szemléletét meghatározzák. Ezért ragaszkodik olyan hatalmas erővel a szülőföldhöz, ezért szorítkozik sokáig olyan kis körre. Nuoro számára sokáig az egész világ. Innen a földhöz, a röghöztapadás, a polgári, a paraszti származású emberek szeretete. Regényeiben a jók, a becsületesek a kispolgárok, a parasztok, ezek állnak legközelebb a szívéhez. Embereiben a vagyonért való harcban összekeverednek az erkölcsi fogalmak, sokat vitatkoznak az Istennel, magyarázkodnak, félrebeszélnek, ha pénzről van szó, de az életbevágó döntő pillanatokban fel tudnak emelkedni az erkölcs magaslatára. (I giuochi della vita.) Szigorú elvek vezérlik őket nehéz életükben, aki vét szentesített hagyományaik ellen, azt könyörtelenül kiközösítik maguk közül. Szorgalmasak, munkálkodók, ravaszak, leleményesek. Nem szeretik a ceremóniát. Egyszerűen élnek, halnak. A szépség kedves dolog a szemüknek, de lényegesebb számukra a jószág, a hűség, a kitartás. Emberei

a természetben élnek. Fölöttük tavasz játszik, nyár napja ragyog, ős sárgul, tél viharja bömböl. Kezdetben, különösen első munkáiban a természet csak mint illusztráció, mint háttér jelenik meg az előttünk lezajló cselekmény színezésére, aláfestésére, hangsúlyozására. Később a természet ereje fontosabbá válik a szemében, az elemek túlnőnek az emberen és az ember ott áll az élet tragikus útján hatalmas erejű viharok közt, az örökké élő hegyek alatt.

Másik nagy vezérlő motívuma a vallás. Emberei a lelkiismeret hősei. Regényeiben a bűnt kegyetlen sorsszerűséggel követi a bűnhődés, egy fiatalkori botlásért egész életen át szenvedni kell. Munkáinak visszatérő motívuma a vezeklés. Vezekel Efix, a gyilkosságba keveredett szolga, Orli, a Cenere asszonyhőse, mert meggondolatlan szerelmében elbukott és gyermekét elhagyta, Dejana A mi Urunkban, mert fölbérelt cinkosként felgyújtotta az erdőt s most állandóan remegnie kell a földi igazságszolgáltatástól.

Grazia Deledda a családi élet ritka dicsőítője az irodalomban. Legszébb oldalai azok, amelyeken azt a mély szeretetet rajzolja meg, ahogy a szülők gyerekeik sorsáért, a jövőért való harcban egyesülnek. Aki a család közösségéből kiesik, hagyományai ellen vétkezik, megsemmisül az élet küzdelmeiben.

Másik visszatérő motívuma a gyerek. Egyszer majd valami szorgalmas irodalomtörténésznek fáradságos munkával ki kell derítenie azokat a titokzatos kapcsolatokat, amelyek a világ minden regionalista íróját a család és a gyerek költészetéhez fűzik. Dickens óta rengeteg író foglalkozott a gyerekekkel és a gazdag szép galeriát Grazia Deledda is méltóképpen gyarapította. Egész sereg művében szerepel az elhagyott gyerek, a törvénytelen gyerek, a családban élő gyerek és sohase válik a kép unalmassá, mindegyik kisleánynak, kisfiúnak külön lelki jegyei, jellemvonásai vannak.

Utításak, küzdelem, művészi hitvallás.

A négy elemi végzett író minden tudását maga szerezte meg. Élete harc és verekedés, azért szereti annyira azokat, akik egészséges, bizakodókedvvel vágnak neki az életnek. (A Jólelkek Sebastianja.) Munkáihoz bátorítást kapott a verizmus vezető íróitól, de sohase válik programmossá, iskolássá. A naturalizmus teljes tárgyilagosságra való törekvése számára teljes lehetetlenséget jelent, enemű regényein is átragyog az erkölcsről való hitvallása. Sötét színekkel dolgozik, komoly író, humora nincs, csak derűje, napfénye, tavaszi illata.

Tanult Turgenyevtől, ahogy a vidéki életet rajzolja s a nemzedékek közt való különbséget felvázolja s finom lirizmusa is a nagy orosz íróra emlékeztet néha. Legkedvesebb írói az oroszok. Az autodidaktára jellemző naivitással árulja el kedvenceit, beírja elbeszéléseibe, regényeibe Gorkij, Dosztojevsky, Gogoly, Tolsztoj nevét, de mi sincs távolabb tőle, mint az orosz nemtörődomség. Az orosz írók megerősítik szociális létszemléletében, de nem utánozza őket szolgailag. Pöröl az álmódózó forradalmár diákkal, Raszkolnyikovval, a Bűn és bűnhődés főhősével s a gyilkosságra nem talál mentességet. Tolsztojt szeretettel olvassa, de megjegyzi, jobb szeretné, ha az élet és irodalom nála nagyobb összhangban állna, mert hogyan higgyen az ifjúság az olyan próféta tanításainak, aki ugyan attól akarja eltiltani, amit ifjúkorában elkövetett. Jól beszél és olvasott franciául, a francia írókat is

olvassa, de ezek csak az oroszok után következnek. Nőisége észrevétlen is megnyilatkozik a színek, külsőségek kedvelésében, amiről csak későbbi éveiben tud lemondani. Szavai mellett sokszor négy-öt jelző is van. Képzületét megkapja az érdekes, az ismeretlen, szereti regényeit távolról jött emberekkel kezdeni, akik titokzatosságot jelentenek, mert nem lehet tudni róluk kicsodák, honnan jönnek, hova mennek?

Az élet nem sztatikus dolog munkáiban, hanem harc, örökös küzdelem. Ebből folyik művészi hitvallása is. Itt is dinamikus elvet vall. A művészet célja az ő szemében nem az, hogy az író szép és gyönyörködtető munkákat hozzon létre, hanem hogy harcoljon is művein át az igazságért, a szegényekért, elnyomottakért, egy új és tisztább világért. Szolidáris azokkal, akiknek egész életük harc és küzdelem. Mint kedves versét kétszer is idézi a zsoldárt, nehéz életének foglalatát, még pedig egy fiatalkori és egy újabb munkájában:

— Szegény vagyok én, szenvedések közt töltöttem ifjúságomat s aztán is a megaláztatás és szomorúság volt a sorsom. (Anime oneste, Sole d'estate.) Egy novellájában (Grazia) szegény öregasszony borul a lábához, akinek börtönben van a fia.

— Azt mondják — szól hozzá —, hogy te jobban tudsz írni még az ügyvédeknel is, s maga a királyné is olvassa a te munkáidat. Nagy kincs ez leányom, de ne felejtsd el, hogy az Isten adta ezt neked ajándékba, hogy felhasználjad a szegények javára.

A dal, amit bátortalanul kezdett valamikor a kilencvenes években, hogy folytassa az örök város óriási arányai közt megbujva, félbemaradt, elhangzott. Az olasz irodalomtörténet újabb korszakának legkiválóbb alakjai közt fogja említeni azok között, akiknek életművén hajolt át az irodalom a romantikából a realizmusba, s aki Giosuè Carducci után másodiknak szerezte meg Itáliának az irodalmi Nobel-díj világraszóló dicsőségét. Munkáiban bátor lélek, az életben félénk, érzékeny, ügyetlen asszony volt s a láng mit szívében hordott, e két végletesség között lobbant el. A hagyományok klasszikus hazájában a jelen s a jövő nagy kérdéseire hívta föl a figyelmet. Bár élete legjobb műveit a háború óta írta, egy-két újabb könyvén, különösen elbeszélésein szigorú hazai kritikussai már a fáradtság jeleit vélték észrevenni. Nagy jellemző ereje, drámai feszültséget teremtő előadása, kiváló elbeszélő készsége mellett szemellátható fogyatkozásai voltak a motívumok ismétlése, a regionális színek túlzott alkalmazása, az erkölcsi elvek könyörtelen merevsége, ami már sokszor a babonát és az elfogultságot súrolta. De hűséges, igaz író volt, aki a közönség kedvéért nem hazudta idillnek szegény hősei nehéz és keserves életét, de drámának, tragédiának írta meg. A parasztságba lenyúló polgári osztálynak volt cicomátlan, hatalmas erejű költője. Osztálya hagyományaival, egyszerű erkölcsével, nagy akarateréjével harcolta végig az életet. Elrendezett mindent az urával, meg a fiaival, megnyugodva a halál gondolatában, mert az a természet dolga, hogy az öregek meghalnak, ha befejezik küldetésüket. Egy-két műve közel áll a remekműhöz, az autodidakta Grazia Deledda azonban azok közé a nagy írók közé tartozik, akiknek egész munkássága a remekmű. Úgy halt meg, mint ahogy egy egyszerű szardíniai parasztasszony hal meg, ott messze Nuoróban, az Orthobene hegye alatt csöndben, minden feltűnés nélkül. Az ember elment, a nagy hatalmasságok, a lángoló hegyek, a komor erdők, a viharos tenger itt maradtak.

Boros Ferenc.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Jean Hankiss et L. Molnos-Müller Anthologie de la poésie hongroise.

Vége van francia nyelvű magyar lírai anthológiánk is. Jónéhány évvel ezelőtt jelent meg az Insel Verlag ki-tűnő Bibliotheca Mundi sorozatában egy német nyelvű anthologia. Az olaszt most készíti Márfy Oszkár tanár. A francia néhány hete hagyta el a sajtót dr. Hankiss János egyetemi tanár és Molnos-Müller L. szerkesztésében a párizsi Sagittaire kiadásában. Ugyanennek a kiadónak, a modern külföldi irodalmakat ismertető. «Panorama» sorozatában szerepel a Panorama de la Litterature Hongroise, amelyet szintén Hankiss János szerkesztett, Juhász Géza, a tehetséges fiatal magyar esztéta társaságában. Ennek mintegy kiegészítő, illusztráló szemelvény kötete a most megjelent Anthologia.

A Panorama, amely az egész újabb magyar irodalomról s ennek keretében lírai költészetünkről is összefüggő képet ad, sőt bevezetésképpen vázlatosan régebbi irodalmunkat is ismer-teti, fölöllegessé tette, hogy a szerkesztők hosszabb tanulmánnyal vezessék be anthológiájukat. E helyett csak rövid előszót adnak, amelyben tájékoztatják az olvasót az irány-elvekről, amelyek a gyűjtemény összeállításánál mérvadók voltak. Lehetőleg hiánytalanul be akarták mutatni az egész magyar lírát a legelső magyar nyelven ismert verstől egészen a ma legmodernebb fiatal költő-jéig. A rendelkezésre álló hely meg-lehetősen korlátozott volt, ezért csak a legkiválóbb költőktől, Vörösmarty-tól, Petőfitől, Aranytól s a hozzájuk fogható nagyságoktól vettek fel egy-nél több darabot a gyűjteménybe. Minden más költő egyetlen verssel

szerepel. Drámai költeményt egy-általában nem vettek fel az anthologiába. Ez is a hely korlátozottsága miatt történt.

A líra fejlődését és fő irányvonalait ismertető tanulmány helyett inkább eleven portrét festettek minden, a gyűjteménybe felvett költőről. Sokszor, már amennyire a hely megengedi, egészen kerekded formás kis tanulmány ez a portré s mingyárt utalás történik benne a Panorama vonatkozó részére is.

A gyűjtemény elég kimerítő. Csaknem teljes képet ad a magyar líráról egy XIII. századbeli magyar Mária-siralomtól egészen a ma élő lírikusok verseiig. Nem feledkeznek meg a népköltészetéről sem. Ad néhány szép virágéneket, kuruc nótát, népdalt és régi népballadát is. Kiterjed és egész magyar nyelvterületre, felveszi tehát az elszakított részek, Erdély, a Felvidék és a Vajdaság újabban feltűnt legtehetségesebb költőit. Alig emelhetünk szót a költemények kiválasztása ellen is. Szerencsés kézzel, biztos megérzéssel szemeli ki a legreprezentánsabb verseket még akkor is, ha elég termékeny költő egyetlen versét veszi is fel az anthológiába. Legfeljebb Adynál lehetne szó arról, hogy az Óskaján, ez a minden Ady vers közt a legjellegzetesebb és leghatalmasabb mért maradt ki a kötetből.

Bármilyen körülménnyel készült azonban az anthologia s mármilyen jó és semmiképpen sem kifogásolható az, ami benne van, néhány kisebb hiányra mégis föl kell hívni a figyelmet, amely ha az értékes kötet esetleg újabb kiadást ér, könnyen pótolható. Így kimaradt régebbi költőink sorából Madách Imre. Igaz, az előszó hivatkozik rá, hogy a helyszűke miatt drámai költeményekből semmiképpen

sem adhattak szemelvényeket. De Madáchnak drámáin kívül lírai költeményei is vannak s ezek közt akad néhány elmélyedő eszmei vers, amely a franciákra, akiknél túlnyomó az intellektuális líra, igen jó hatást tett volna. Nem is szólva arról, hogy Madáchnak külföldön ma már ismert neve van. Petőfi mellett őt tartják a magyar szellem legszárnyalóbb titánjának. Neve tehát csak díszítette volna az anthológiát, amelynek előszava méltán hivatkozik az ambarras de sichessere.

Kissé mostohanán bánik azonban az anthológia a legfiatalabb lírikus nemzedékkel. Nem tudjuk ugyan, mikor készült a gyűjtemény összeállítása. Lehet, hogy akkor még nem is szereztek maguknak nevet azok, akiknek hiánya ma feltűnik, de bizonyos, hogy első pillanatra szemet szúr, mért nincs benne például a kötetben Horváth Béla, Szemplér Ferenc, Veöres Sándor, Zelk Zoltán, Bárd Oszkár, Jékely Zoltán, Mihály László, Toldalagi Pál verse. Bizonyára csak az ilyen gyűjtemények szerkesztésénél óhatatlan elnézés eredménye, hogy Sajó Sándor és Londesz Elek neve is kimaradt a sorból, mikor náluk jelentéktelenebb költők is szerepelnek. Ezek az árnyalati szépséghibákon egy új kiadás könnyű szerrel segít.

Igen gondosak, hűek és költői szépségűek a fordítások. Rímes, metrikus fordítás igen kevés van a kötetben. Itt a fordítók tartották magukat az általános francia szokáshoz, amely többre tartja a vers tökéletesen hű tartalmi visszaadását a vers formájának és zenéjének átköltésénél és ütemes sorok helyett emelkedett, választékos prózában fordít. A kitűnő fordításokat Bencze Jenő, Eckhardt Sándor, Francois Gachot, Hankiss János, Kuber Edith, Rónai Pál, Térey Sándor és Guillaume Vautier készítették. A darabok kiválóztatásban

segédkezett Horváth János egyetemi tanár és Leon Pierre-Quint, az ismert nevű francia irodalom-történétíró és esztétikus, aki a francia olvasó szemzőgéből végezte a végső rostálás munkáját. Stílus és tökéletes franciaság szempontjából Georges Ribemont-Dessaignes, a kiváló modern író nézte át a gyűjtemény gazdag választékát.

Mindenestre nem becsülhetjük fel eléggé a jelentőségét annak, hogy most már nemcsak a cseheknek és a jugoszlávoknak, hanem nekünk is van reprezentatív francia nyelvű lírai anthológiánk s ezért csak a legnagyobb hála és elismerés hangján adózhatunk Hankiss Jánosnak és szerkesztő társának gondos és nagy munkájukért.

Kállay Miklós.

Liszt Ferenc élete képekben.

A Liszt-jubileum alkalmából, amelyben velünk együtt a nagy magyar zenei géniusz ünnepléséből a külföld is kiveszi részét, a közelmúltban két érdekes és díszes kiállítású kötet is jelent meg s mind a kettő képekben mondja el a zongora legnagyobb mesterének világraszóló eseményekben gazdag életét a doborjáni egyszerű szülőháztól Európa sok fényes hangversenyterméig és fejedelmi udvaráig.

Külföldön nagyon divatossá vált ez a képekkel való dokumentálás. A képes riportok, amelyek szavak helyett pillanatfelvételek egész sorával rögzítik meg az eseményeket, lassankint testes könyvekké nőttek s ma már történelmet is írnak az események emlékét a szavaknál szemléltetőbben megőrző képek segítségével. Ezekben a képes leírásokban, történetekben a szó a legszűkebb térre korlátozódik. Néhány rövid aláírás utal a kép tárgyára, a többit maga a kép mondja el, amely mindenesetre sokkal szemléltetőbb, mint a szó.

Az egyik ilyen képes Liszt-életrajz francia nyelvű címe: *La Vie de Franz Liszt par l'image*. Szerkesztője Robert Bory s Genfben jelent meg Alexandre Jullien kiadásában. Fényűzéssel kiállított album ez a legdrágább papíron, tökéletes mélynyomású képekkel, amelyek gazdag galériában sorakoztatnak fel minden nagy eseményt és minden fontos egyéniséget, akinek csak Liszt zsúfolt nagyvilági életében szerep jutott. Régi metszetek, rajzok, dagerotípiák, festmények, facsimilek váltakoznak itt s mint valami óriási filmet pergetik le a nagy zenei géniusz káprázatos világát. A kötethez Robert Bory írt előszót. Liszt életrajzát pedig Alfred Cortot foglalta össze.

A másik hasonló képes Liszt-biográfia németül jelent meg, *Franz Liszt, ein Künstlerleben in Wort und Bild* címen. Szerzői Werner Füssmann és dr. Máteka Béla. Dr. Péter Raabe és dr. Hubay Jenő írtak ajánló sorokat a kötet elé. A két szerkesztő rövid előszóban fest hősi páthosú portrét Liszt sokrétű és lenyűgöző egyéniségéről s körvonalazza a képek összeállítását s a kísérő szöveg megírása körül követett irányelveit. A gazdag képanyagot korszakok szerint hat csoportra osztották. Az első csoport Liszt ifjúságával foglalkozik 1811—1838-ig, a második a nagy zongoraművész európai hangversenykörútjával (1838—1848). A harmadik fejezet a weimari korszakot tárgyalja (1848—1861). A negyedik fejezetben a római, budapesti és újból weimari állomások képei sorakoznak fel (1861—1880). Az ötödik fejezet Liszt utolsó éveinek jut (1880—1886). A hatodik fejezet a nagy mester posthumus dicsőségének van szentelve.

Ez a kötet is igen fényes kiállítású. Nehéz műnyomású papíron, kitűnő fototípiákban közli a képeket s egyszerű képalírások helyett mindenütt valamelyes kísérő szöveget is ad. Tehát ha nem is összefüggő leírásban,

de töredékekben szintén összefoglalja Liszt pályájának legjelentősebb eseményeit és adatait. Ez a kötet is igen szép emléke lesz a jubileumnak, amelyből nem hiányzik már más, csak egy alapos, teljes s a történelem mai szellemtörténeti módszerével megírt Liszt-életrajz.

La Tragedia dell'Uomo Madách drámai költeménye Antonio Widmar új fordításában.

Madách Imre hatalmas szárnyalású drámai költeménye új reneszánszát éli színpadon és könyvben egyaránt. A színpadi reneszánsz keltette életre az új fordításokat, amelyek gyönyörű idegen nyelvű Madách-kiadásokra adtak alkalmat. Az új német, angol, francia és svéd, sőt román fordítás után most itt van az új olasz fordítás is, amely gazdagon illusztrált előkelő kiállítású kötetben fekszik előttünk.

Ennek az új olasz fordításnak kezdeményezője is a színpad volt. A Tragedia meglevő olasz fordítása, amelyet Lodovico Czik nyers fordítása alapján Antonio Fonda öntött olasz versekbe 1908-ban, már elavult és semmiképpen sem volt alkalmas mai előadás céljára. Ezt a nagyszabású előadást Rómában tervezték, Németh Antalnak, a Nemzeti Színház jelenlegi igazgatójának rendezésében, Horváth Jánosnak, a római magyar Akadémia növendékének szcenikai kiállításával és Farkas Ferencnek, Respighi jeles tanítványának zenekíséretével. Velük egyetértésben egyenesen az új római előadás számára kezdte meg Antonio Widmar, eredetileg a Tragedia Paulay Ede által megállapított színpadi szövegének fordítását. Az a szöveg ez, amely a Nemzeti Színházban is színrekerül, hiszen a Tragediát egész terjedelmében színpadra vinni lehetetlen.

A fordításnak ez a része Alberto

Gianola tanár közreműködésével készült. Időközben, mert a Tragédia római bemutatója technikai akadályok miatt késett, Antonio Widmar újra átnézte a már kész fordítást, átdolgozta a Gianola közreműködésével készült részeket és elkészítette a még hiányzó szövegrészek fordítását is úgy, hogy a Tragédia most megjelent olasz fordítása hiánytalanul tartalmazza a teljes szöveget. Igen ügyes gondolat volt a könyvben a színpadi szöveg tipografiai megkülönböztetése is. A Tragédia szövegének azt a megrövidített részét, amelyet a színpadon elmondanak a színészek, vastagbetűs nyomás választja el a szöveg többi részétől.

Feltünteteti azonkívül a szöveg Németh Antal új színrealkalmazásának egész elgondolását. A szövegben kétféle rendezői utasítást is találunk. Az egyik az eredeti, amely minden magyar Madách-kiadásban is változatlanul megtalálható. A másik a Németh-féle rendezés instrukciója és színleírása, amely az olasz fordításban szintén bennfoglaltatik és zárójelbe téve különböztethető meg az eredeti konstrukcióktól.

Ami magát a fordítást illeti, Widmar úgy formában, mint tartalomban híven igyekszik követni az eredetit. Jambusai jól csengenek s a fordítás minden tekintetben gondos, szépen csiszolt és hűségesen ügyel arra, hogy a költemény egyetlen mély vagy szárnyaló gondolata se sikkadjon el. Nem hiányzik belőle a költői hév és lendület sem, amely bizonyára segítségére lesz a szó színpadi dinamikájának is. Most már csak az kívánatos, hogy a tervezett római előadás mihamarább valósággá váljék.

A kiadás a milanói S. A. Editrice Genio áldozatkészségéből igyekszik méltó köntöst adni Madách költeményének. A kötetet Berzeviczy Albert elmélyülő esztétikai és irodalomtörténeti tanulmánya vezeti be. Ez a ta-

nulmánya lett volna az az ünnepi conferéncia, amellyel a Magyar Tudományos Akadémia nemrég elhunyt nagynevű elnöke a Tragédia római előadását bevezette volna. A szöveget egyik legkiválóbb grafikusunk, Fáy Dezső huszonnyolc eredeti metszete illusztrálja. A díszes kiállítású és minden vonatkozásában magas színvonalon álló könyv bizonyára megszerzi a nagy magyar géniusznek a népszerűséget Olaszországban és előkészíti az előadás várható diadalát. K. M.

Magyarok az utrechti egyetem jubileumán. Hollandia egyik régi híres univerzitása, az utrechti egyetem most ünnepelte 300 éves fennállásának jubileumát. A jubileumi ünnepségen Kállay Kálmán debreceni egyetemi tanár vezetésével népes küldöttség jelent meg. A küldöttség úgy a királyi család, mint az egyetem tanári kara, a diákság és a sajtó részéről kitüntetően kedves fogadtatásban részesült. Az utrechti egyetemen a három század folyamán igen sok magyar diák tanult és állandóan fenntartotta a barátságos viszonyt a két nemzet közt. Kállay Kálmán a jubileumi ünnepségen szép beszéd kíséretében bronz emléktáblát ajánlott fel az egyetemnek. Az emléktábla azt örökítette meg, hogy idők folyamán 1800 magyar ifjú tanult Utrechtben. Egy Daniel Bernard Guiljanusz által létesített 9000 angol font vagyonnal bíró ösztöndíj ma is pfalzi és magyar diákok segítésére szolgál.

A tokiói Magyar Japáni Társaság. Nabeshima vicomte elnöklésével megünnepelte Szent István napját. Ez alkalommal augusztus 20-án Loránt Ferenc hegedűművész magyar darabokat játszott a tokiói rádióban. A társaság este bankett keretében ünnepelte meg a nap jelentőségét. S a vicomte mint a társaság elnöke tiszteletgett a spanyol követnél, aki akkor Japánban Magyarországot képvisi-

selte. Magyarország kormányzójának is felajánlott a Társaság egy zenedarabot, a Grande Marche Touranienet, amelyet díszes tokban küldtek el Budapestre.

A *Société du Folklore Français et du Folklore Colonial* a Gyöngyös-bokrétára népi táncainak és magyaros ünnepegeinek leírását s a táncok illusztrációs anyagát kérte a párizsi magyar követség útján. Intézkedés történt, hogy a Francia Néprajzi Társaság a legkimerítőbb leírásokat s a leggazdagabb illusztrációs anyagot kapja meg az immár európai hírű Gyöngyös-bokrétáról. A Gyöngyös-bokrétára egyik előadását különben a rádió is közvetítette Párizsba s így a képek mellé hangillusztrációt is adtunk. Ezért volt hajánál fogva előráncigált és teljesen alaptalan az a támadás, amely a rádiót a Gyöngyös-bokrétára előadásának párizsi közvetítése alkalmából érte.

Utazás a nyárba. Eine Reise in den Sommer, ezen a címen Franz Josef Distel, rottweili szemináriumi

tanító útirajzot írt, amelyben igen kedvesen emlékszik meg Magyarországról. Ir Budapestről, a Duna királynőjéről, a dunaparti est szépségéről, a budai hegyek elragadó panorámájáról, a pompás fürdőkről, a pusztáról és a magyar faj kultúraszerezetéről. Élénken foglalkozik a magyarországi németiség életével is s mindenütt a legnagyobb rokonszenvvel beszél Magyarországról. Könyvét számos illusztráció is élénkíti.

La Hongrie d'hier et d'aujourd'hui. A tegnap és a ma Magyarországa Radisich Elemérnek ez a kitűnő összeállítású könyve, amely kiváló íróktól vett szemelvényekkel gazdagon illusztrálva ismerteti Magyarországot multját és jelenét, népét és táját, kultúráját és gazdaságát, új kiadásban jelent meg s egyidejűleg angol nyelven is. Az, hogy új kiadásra volt szükség, világosan mutatja, milyen kapós ez a könyv, amely még sok barátot fog nekünk szerezni a külföldön.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CÉCILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.